

ako aj preto, že určité odvetvia sa tak rozvíjali, že mohli dostatočne vyrábať aj na export do Nemecka. V roku 1943 slovenská priemyselná výroba prekonalala o 67 % výrobu v roku 1937, zatiaľ čo zamestnanosť stúpila o celých 50 %. V tom istom období výroba v chemickom priemysle vzrástla trojnásobne a výroba v kožnom priemysle takmer tiež toľko. (...) **Dlhý Nemecka voči Slovensku počas celej vojny medzi rokmi 1939 – 1944 – včítane hodnoty železničných transportov a zaopatrenia nemeckého vojska – vystúpili na tisíc miliónov nemeckých mariek.**

István T. BEREND – György RÁNKI: Lo sviluppo economico nell' Europa centro-orientale nel XIX e XX secolo. Milano 1978, s. 333 – 334; 395 – 396.

O tento nemecký dlh prišla druhá Slovenská republika tým, že sa po vyhlásení samostatnosti v roku 1993 nevyhlásila za obnovenú SR, a teda dedičku jej práv, ale za následnícky štát Českej a Slovenskej republiky. Ináč Zväzová republika Nemecko ako následnícky štát Nemeckej ríše by bola svoj dlh honorovala.

1944

■ [7. januára] Najvyššia rada obrany štátu pod predsedníctvom prezidenta SR Jozefa Tisu sa uzniesla opevniť severovýchodné hranice Slovenska.

■ [8. januára] Nemecké ministerstvo zahraničia poslalo svojmu vyslanectvu v Bratislave správu, že korešpondent švajčiarskeho denníka *Die Tat* z Londýna zverejnil plány Dr. E. Beneša biologicky zredukovať slovenský národ na jeden milión.

■ Korešpondent sa však mýlil, lebo tam išlo o Benešov plán vyhnať do Nemecka tri milióny nemeckých občanov ČSR, aby z nich ostalo najviac jeden milión. Správa pritom obsahovala objektívne údaje o Benešových plánoch so Slovákmí, lebo Beneš v tom čase **vyhlásil, že sa Slováci musia zrieknuť nádeje na akúkoľvek autonómiu a že aj takého umierneného federalistu, akým bol Dr. Milan Hodža, pokladá za nepriateľa štátu.**

■ [9. januára] *Slovenská národná jednota* v Londýne sa premenovala na **Slovenskú národnú radu**. Otvoreným listom anglickému ministrovi zahraničia A. Edenovi SNR protestovala proti československo-sovietskej dohode a upierala Dr. E. Benešovi právo hovoriť aj v mene slovenského národa: „Je proti spravodlivosti a proti duchu a písmenu Atlantickej charty viazať slovenský národ medzinárodnými zmluvami uzavrenými v jeho mene osobami, ktoré on nespĺnomocnil a ktorých hlavným cieľom je znovu ovládať Slovensko. Preto slovenský národ sa necíti viazaný zmluvou, ktorá bola podpísaná v Moskve dňa 12. decembra 1943.“

■ [11. januára] Dvaja **ruskí partizáni**, utečenci z nemeckých zajateckých táborov, **zavraždili** v obci Kurimka, okr. Svidník, dvoch **slovenských žandárov** na obchádzkovej službe. Bol to hlavný dôstojník Jozef Garaj a veliteľ žandárskej stanice v Hrabovčiku, strážmajster Bernard Linder.

■ [19. – 24. januára] Po návrate E. Beneša z Moskvy do Londýna jeho ministerstvo zahraničia oznamovalo zastupiteľským úradom: „*Sovetská vláda plne je si vedomá mezinárodného významu ČSR, oceňuje priateľstvo československej politiky voči Sovetskému svazu, a proto – také s hlediska bezpečnosti Sovetského svazu – bude nás podporovat, aby po této válce ČSR byla silným, národním státem, na venek co nejvíce zabezpečeným. (...) Zdůrazňuji, že se ze sovětské strany nečiní žádný nárok na Podkarpatskou Rus. Sovetská vláda jí pokládá za součást ČSR. Rovněž pro sovětskou vládu neexistuje otázka slovenská, ta je pokládána za rýze vnitřní věc československou.*“

■ [20. januára] **Česká národní unie** (*The Czech National Union*) v Londýne adresovala anglickému ministrovi zahraničia A. Edenovi memorandum, v ktorom vyhlásila, že Zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi ZSSR a Československou republikou podpísaná Edvardom Benešom 12. decembra 1943 je neplatná a nijako nezaväzuje český národ, pretože neexistuje československý jazyk, ktorý je tam udaný ako jeden z jazykov zmluvy, pretože podpisovatelia za českú stranu sú bez akejkoľvek legálnej autority a pretože neexistuje nijaké Československo, ani Česko-Slovensko. Dr. Beneš, ktorý v nej vystupuje ako „prezident Československej republiky“, je bývalý prezident, ktorý sa vzdal svojho úradu a nikým nebol opätovne zvolený. Memorandum podpísali: Generál Lev Prchala, Vladimír Ležák-Borin, Dr. Karel Locher, Josef Kratochvíl, barón Robert Hildprandt a Ludmila Balnarová.

■ V januári predáci ilegálnej SNR sa pokúsili prostredníctvom majora Dr. Miloša Marka nadviazať osobný styk s plukovníkom gen. štábu Viliamom Talským. Akcia však stroskotala na nezáujme plukovníka Talského. Potom sa pokúšali získať generála Štefana Jurecha, plukovníka Miroslava Veseľa, plukovníka Jána Imru, ale až do konca apríla ani jeden z nich neprejavil záujem o spoluprácu.

■ [4. februára] Za nových profesorov Právnickej fakulty Slovenskej univerzity prezident Tiso vymenoval Ferdinanda Ďurčanského a Juraja Rajca.

■ [7. februára] Adolf Eichmann oznamoval nemeckému ministerstvu zahraničia, že na opätovné naliehanie vlády SR, aby mohla vyslať svoju komisiu na preskúmanie podmienok, v akých sa nachádzajú Židia, ktorí boli vysťahovaní zo Slovenska, treba odpovedať, že „prehliadku židovských táborov,

ležiacich na území Generálneho gubernátu, vzhľadom na súčasnú všeobecnú situáciu by bolo len veľmi ťažko uskutočniť. Naproti tomu však niet námietok proti prehliadke slovenskou komisiou, napríklad geta pre starších v Terezíne“.

■ Na takejto prehliadke však vláda SR nemala nijaký záujem, ba videla v tom skôr nepriame potvrdenie tých najhorších správ o skutočnom osude Židov. Preto zotrúvala na svojom stanovisku, že zo Slovenska nebude viac vyvezený ani jeden Žid.

■ [13. februára] Predstavitelia **Svetového židovského kongresu** vo Washingtone sa obrátili cez apoštolského delegáta A. Cicognaniho na Sv. stolicu s prosbou, „aby zachránila existenciu Židov na Slovensku, kde uskutočňujú ich súpis, aby ich potom deportovali a odsúdili tak na ťažké utrpenie, a nie je vylúčené, že i na smrť“.

■ Podobné poplašné správy s prosbou o pomoc Sv. stolice došli do Vatikánu aj z iných miest (nuncius Angelo Rotta v Budapešti, židovská organizácia *Agudas Israel*, Štátny department USA, ktorý opätovne intervenoval u apoštolského delegáta a vyhrážal sa prezidentovi Tisovi neskoršou pomstou, ba i „československá vláda“ v Londýne). Vatikánsky štátny sekretár kardinál Maglione hneď o tom informoval svojho diplomatického zástupcu v Bratislave a žiadal správy.

■ [19. februára] Vatikánsky zástupca G. Burzio z Bratislavy telegraficky informoval kardinála Maglioneho: „Situácia Židov na Slovensku je stále neistá a ťažká, **nie je však pravda, že by im bezprostredne hrozili ďalšie deportácie**. Súpis uskutočnený začiatkom tohto mesiaca mal za cieľ zistiť určitý počet Židov, ktorých vláda považuje za nebezpečných pre štát, a budú internovaní. (...) No prezident republiky, s ktorým som sa rozprával ihneď po doručení telegramu č. 54, mi prisľúbil, že nebudú prenasledovaní, ale zadržaní v koncentračnom tábore, alebo sa im umožní odísť do iného štátu, ako sa to robí so zajatcami, ktorí ujdú z Nemecka.“

■ [3. marca] Benešov splnomocnenec v Moskve Zdeněk Fierlinger začal vyjednávať s vedením sovietskej armády o vojenskú pomoc plánovaným vojenským akciám na Slovensku. **Rusi naliehali na organizovanie partizánskych skupín.**

■ [8. marca] Napriek úradným postojom amerických politikov a mnohých ich spojencov vo svete americký slovenský kňaz **Ján Porubský** v týždenníku *Jednota* zaujal nekompromisný kritický postoj ku komunizmu: „Komunizmus sa usiluje presvedčiť nemysliacich ľudí, že je on jediným prostriedkom k odstráneniu všetkých hospodárskych a robotníckych bied, ako aj bezprávia, aké dnes lomcujú svetom, najmä robotníckym. Avšak sú to len

klamstvá, lebo sa ľahko presvedčíte, že **cieľom komunizmu je vyrátenie demokracie, občianskej slobody, pravej výchovy, ozajstnej kultúry, patriotizmu, vzdelanostného podania, náboženstva, rodinného nažívania, domácnosti, slobody, pokroku a konečná bezvýhľadnosť na zlepšenie stavu jednotlivca a jeho duševný pokoj.** Komunizmus značí návrat surovej tyranie a pokles ľudskej hodnoty z dôb pohanského impéria.“

■ [14. marca] Na piate výročie slovenskej samostatnosti veliteľ slovenskej Technickej divízie v Taliansku plukovník L. Bodický v osobitnom čísle časopisu *Front a vlast'* napísal: „My, Slováci (...) postavili sme sa na stranu myšlienky, ktorá hlása sociálnu vyrovnanosť pre všetky vrstvy v národe. A preto do svojho malého štátu nechceli sme si nechať zakoreniť doktríny veľkopanského kapitalizmu, ako aj sme rozhorčene odmietli učenie zhubného červeného bolševizmu. Volili sme si tak cestu štátnej samosprávy, v ktorej sa usilujeme spravovať si svoje osudy na podklade kresťanstva a ľudovosti, čo možno v najväčšom súlade so širokou národnou pospolitosťou.“ V úvodníku toho istého časopisu vojaci čítali: „**Na fórum dejín sme vystupovali pod ochranou mocného štátu nemeckého, no opierali sme sa o sily vlastné. Nie o sily fyzické, ale o prácu rúk, rozumu a pevnú vôľu žiť čestným a dôstojným životom.**“

■ [17. marca] Vo svojom prejave k vojakom Dr. E. Beneš povedal: „*Proč musí padnout dnešní Bratislava? Zradili víru ve své bratrství a jednotu s Čechy. Zradili tam tisícleté ideály.*“

■ [19. marca] Nemecká armáda obsadila Maďarsko a hneď sa začalo s vyvážaním asi 700 000 maďarských Židov do koncentračných táborov na území bývalého Poľska. Medzi nimi bol aj značný počet Židov zo Slovenska, ktorí sa legálne, ale najmä ilegálne uchýlili do Maďarska.

■ [20. marca] Stav 2. slovenskej technickej divízie (stavebnej brigády) v Taliansku vyznačoval 147 dôstojníkov, 169 poddôstojníkov a 4 176 mužstva. Padlých bolo 41 poddôstojníkov a vojakov (najmä počas bombardovaní spojeneckým letectvom), ranení boli 3 dôstojníci, 43 poddôstojníkov a vojakov. 25 poddôstojníkov a vojakov bolo nezvestných.

■ [23. marca] E. Beneš z Londýna poveril podplukovníka slovenskej armády **Jána Goliana**, náčelníka štábu Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici, dočasným **velením vojenských príprav povstania v armáde na Slovensku.**

■ Partizáni, ktorými boli sovietski utečenci z nemeckých táborov, pod vedením Viliama Žingora pri obci Bystrička (Turčiansky Sv. Martin) zastrelili žandára J. Krišteka, hoci ten nepoužíval svoju zbraň.

■ Koncom marca prezident SR Jozef **Tiso** v rozhovore s ministrom hospodárstva Gejom Medrickým povedal: „Ale hľadať cestičky k Spojencom by bolo predsa potrebné. Informovať, že obráť tento národ o samourčovacie právo bolo by násilím, bolo by trvalou krivdou. Dokázať, že **nie sme nacisti** a že sme našu **vynútenú účasť vo vojne** stlačili na najminimálnejšiu mieru, takmer symbolickú.“ Pritom počítal s podporou amerických Slovákov.

■ [31. marca] Nemecký generál pri MNO SR v Bratislave **F. Schlieper** v tajnej polročnej správe náčelníkovi hlavného veliteľstva nemeckej brannej moci hlásil, že „prácu nemeckej vojenskej komisie mimoriadne sťažovalo, keď **prezident (Tiso) odmietavo kritizoval prácu nemeckých poradcov**“.

■ Guvernér Slovenskej národnej banky Imrich **Karvaš**, využívajúc evakuačné opatrenia vlády, už od marca tohto roku dal preniesť archívy aj ústrednú účtárňu SNB do Rajeckých Teplíc. Potom sústavne dal presúvať zásoby peňazí do filiálok SNB v Banskej Bystrici, Ružomberku, Žiline a Prešove. Koncom augusta z celkových hotovostí SNB 5 miliónov a 981 776,95 Ks najväčšia časť – 3 833 979,70 Ks – sa nachádzala na strednom Slovensku.

■ [v marci] Cez Turecko sa dostal na Slovensko Benešov spravodajský dôstojník kapitán Jaroslav Krátký s krycím menom „Zdena“, aby pripravoval povstanie.

■ [4. apríla] V Dvorníkoch pri Krupine slovenskí žandári zatkli organizátora partizánskeho hnutia komunistu Ladislava Exnára.

■ [5. apríla] Nemecký vyslanec v Bratislave hlásil do Berlína: „Na Slovensku dnes nie sú partizáni, o prípadoch sabotáže nemôže byť ani reči – štát pôsobí nielen ako vnútropolitický činiteľ pokoja a poriadku, ale spláca svoj podiel aj v boji za zachovanie európskeho kontinentu tak zo stránky hospodárskej, ako aj vojenskej. (...) Podvratná česká propaganda pracuje dnes otvorenejšie než kedykoľvek predtým. (...) **Nový zákon o obecných samosprávach** znamená nový ťažký úder pre nemecké a maďarské národnostné skupiny. Prakticky sa táto reforma prejaví tak, že nemecká národnostná skupina nielenže stratí v rade obcí svojich zástupcov v obecných radách, ale v niektorých zvlášť kriklavých prípadoch nebude mať dokonca nijakého obecného radcu v obciach, kde dovtedy mala vlastného starostu (napr. Poprad). Tento zákon je príkladom toho, že **zo slovenskej strany národný boj pokračuje veľmi rozhodne, cieľavedome, ale aj veľmi šikovne.**“

■ [10. apríla] Ľudový komisár obrany ZSSR vydal rozkaz rozšíriť československú vojenskú jednotku na sovietskom území z brigády na 1. československý armádny zbor v ZSSR.

■ V prvej polovici apríla z Maďarska deportovali do koncentračného tábora Auschwitz/Osvienčim asi 130 000 Židov, najmä z provincií Felvidék a Kárpátalja, teda z obsadeného územia južného Slovenska.

■ **[16. apríla]** Benešova vláda v Londýne uverejnila ohlas všetkým občanom Československej republiky, ktorých vyzvala, aby vzhľadom na blízky príchod „ruskej armády-osloboditeľky“ urýchlene tvorili národné výbory.

■ **[19. apríla]** Nemecké tajné služby hlásili do Berlína, že na Slovensku sa kupujú nemecké marky jedna za dve koruny, hoci úradný kurz marky je jedna ku desiatim korunám.

■ V apríli vyšlo 2. číslo ilegálneho cyklostylovaného časopisu *Jánošík*, ktorý v mene „slovenského protifašistického frontu“ volal do boja „za rodinu, za otčinu“. Nikde nespomínal obnovenie Československa, ba nepriamo odpovedal na Benešove výzvy z Londýna: „Nie, my nechceme byť hrdinnými mŕtvolami, padlými za záujmy iných, ale živými bojovníkmi a budovateľmi právneho poriadku bez diktátu trustov, koncernov, syndikátov, monopolov, vládnucich pomocou strán a cirkví. (...) Slovenský národ, hrdý na svoju osobitnú národnú tradíciu, na svoj slaviansky pôvod tak ako každý iný národ miluje svoju domovinu a nepotrebuje sa dať ponúkať, aby ju bránil. Slovenský národ so svojou armádou bude vedieť v danej chvíli udatne bojovať proti tým, čo by chceli ich zem premeniť v cintoríny a zhoreniská.“

■ **[26. apríla]** Konala sa tajná schôdzka J. Goliana s vedením SNR v Bratislave. Založili tzv. *Vojenské ústredie SNR*.

■ **[27. apríla]** Ilegálna *Slovenská národná rada* poverila pplk. Jána Goliana vojenskými prípravami povstania, ktorými ho E. Beneš už poveril 23. marca 1943.

■ **[29. apríla]** Hlavný veliteľ talianskych partizánov generál Cadorna podriadil „všetky československé jednotky v severnom Taliansku“ plukovníkovi J. Kmicíkovičovi, ktorý previedol slovenskú Technickú divíziu na stranu Spojencov a vyhlásil ju za 1. československú divíziu v Taliansku.

■ Bývalí úradníci Vyslanectva SR v Ríme F. Lysý a major gen. štábu J. Bevelagua podali na Švajčiarskom generálnom konzuláte v Miláne verbálnu nótu (č. 93/45), v ktorej oznámili zrušenie slovenského vyslanectva, utvorenie československého národného výboru a premenovanie bývalej 2. slovenskej technickej divízie na 1. československú divíziu v Taliansku.

■ Koncom apríla vedúce osobnosti slovenského cirkevného a politického života dostali **prvý autentický dokument o neľudskom zaobchádzaní a vraždení Židov** v nemeckých táboroch na území bývalého Poľska. Bol ním

Protokol o Osvienčime, ktorý spísali dvaja Židia, Walter Rosenberg z Topolčian a Alfred Wetzler z Trnavy. Po dvoch rokoch prežitých v Osvienčime 7. apríla 1944 sa im podarilo ujsť z tábora v Birkenau (Brzezinka) a 21. apríla sa dostali až na Slovensko. Tu spísali svoj protokol a odovzdali ho židovskej „tieňovej vláde“ v Bratislave, ktorá dokument rozšírila nielen na Slovensku, ale rozposlala ho aj do zahraničia vedeniu Medzinárodného Červeného kríža, Svetovému židovskému kongresu a iným vplyvným židovským organizáciám. Tieto organizácie predložili dokument aj vládam Spojených štátov amerických, Veľkej Británie, Poľska a „Československa“, ktoré však **odmietli uveriť týmto správam a nepodnikli nič na záchranu Židov**, napríklad bombardovaním železničných spojení alebo aj samých plynových komôr a krematórií. Vláda SR videla v dokumente iba potvrdenie správnosti svojho konania, keď už od októbra 1942 nedovolila zo Slovenska vysídliť ani jedného Žida.

■ **[30. apríla]** V budove veliteľstva slovenského žandárstva, ktoré sa z Bratislavy presídlilo do Štubnianskych Teplíc, dali umiestniť tajnú vysielacu, ktorá pracovala pre vojenské velenie zapojené na Londýn.

■ Od apríla ruskí vojenski agenti začali organizovať **partizánske skupiny** na východnom Slovensku (major Ivan Rokosovskij-Litvinov v okolí Bardejova, nadporučík Viktor Pučkov v Zamutovských lesoch, Piotr Filipovič Kolesnikov na okolí Valče).

■ K partizánom sa pridávajúci občania začínali svoju prísahu týmito slovami: „Prisahám na všetko, čo mi je sväté, že v boji **za oslobodenie Československej republiky** nebudem ľutovať ani svojich síl, ani svojho života.“

■ **[1. mája]** Najvyšší veliteľ branných síl ZSSR generalissimus J. V. **Stalin** v rozkaze pre Červenú armádu nariadil: „Prenasledujúc nepriateľa, **musíme vyslobodiť** z nemeckého otroctva našich bratov Poliakov, **Čechoslovákov** a iné spojené národy, ktoré úpia pod päťou hitlerovského Nemecka.“ Úlohou „**oslobodiť Československo**“ poveril veliteľa 1. ukrajinského frontu maršala Koneva, veliteľa 2. ukrajinského frontu armádneho generála Malinovského a veliteľa 4. ukrajinského frontu armádneho generála Petrova. To bol impulz pre priame sovietske vojenské iniciatívy na území Slovenskej republiky.

■ Český komunistický predák **Klement Gottwald** sa následne dohodol s **N. S. Chruščovom** o školení československých partizánov pod velením skúsených sovietskych veliteľov. „*Zde je základ a původ Slovenského národního povstání, lidového povstání, v něž vyústila partyzánská válka*“ (český historik Václav Král).

■ **[3. mája]** Vláda SR vydala verejné vyhlásenie, že uzatvárať medzinárodné dohody o Slovensku a o jeho území má právo jedine vláda Slovenskej

republiky a schváliť ich môže iba Snem SR ako reprezentant politickej vôle slovenského národa.

■ **[4. mája]** Stav slovenskej stavebnej brigády v Taliansku doplnil nový transport zo Slovenska, ktorým došli do Florencie 2 dôstojníci, 845 vojakov a poddôstojníkov a 7 vagónov materiálu.

■ **[5. mája]** V Šariško-zemplínskej župe mali byť zaistení všetci Židia pre podozrenie, že spolupracujú s partizánmi. Keď polícia a žandári začali vykonávať tento rozkaz, zistili, že drvivá väčšina Židov sa vôbec nenachádzala vo svojich bydliskách: V Sabinove z 80 zaregistrovaných Židov našli iba 4, v Prešove zo 600 iba 80, v Michalovciach iba niekoľkých a v Stropkove žiadneho. Zrejme boli včas upozornení na túto tajnú akciu. Na druhý deň všetkých zaistených prepustili a uložili im, aby sa do 15. mája presťahovali na západné Slovensko.

■ V noci na 6. mája partizáni pri útoku na policajnú stanicu v Soli pri Vranove zastrelili policajta V. Gažu. Zaútočili na policajnú stanicu v domnení, že sa tam nachádzajú zaistení partizáni, hoci tam žiadni neboli.

■ **[6. mája]** Matica slovenská oslavovala 25. výročie svojho obnovenia celoslovenským valným zhromaždením v Nitre, kde jej miestny odbor mal vyše 3 000 členov.

■ **[8. mája]** Benešov úradujúci zástupca ministra zahraničných vecí H. Ripka a sovietsky vyslanec v Londýne V. Lebedev podpísali *Úmluvu medzi ČSR a SSSR o vzťahoch medzi sovietskym veliteľom a československou správou po vstupe sovietskych vojsk na území Československa*. Mocou tejto zmluvy hneď po vstupe sovietskych vojsk na územie Československa „*nejvyšší moc a zodpovednosť vo všetkých záležitostiach, týkajúcich sa vedení války, bude v pásme vojenských operácií, na dobu nutnú k provádění těchto operací, pripadat vrchnímu veliteli československých (spojeneckých) vojsk*“. Touto zmluvou (článok 7) dostalo sovietske vojsko aj **jurisdikciu nad slovenským obyvateľstvom** okupovaných území, takže agenti NKVD mali právny podklad na väznenie, trestanie a deportovanie desiatitisícov slovenských občanov do ZSSR.

■ Ústredný výbor ilegálnej Komunistickej strany Slovenska vo svojom uznesení odmietol uznať národné výbory ako orgány na prevzatie moci. KSS chápala totiž „spoluprácu s nekomunistickými skupinami ako dočasnú nutnosť, ktorá v procese národnooslobodzovacieho hnutia stratí svoju platnosť“.

■ **[11. mája]** Pápež **Pius XII.** vymenoval nitrianskeho biskupa Dr. **Karola Kmeťka za arcibiskupa**. Bol to prvý slovenský arcibiskup od čias sv. Metoda.

■ *Národné noviny* 23. mája takto komentovali túto udalosť: „Vymenovanie prvého slovenského arcibiskupa nie je čisto katolíckou vecou, ale je vecou celého Slovenska, lebo je to aj politikum. Môžeme sa teda všetci tešiť z úspechu, ktorý naša diplomacia dosiahla vo Vatikáne, a veriť, že nás nesklame presvedčenie, že tak ako doteraz i v budúcnosti bude Dr. Karol Kmeťko mužom na pravom mieste.“

■ [12. mája] Prezident Slovenskej republiky Jozef **Tiso** v sprievode predsedu vlády Vojtecha Tuku a ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša navštívili nemeckého diktátora Adolfa **Hitlera** v jeho hlavnom stane v Klessheime. Vyjednávali o vojenských opatreniach na obranu východných hraníc Slovenskej republiky a žiadali o premiestnenie slovenskej technickej divízie z Talianska na Slovensko. Hitler a Keitel odpovedali, že divíziu nemôžu uvoľniť z Talianska, naopak, žiadali zvýšiť počet jej mužstva na 6 000 mužov. Tiso sa otvorene spýtal Hitlera, či azda Slovensko stratilo jeho dôveru. Hitler ho upokojil: „So situáciou na Slovensku som spokojný. Nemám príčinu, aby som zasiahol ako v Maďarsku.“ Tiso sa potom vyzvedal o možnostiach vylodenia Spojencov v adriatickom priestore a vyslovil nádej, že Anglicko konečne pochopí, že najväčším nebezpečenstvom je bolševizmus a že bude skúmať možnosti separátneho mieru. Dokonca sa spýtal Hitlera, či by aj on nepokladal za vhodné uvažovať o uzavretí separátneho mieru so západnými Spojencami. Hitler mu odpovedal, že o tom bude uvažovať až po vylodení Spojencov a po ich porážke, keď si Nemecko bude môcť diktovať podmienky mieru.

■ V správe Benešovho agenta kapitána Jaroslava Krátkeho o rozvrstvení odboja na Slovensku sa hovorí, že komunisti sú jednotne za ČSR, sociálni demokrati za Beneša, agrárici-šrobárovci za centralistickú čechoslovakistickú koncepciu, ursínyovci za širšiu decentralizáciu Slovenska v ČSR.

■ [14. mája] Až do 13. mája 1. čs. divíziu v Taliansku zásobovali Taliani. Na naliehanie veliteľa J. Kmicikieviča divízia prešla do zásobovania Američanmi.

■ Kým však Taliani dávali slovenským vojakom rovnaké dávky ako svojim vojakom, Američania im prideliť iba 60 % dávky na amerického vojaka, tak ako pre nemeckých zajatcov. Nedostatočná strava spôsobila medzi vojakmi veľké množstvo žalúdočných ochorení. Následkom toho 28. mája **zbehlo od pešieho pluku asi 500 mužov**. Potom ich nasledovali mnohí ďalší, ktorí sa usilovali na vlastnú päsť dostať domov na Slovensko. (Počas celého vojnového nasadenia tejto slovenskej divízie v Taliansku od októbra 1943 zbehlo prechodom k talianskym partizánom spolu 586 mužov.)

■ [22. mája] Vatikánsky diplomatický zástupca v Bratislave G. Burzio poslal do Ríma „správu o osude Židov deportovaných do Nemecka“ (išlo pravdepodobne o protokol dvoch slovenských Židov, čo ušli z Osvienčimu, A. Wetzlera a W. Rosenberga). Podobný (alebo ten istý) text došiel na Štátny sekretariát Sv. stolice aj od nuncia v Berne F. Bernardiniho. Mons. Tardini však začal tie dokumenty vybavovať až 22. a 26. októbra 1944.

■ [23. mája] Veliteľ talianskej odbojovej brigády Giuseppe Garibaldi sa formálne ospravedlňoval veliteľovi slovenskej vojenskej jednotky v Capri-le, že jeho partizáni omylom zavraždili slovenského vojaka, ktorý chcel prebehnúť k nim, lebo ešte nepoznali slovenské uniformy a mysleli si, že je to Nemec. Sľúbil, že sa to viac nestane, ak sa slovenskí vojaci nebudú nachádzať v spoločnosti nemeckých vojakov, ba i keď sa budú nachádzať, jeho partizáni sa budú usilovať, aby Slovákom neublížili. Sedem slovenských vojakov sa už nachádzalo v radoch brigády, kde sa s nimi nezaobchádza ako so zajatcami, ale ako s kamarátmi. Žiadal slovenského veliteľa, aby sa aj slovenskí vojaci vyhýbali nepriateľským akciám voči talianskym vlastencom.

■ [30. mája] Slovenskí žandári zaistili na Ponitří ruského organizátora partizánov Pavla Alexandroviča Baranova.

■ Partizáni, ktorí prechádzali na Slovensko z územia Generálneho gubernátu (bývalého Poľska), zastrelili na hranici pri Podvlku (Námestovo) príslušníka finančnej stráže L. Šivaru, ktorý ich pokladal za pašerákov a vyzval ich, aby zastali.

■ V máji sovietski vojenski agenti organizovali partizánske skupiny (Nikolaj Poľakov v Trebostovskej doline, Nikolaj A. Surkov pri Vrútkach, Ivan M. Vysockij v Kantorskej doline), kým v Rovne-Svjatošine Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia v špeciálnej škole pripravoval ďalších organizátorov pre Československo.

■ Jeden z vedúcich tzv. občianskeho odboja **Ján Ursíny** vo svojich spomienkach datuje na začiatok júna svoje prvé kontakty s dôstojníkmi slovenskej armády, aby ich získal pre vec povstania. Píše: „Slovom **náš človek** som označoval každého, kto bol **ochotný spolupracovať na obnove ČSR.**“

■ [v máji] Prezident Jozef Tiso poslal vyslanca Dr. Štefana Polyáka na dôverný rozhovor s Petrom Zaťkom, ktorý nikdy nepretrhol svoje kontakty so Slovákami okolo Dr. Edvarda Beneša v Londýne, či by prijal vo vhodnej chvíli funkciu vedúceho slovenskej delegácie na budúcej mierovej konferencii. Zaťko to odmietol s výrazom: „Bohužiaľ nie!“

■ [7. júna] Slovenská republika a Veľkonemecká ríša podpísali dohodu, podľa ktorej slovenskí štátni občania nemeckej národnosti mohli počas trvania vojny splniť svoju brannú povinnosť v nemeckej brannej moci Waffen-SS

a nemeckí štátni občania slovenskej národnosti v armáde Slovenskej republiky. Táto dohoda vstúpila do platnosti až ratifikáciou 4. októbra 1944.

■ [10. júna] Pri Veľkých Uherciach (okres Topoľčany) britské vojnové lietadlo vysadilo spravodajskú a spojovaciu skupinu 2. odboru Benešovho ministerstva národnej obrany v Londýne (Manganese). Jej členmi boli dvaja Slováci (rotmajstri František Bíroš a Štefan Košina) a jeden Čech (čatar aspirant Drahomír Vaňura). Boli vyslaní pracovať prostredníctvom odbojovej skupiny Flóra pre **československy orientovaný odboj** na Slovensku.

■ [15. júna] Vo svojom odkaze na Slovensko E. Beneš prikazoval, „aby **Slováci** sami vše, čo znamenalo dřívejší tzv. **samostatnost, si zlikvidovali** a dle potřeb a nutností slovenských postupně to převáděli do všeobecného rámce republiky“.

■ [16. júna] O 10.12 hod. Spojené štáty americké a Veľká Británia podnikli **prvý letecký útok proti Slovenskej republike**, ktorá nikdy nikde nekonala vojnové operácie proti ich územiám ani vojenským jednotkám.

■ 117 lietajúcich pevností a 33 stíhačiek 15. leteckej armády USA zaútočilo na Bratislavu. V troch vlnách bombardovali rafinériu Apollo, ale aj iné časti Bratislavy. Zhodili približne tisíc bômb, pričom zahynulo 280 osôb, ťažko poranených bolo 585 ľudí, zväčša civilné osoby aj ženy a deti. Nezvestných ostalo 711 osôb. Podľa údajov pracovníkov Civilnej protileteckej obrany (CPO) počet mŕtvych presahoval 770 obetí. Materiálne škody sa odhadovali na 319 miliónov vtedajších slovenských korún.

■ [17. júna] Vodca českých komunistov Klement Gottwald dosiahol od Politbyra Ústredného výboru Komunistickej strany bolševikov Ukrajiny **prísľub vojenskej pomoci Komunistickej strane Československa na rozvíjanie partizánskeho hnutia a partizánskeho boja na území Československa**. ÚV KSČ dostal právo mať pri Ukrajinskom štábe partizánskeho hnutia svojho stáleho zástupcu, ktorým sa stal český komunista Rudolf Salzmann-Slánský. Dali mu k dispozícii 100 stálych miest v škole Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia (Rovno-Svjatošin) s právom mať v partizánskej škole jedného alebo dvoch „politínštruktorov“.

■ **Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia dostal rozkaz vykonať všetky práce na organizovanie partizánskeho hnutia v Československu.**

■ [20. júna] SNR na schôdzke v Čremošnom sa rozhodla nadviazať spojenie s Červenou armádou a vyslať delegáciu do ZSSR.

■ [21. júna] Príslušníci partizánskej skupiny Čapajev zavraždili v Remeninách pri Giraltovciah učiteľa Mikuláša Šimu, ktorý bol okresným veliteľom Hlinkovej gardy. Po vražde vylúpili jeho dom.

■ **[26. júna]** Podľa hlásenia náčelníka československej vojenskej misie v Moskve na územie Slovenska vysielali svojich početných parašutistov: 1. veliteľ frontu; 2. veliteľstvo sovietskych armád; 3. štáb partizánskeho hnutia; 4. československá politická skupina (komunistickí poslanci); 5. NKVD v Moskve.

■ Mohutné roje anglo-amerických bombardovacích lietadiel brázdili po slovenskom vzdušnom priestore. Slovenská protiletectká obrana medzi Bratislavou a Piešťanmi spustila proti nim paľbu a odstrelila niekoľko lietadiel. Mnohí piloti stihli vyskočiť z trafených lietadiel a padákmi sa zachránili na slovenskej pôde. Slovenskí občania sa ich ujali, poskytli im pomoc, ošetrovanie i ubytovanie a potom ich odovzdali úradom, ktoré pre nich zriadli osobitný tábor, kde boli ubytovaní a tešili sa nielen osobnej slobode, ale aj hojným prejavom sympatií zo strany občanov. Pre dôstojníkov slovenská vláda vyhradila hotel v Piešťanoch. Iba jeden Čech, ktorý sa pri páde z lietadla zabil a ktorého rodičia žili v Kútoch, bol tam prevezený a pochovaný. Amerických letcov, ktorí sa zachránili pri Tartschendorfe (teraz Nová Lipnica), prišiel hneď osobne navštíviť aj minister národnej obrany generál F. Čatloš a pobudol s nimi v dlhšom rozhovore.

Podobne to bolo aj pri nasledujúcom prelete amerických lietadiel 30. júna.

■ Koncom júna slovenské sporiteľne vykazovali vklady v celkovej výške 1 061 miliónov Ks, to je o 115 miliónov viac ako koncom roka 1943.

■ **[27. júna]** V americkom Clearwateri zomrel významný slovenský politik Dr. Milan Hodža, ktorý sa v exile odtrhol od čechoslovakizmu Edvarda Beneša a pokúsil sa presadzovať autonómiu Slovenska v rámci ŠR.

■ **[1. júla]** Slovenskú stavebnú brigádu v Taliansku premenovali na 2. technickú divíziu. Novým veliteľom 101. pluku sa stal podplukovník Jaroslav Kmicikievič, ktorý sa snažil nadviazať styky s talianskymi partizánmi.

■ **[5. júla]** Štátnu cenu SR za literatúru dostal Ján Kostra, za hudbu Tibor Frešo, za výtvarné umenie Ladislav Majerský, za dramatické umenie Janko Borodáč a Štefan Hoza.

■ **[6. júla]** Za nového veliteľa 2. slovenskej technickej divízie v Taliansku bol vymenovaný plukovník Ján Imro, ktorý však s kapitánom A. Hujšom 30. júla dezertoval a dostal sa do Florencie, kde vyčkal na príchod spojeneckých vojsk. Dočasné velenie prevzal znovu podplukovník Jaroslav Kmicikievič.

■ **[7. júla]** Piate **ilegálne vedenie KSS** vypracovalo syntetickú správu o vývoji na Slovensku po 6. októbri 1938, určenú vedeniu KSČ do Moskvy. V nej píše: „Hospodárske otázky sa podarilo dobre zvládnuť, a to i k pre-

kvapeniu ľudí režimu svojho času naklonených. Dnes je na Slovensku pomerne dosť tovaru, **zásobovanie** funguje vcelku dobre, oproti tým územiám (Čechy, Maďarsko, Nemecko, Poľsko) **je na Slovensku najlepšie**, a to tak čo do výšky reálnych miezd, ako aj čo do možnosti zakúpenia tovaru. Platy zamestnancov a robotníkov sa mnohokrát zvyšovali, závody majú rôzne zásobovacie výhody, o nedostatku základných tovarov pre konzum nemôže byť ani reči. **Slovenská koruna je v obchodnej Európe najlepšou menou**, doma má predbežne plnú dôveru, ľudia ukladajú ešte peniaze, nie je tu útek k naturálnym obchodom, aký pozorovať v okolí, nábehy k inflácii sú vyvolávané skôr nemeckým nátlakom v hospodárstve než domácimi pomermi, ceny spotrebných tovarov na čiernom trhu sú 1 – 5-násobok úradnej ceny, často držia i pri cene úradnej, kým napr. v Čechách dostupujú až 100 – 200-násobku. (...) Vcelku možno povedať podľa 6-ročných skúseností, že **Slovensko je schopné hospodársky a finančne samostatne existovať**, samo sa vie vydržať a má dnes aj potrebné sily (i technické), aj výrobné predpoklady ku konkurencii medzinárodnej. (...) **Fakt je, že tento štát má samostatnosť, a to takú, aká je možná vo vojne**. Niet sporu o tom, že vznikla z milosti Hitlera, a že z tejto milosti ešte existuje. Už tisíckrát tu nastala panika, že Nemci obsadia Slovensko. Dodnes sa tak nestalo. **Svoje vnútorné veci si vedie režim sám. Hospodárstvo si riadia domáci ľudia. Zákonodarstvo, školy a pod. sú vedené domácimi ľuďmi**. Vplyv nemecký je veľký, ale pritom nie taký, aby samostatnosť bola hlúpu maskou. Napríklad **gestapo na Slovensku za celých 5 rokov nezatklo jediného slovenského občana**. (...) Keby mal tento štát iný obsah a bol vedený iným režimom, nehovoriac ani o zámene spojencov, nedalo by sa nič proti nemu namietat' zo slovenského stanoviska.“

■ [12. júla] Partizáni zo skupiny Čapajev prepadli vlak medzi Strážskym a Čemerným. Pri Livovskej Hute partizáni tejto skupiny zastrelili veliteľa inej partizánskej skupiny menom Rokossovskij, ktorý odoprel začleniť svoju skupinu do skupiny Čapajev.

■ [14. júla] V noci na 15. júla partizáni zo skupiny Čapajev podnikli útok na policajnú stanicu v Pečovskej Novej Vsi pri Sabinove, pričom zastrelili policajta J. Orosza.

■ [21. júla] Do štátnej nemocnice v Humennom pod falošným menom dovezli troma strelnými ranami na prsiach zraneného partizána Alexeja Pugačova, ktorý nasledujúci deň na vykrvácanie zomrel. Bol to sovietsky vojak, ktorý v roku 1941 padol do nemeckého zajatia, potom v roku 1943 ušiel na Slovensko a už v januári 1944 začal organizovať partizánsku skupinu na východnom Slovensku. Jeho vlastné meno bolo Alexej Gavrilovič Jemeljanov.

■ **[23. júla]** Pri obci Rakovčik, okr. Svidník, partizáni zastrelili úradníka P. Mikleša a žandára P. Vašutu, ktorí sprevádzali opravárenskú skupinu vyslanú opraviť diaľkový kábel poškodený partizánmi.

■ **[25. júla]** Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky **vydalo zákaz počúvať v úradných miestnostiach** nepriateľské zahraničné rozhlasové vysielania.

■ Pri Hanušovciach, okr. Vranov nad Topľou, partizáni zastrelili veliteľa detašovaného vojenského stanoviska (hlásky) J. Hollého.

■ **[25. – 26. júla]** **Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia ZSSR** vysadil na Slovensku pri Liptovskej Osade prvých jedenásť organizátorov partizánskych skupín, ktorým velil sovietsky dôstojník Piotr Alexejevič **Veličko**. Táto skupina partizánov zorganizovala v slovenských horách **1. Štefánikovu partizánsku brigádu**. Do konca augusta ukrajinský štáb vysadil na Slovensku 24 parašutistických partizánskych skupín v celkovej počte 404 partizánskych organizátorov. Vysadzovanie ruských partizánov pokračovalo aj počas povstania i po jeho potlačení. Až do konca vojny bolo na Slovensko vyslaných **spolu 53 organizátorských skupín bolševických partizánov** v počte okolo 1 200 osôb. Počet vysadených partizánov predstavoval asi trojnásobok mužstva organizátorských skupín.

■ **[27. júla]** Partizáni skupiny Čapajev pod vedením Alexandra Novikova medzi Remeninami a Matiaškou prepadli a zničili dve nemecké nákladné autá s muníciou.

■ V lesnej chate v revíre Hromžiarky (Žarnovická dolina) sa zišli všetci členovia ilegálnej SNR spolu s vojenskými veliteľmi, ktorí sa podriadili E. Benešovi, a prerokovali konkrétne prípravy na vojenské povstanie na Slovensku tak, aby zapadlo do operačných plánov Stalinovej Červenej armády, ku ktorej vyslali K. Šmidkeho s jedným dôstojníkom.

■ **[29. júla]** Pri obci Matiaška (okr. Giraltovce) partizáni zajali troch nemeckých vojakov. O týždeň neskôr sa našli telá dvoch z nich pri susednej dedine Remeniny a telo tretieho pri ďalšej dedine Vavrince.

■ Koncom júla ilegálna SNR poslala odpoveď E. Benešovi na jeho odkazy. V nej mu pripomína: „Prízvukujeme zásady pre národné usporiadanie budúcej republiky a okolnosti, ktoré naliehajú na ich realizáciu po zrelej úvahe, a nielen ako názor skupín, tvoriacich zjednotené politické vedenie, ale predovšetkým ako nevyhnutelnú podmienku získania slovenskej verejnej mienky pre myšlienku obnovy republiky. Nesmie sa zabúdať na to, že zrovna pod vplyvom polovičatosti londýnskeho rozhlasu v tejto otázke, ďalej pod vplyvom neochoty revidovať myšlienku československej národnej

jednoty i starý spôsob vzťahov československých, **rozmáha sa na Slovensku úsilie, aby sa Slovensko ako samostatná jednotka** domáhalo v rozhodujúcej chvíli pričlenenia k ZSSR, keďže vedúce vrstvy české si nevedia predstaviť štruktúru budúcej republiky inakšie, než aká bola v roku 1938. Republika by sa neobnovovala v šťastnom znamení, keby Slovensko prichádzalo do nej s pocitom sklamaní a prijímalo ju len ako nutný dôsledok medzinárodnej situácie. A pre nás je priamo neznesiteľné pomyslenie na to, že by v budúcnosti v ktorejkoľvek vrstve slovenského národa sa mohlo, hoci len zatajene, s uznaním spomínať na časy slovenskej ‚samostatnosti‘ a ‚štátnosti‘.“

■ [1. augusta] Partizáni prepadli nemeckú vojenskú jednotku na železničnej stanici v Hanušovciach.

■ Vo Varšave vypuklo poľské povstanie proti nemeckým okupantom. Vidol ho generál Bór-Komorowski. Sovietske vojsko, hoci sa nachádzalo v bezprostrednej blízkosti, nijako nepodporilo toto občianske povstanie.

■ [3. – 4. augusta] V oblasti Duklianskeho priesmyku prešiel na Slovensko sovietsky partizánsky zväz pod velením podplukovníka Viktora A. Karasiova-Stepanova.

■ [4. augusta] Delegácia SNR (Karel Šmidke a pplk. Mikuláš Ferjenčík) po dvoch neúspešných pokusoch za spolupráce ministra národnej obrany SR generála Ferdinanda Čatloša odletela do Moskvy, kde mala dohovoriť spoločný postup slovenskej armády so sovietskym vojenským velením. Mala mu odovzdať osobitné memorandum gen. Čatloša. Podľa svedectva Benešovho osobného tajomníka Dr. Eduarda Táboorského: „*Sověty zahájily jednání s Čatlošovými emisary za Benešovými zády. Beneš se o tom dozvěděl, neboť mu jeho spolupracovníci ze Slovenska o tom poslali bez prodlení radiotelegrafickou zprávu a dr. Ferjenčík, kterého vyslali s delegací jako pozorovatele, zpravil o tom hned po příletu do Moskvy čs. vojenského přidělence plukovníka Piku.*“

■ Diplomatický zástupca Sv. stolice v Bratislave telegrafoval štátnemu sekretárovi kardinálovi Maglionemu, ktorý sa pýtal na situáciu Židov na Slovensku: „**Na Slovensku je v koncentračných táboroch internovaných 4 000 osôb, takmer výlučne Židov. Zaobchádzanie je humánne a práca, ktorú musia vykonávať, je normálna a primeraná schopnostiam jednotlivcov.** Je tam okolo tridsať zajatcov zo Spojených štátov amerických zajatých počas leteckých bojov nad územím Slovenska; mal som možnosť navštíviť ich a zhovárať sa s nimi, konštatujúc ich spokojnosť s dobrým zaobchádzaním, ktorého sa im dostáva zo strany tunajších úradov.“

■ [5. augusta] Partizáni prepadli krčmu v Kamienke pri Humennom, vyrabovali ju a odviekli jej majiteľa O. Lubiščáka, ktorého potom zavraždili.

■ **[6. augusta]** Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia ZSSR vysadil v Nízkyh Tatrách ďalšiu partizánsku organizačnú skupinu, zloženú z 15 členov. Jej veliteľom bol v Rusku vyškolený vojak slovenskej armády Ladislav Kalina, ktorému však bol pridelený ako náčelník štábu ruský dôstojník Jevgenij Pavlovič Voľanskij. Od 9. septembra Voľanskij sa stal aj formálne veliteľom tejto partizánskej skupiny.

■ **[7. – 8. augusta]** Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia ZSSR vysadil na území Slovenska tri partizánske skupiny. Prvej, 22-člennej skupine velil Alexej Semionovič Jegorov, ktorý zorganizoval početnú **1. československú partizánsku brigádu J. V. Stalina** na Slovensku. Druhú, 8-člennú skupinku viedol v Rusku vyškolený vojak slovenskej armády Michal Sečanský a veliteľom tretej partizánskej organizačnej skupiny, ktorá mala 23 členov, bol ruský dôstojník Vjačeslav Antonovič Kvitinskij.

■ **[8. augusta]** Plukovník slovenskej armády Ján Imro, ktorý dezertoval z funkcie veliteľa Technickej brigády v Taliansku, po príchode spojeneckých vojsk do Florencie sa dal do služieb Benešovej vlády v Londýne. Vo svojej správe o stave odbojového hnutia na Slovensku referoval: „*Všeobecne možno ríci, že po nemecké katastrofě u Stalingradu a El Alameinu počalo v politických kružích slovenských i vojenských hnutí, jež mělo připravit půdu pro vymanění z područí Němců. Tyto nemecké neúspěchy byly impulsem k tvoření podzemních skupin téměř ve všech místech na Slovensku.*“ A svoju správu ukončil: „*Ze všech bývalých politických stran československých je pouze strana komunistická dobře v podzemí organizována a vedena ve všech organizačních stupních. Ostatní strany politické existují jen ve skupinách bez jakékoliv vnitřní organisace. Jde spíše o skupiny osob stejného politického přesvědčení, které nezvyšují prakticky politickou činnost.*“

■ Slovenské, nemecké a maďarské bezpečnostné orgány rokovali v Košiciach o opatreniach proti partizánom a o koordinovaní protipartizánskej činnosti.

■ **[9. augusta]** Sovietski partizáni vyhodili do vzduchu železničný most pri Kostolánoch nad Hornádom.

■ Partizánska skupina Čapajev sa zmocnila štyroch žandárov zo stanice Šarišský Štiavnik pri Stropkove a všetkých zavraždila.

■ **[10. augusta]** Nemecká armáda vyhlásila východné Slovensko za vojnové operačné územie.

■ Náčelník oddelenia pre osobitné úlohy Generálneho štábu Červenej armády generál Slavin odovzdal ruský preklad Čatlošovho memoranda svojmu nadriadenému generálovi A. I. Antonovovi, ktorý ho bezprostredne predložil Stalinovi.

■ V Liptovskej Lúžnej pri Ružomberku partizáni zajali podnikateľa nemeckej národnosti A. Sojku spolu s jeho šoférom. Obidvoch ich zbili a potom zavraždili.

■ **[11. augusta]** Vláda SR vyhlásila stanné právo pre celé územie Slovenska počínajúc 12. augustom a nariadila prvé protipartizánske akcie.

■ Vojenské lietadlá ZSSR v tom čase každodenne vysádzovali nové a nové partizánske skupiny.

■ První československý armádny sbor v SSSR začal vydávať časopis *Za slobodné Československo*.

■ **[12. augusta]** Minister vnútra SR A. Mach odkázal po generálovi A. Malárovi jednému z vedúcich Benešových ľudí na Slovensku Jánovi Ursínymu, o ktorom vedel, že sa tajne schádza aj s komunistami, aby sa varovali predčasných akcií, ktoré by mohli vyvolať tvrdú reakciu Nemeckej ríše.

■ **[13. augusta]** Náčelník štábu Veliteľstva pozemného vojska SR v Banskej Bystrici podplukovník Ján Golian, ktorý už od jari prešiel do služieb Beneša, rokoval v Sklabini s ruským partizánskym veliteľom P. A. Veličkom o spoločnom postupe vojakov a partizánov v povstaní.

■ **[14. augusta]** Ukrajinský štáb PH ZSSR vysadil na východnom Slovensku ďalšiu 18-člennú partizánsku organizačnú skupinu, ktorej velil ruský dôstojník Alexej Afanasjevič Martynov. Táto skupina utvorila partizánsky oddiel *Stalin*.

■ Príslušníci 1. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika prepadli kaštieľ baróna Révaya v Turčianskej Štiavničke, pričom zastrelili jeho zriadenca J. Frkáňa.

■ V polovici augusta veliteľ 1. Štefánikovej partizánskej brigády P. A. Veličko hlásil Ukrajinskému štábu partizánskeho hnutia, že spolu s J. J. Černogorovom a F. M. Makarovom na konšpiratívnom byte profesora Rooba v Sklabini uskutočnili tajné stretnutie s podplukovníkom J. Golianom, podplukovníkom B. Manicom, majorom J. Markom a majorom J. Noskom. Po tejto porade sa mu podarilo zistiť, že Golian, Marko, E. Perko, I. Deretič a iní sa tešia veľkej vážnosti v československých vojenských kruhoch.

■ **[18. augusta]** Veličkova partizánska skupina prepadla sklady proviantu v Turanoch.

■ **[19. augusta]** Partizáni z jednotky Čapajev vyhodili železničný most na trati Kysak – Margecany.

■ **[20. augusta]** Americké a anglické vojenské lietadlá prenikli do slovenského vzdušného priestoru a bombardovali rafinériu nafty v Dubovej.

Zničili asi 70 % uskladnených pohonných hmôt, 500 vagónov suroviny pred spracovaním a 50 vagónov spracovanej suroviny tajne určenej pre odboj.

■ Orgán HSLS-SSNJ *Slovák* publikoval článok slovenského diplomatického zástupcu vo Švajčiarsku Dr. Jozefa **Kirschbauma**, v ktorom referoval o **pláne stredoeurópskej federácie Dr. Milana Hodžu**, a usudzoval, že tento plán je veľmi dobre premyslený a aj pre Slovákov prijateľný, ale za podmienky, že do tejto federácie vstúpia ako samostatná štátna jednotka.

■ Podľa historičky Evy Schmidtovej-Hartmannovej židovská podzemná organizácia v tábore Nováky rozhodla, že tábor rozpustí a všetkých internovaných oslobodí. O dva dni neskôr to isté urobili Židia v tábore Sereď a potom aj vo Vyhniach. Celkove sa do povstania zapojilo 1 566 Židov (10 % celkového počtu bojujúcich partizánov), z ktorých v bojoch padlo 269 osôb.

■ **[21. augusta]** Počas stretnutia ruských partizánskych veliteľov na čele s P. A. Veličkom s veliteľom Vojenského ústredia SNR podplukovníkom slovenskej armády Jánom Golianom a vedúcim 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS Dr. Gustávom Husákom v obci Sklabiňa vyvesili **československú zástavu** a vyhlásili **Československú republiku**.

■ V Turčianskej doline Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia vysadil 21-člennú partizánsku organizačnú skupinu. Jej veliteľom bol maďarský vojak slovenskej národnosti Ján Ušiak, vyškolený v ZSSR ako partizán. Za náčelníka štábu mu bol pridelený sovietsky dôstojník Dajan Bajanovič Murzin, ktorý sa stal neskôr aj formálne veliteľom skupinou zorganizovanej **1. československej partizánskej brigády Jana Žižku**.

■ **[22. augusta]** V mene Slovenskej národnej rady v Londýne Peter Prídavok požiadal Ministerstvo zahraničia Veľkej Británie o rozhovor vo veci možnosti prechodu Slovenskej republiky zo strany Osi Berlín – Rím – Tokio na stranu Spojencov. Nie je isté, či mal na to poverenie aj od zodpovedných činiteľov SR. Jeho list bol predmetom štúdia odborníkov anglického ministerstva, ale po vypuknutí povstania na Slovensku dostal Prídavok odpoveď, že jeho návrh by nepriniesol uspokojujúci výsledok.

■ **[23. augusta]** Rumunské kráľovstvo kapitulovalo pred záplavou ofenzívy sovietskych vojnových síl začatej 20. augusta. Kráľ Michal odvolal a dal uväzniť štátneho vodcu Iona Antonesca, vydal rozkaz zastaviť vojnové operácie a o dva dni neskôr vyhlásil vojnu Nemeckej ríši. Do konca mesiaca sovietske **divízie obsadili celé Rumunsko**.

■ Veliteľ pozemného vojska SR generál Jozef Turanec v Banskej Bystrici vydal obežník pre vojenské a politické orgány SR s pokynmi na zriadenie vojenských asistenčných oddielov proti partizánom.

■ **[24. augusta]** Partizánske organizačné skupiny, ktoré Ukrajinský štáb partizánov ZSSR vysadil na slovenskom území, začali vyvíjať intenzívnu záškodnícku činnosť. Zničili tunely pri Strečne a Kralovanoch, čím preušíli dopravné spojenie na trati Žilina – Košice. Príslušníci **1. partizánskej skupiny Čapajev** prepadli železničný uzol Margecany, pričom **zavraždili sedem osôb** (z nich jednu ženu), úplne zničili železničnú stanicu a mínami rozbili šesť lokomotív. Potom zapálili asi 300 nákladných vagónov plných slovenského dreva, ktoré zhoreli. Ušli na odcudzených autách a na mieste **zastreliť ešte dvoch zajatých Nemcov**.

■ Príslušníci 1. partizánskej brigády prepadli pílú pri Turanoch, pričom zastreli veliteľa závodnej stráže K. Achtbergera.

■ Nemecký vyslanec v Bratislave H. E. Ludin požiadal prezidenta SR o súhlas na vyslanie niekoľkých nemeckých vojenských jednotiek na Slovensko proti výčinom partizánov. **Prezident Tiso predbežne na to nedal súhlas**, lebo si chcel overiť, aká je skutočná situácia.

■ V noci z 24. na 25. augusta generál Čatloš nariadil pohotovosť v slovenských kasárňach a dal obsadiť severný a severovýchodný okraj Bratislavy plne vyzbrojenými jednotkami slovenského jazdeckta a pechoty.

■ Podľa tajného hlásenia nemeckého *Abwehru*: „Slovenský prezident a slovenská armáda vážne verili, že Nemci obsadia Slovensko. Slovenská armáda sa chcela vyhnúť boju v priestore mesta Bratislavy, chcela sa stiahnuť na východ, spojiť sa s vracajúcimi sa slovenskými jednotkami a postaviť sa na odpor postupujúcim nemeckým oddielom.“

■ V štábe nemeckej skupiny armád Severná Ukrajina vyhotovili plán *Kartoffelernte* (Zber zemiakov), ktorý predvídala odzbrojenie dvoch divízií slovenskej armády na východnom Slovensku.

■ **[25. augusta]** Prezident SR Jozef Tiso vymenoval za hlavného veliteľa slovenskej armády generála Jozefa Turanca.

■ Velenie 2. technickej divízie v Taliansku prevzal plukovník Ján Veselý.

■ Silný **sovietsky partizánsky oddiel Stalin**, ktorému velil M. I. Šukajev, prenikol so svojimi partizánmi pri Medzilaborciach **na Slovensko**, kde zorganizoval partizánsky zväzok *Stalin*. Po vypuknutí povstania sa z neho stala brigáda (*1. československá partizánska brigáda Stalin*).

■ Náčelník československej vojenskej misie v Moskve generál H. Píka hlásil E. Benešovi do Londýna: „*Kominternu, ktorá formálne neexistuje, ale prakticky ďalej pracuje, vydala smernice pro vedení agitace na osvobozeném území v tom smyslu, aby při nejmenším rozhodná většina občanstva byla získána pro soustředěnou dělnickou,*

resp. komunistickou stranu. Maximálny cieľ má byť, aby čsl. lid se dobrovolně přiklonil jako samostatná socialistická republika k federaci se Sovětským svazem. V důsledku těchto směrnic mají být čs. politikové z SSSR vysláni ihned na osvobozené území a mají provádět intenzivní agitaci hned za frontovým pásmem (neb i uvnitř pásma). Propagační materiál, brožury, letáky a plakáty prý jsou již připravovány.“

■ Benešova vláda v Londýne vyslala svojho delegáta Františka Némca do Moskvy s poverením správy „oslobodeného územia“ (Slovenska). Až 7. októbra 1944 ho dopravili do Banskej Bystrice.

■ V Strečnianskej tiesňave partizáni prepadli a zničili nemeckú autokolónu.

■ Príslušníci 1. čs. *partizánskej brigády* zajali sedem mužov nemeckej národnosti z obce Horná Štubňa. Jednému z nich sa podarilo uniknúť, ostatných šesť zavraždili.

■ Maršal Sovietskeho zväzu a veliteľ 1. ukrajinského frontu Ivan Stepanovič **Konev** dostal rozkaz pokladať **Slovensko za územie svojho operačného pásma** a urýchlene pripraviť Karpatsko-dukliansku operáciu. Vyslal na Slovensko skupinu styčných dôstojníkov pod velením Gennadija Jakovleviča Staľnoja. Dal mu k dispozícii majora Ivana Ivanoviča Skripku-Studemského, skúseného dôstojníka a rozviedčikov svojho štábu. Tretím členom skupiny bola radistka a šifrovateľka Marija Radionovna Rudinskaja pod krycím menom Tamara Ivanovna. Títo prileteli na Tri Duby 6. septembra. Mali výlučnú kontrolu nad všetkými správami pre Generálny štáb sovietskej armády.

■ [25. – 26. augusta] V noci **partizáni obsadili Turčiansky Sv. Martin** a spojili sa s tamojšou posádkou slovenského vojska, ktorá sa k nim pridala. Revolučný národný výbor vyhlásil **obnovenie Československej republiky**.

■ [26. augusta] V nemocnici v Turčianskom Sv. Martine partizán 1. čs. brigády M. R. Štefánika zastrelil nemeckého raneného vojaka ako odvetu za to, že nemeckí vojaci upálili raneného partizána.

■ Skupina partizánov prepadla hotel Slavia vo Vrútkach a vyvraždila nemeckých poľných žandárov, ktorí sa tam ubytovali.

■ Nadporučík Jozef Kadúč a rotmajster Ľudovít Hruboň bez upovedomenia vlastného veliteľa prepadli v noci v Ružomberku väznicu krajského súdu a väzňov vypustili. Potom chytili v meste veliteľa nemeckej jednotky a dvoch nemeckých občanov Ružomberka, pričom Hruboň postrelil nemeckého kapitána. Ich veliteľ podplukovník Miloš Vesel obidvom gážistom rozkázal, aby sa schovali do Lúžnej, kde bola silná skupina partizánov. O incidente dal falošné hlásenie ministrovi Machovi do Bratislavy.

■ V Hornej Štubni partizáni prepadli sídlo *Hitlerjugend* (rekreačný tábor nemeckej mládeže) a ukoristili tri vagóny potravín.

■ Vojenská posádka v Brezne sa pridala k partizánom.

■ Delegát ilegálnej SNR, bývalý komunistický poslanec Karel Šmidke informoval Benešovho veľvyslanca v Moskve Zdeňka Fierlingera, že generál Čatloš „asi pred rokom počal prozrazovať značné váhání a v úči některým svým důvěrným přátelům vyjadřoval názory, že je třeba připravit spolupráci s Rudou armádou. V poslední době se tyto názory projevily již zřetelněji. Měl zejména rozhovory s generálem Malárem, který je již dávno získán, a se Staňkem, šéfem zpravodajské služby. Prohlásil, že je nezbytně nutné navázati styky s Rudou armádou a připravit koordinaci. Slovenská národní rada ve snaze zajistit společný postup všech sil proti Němcům, zejména v případě okupace Slovenska, neodmítla úsluhy generála Čatloše. (...) Čatloš tvrdí, že s vědomím některých vládních činitelů provádí mobilizaci a připravuje vše, aby vládní slovenské vojsko bylo hotovo k odrazení případné německé invaze, při čemž navenek jsou dělána opatření, inkl. varování proti parašutistům ze SSSR, aby Němci měli dojem, že vedení slovenské armády je k Němcům lojální“.

■ V tom istom rozhovore K. Šmidke hlásil: „**Hospodářská situace na Slovensku je relativně velmi dobrá, zejména v zásobování.** Dá se očekávat, že též letošní úroda bude nadprůměrně dobrá. Ze Slovenska se vyváželo málo poživatin, pouze asi 200 kusů hovězího dobytka šlo týdně přes hranice. Proto si slovenská koruna zachovala poměrně vysokou vnitřní hodnotu a Slovenská národní rada bude trvat na tom, aby byla zachována jako platná měna i po okupaci Rudou armádou, a to až do té doby, dokud nebude vytvořena společná československá měna.“

■ [27. augusta] **Partizáni a vojaci**, ktorí sa k nim pridali na rozkaz tamojšieho veliteľa posádky Miloša Vesela, obsadili Ružomberok. Hneď napadli nemeckú vojenskú jednotku a malý oddiel SS, pričom **zabili asi sto nemeckých vojakov** a zajali 67 príslušníkov Nemeckej strany (včítane 4 žien), ktorých na noc uväznili a na druhý deň ráno spolu s ďalšími (asi 24) uväznenými ružomerskými civilmi ich vyviedli do priestoru Podsuchá – Biely Potok a tam ich všetkých povraždili. Bola to prvá hromadná vražda na území Slovenskej republiky. Podľa iných prameňov vraždenie trvalo niekoľko dní, zavraždených bolo 146 osôb a partizáni používali triestivé náboje (dumdum). Byty povraždených občanov Ružomberka povstalci vyrabovali.

■ V Sklabini pri Turčianskom Sv. Martine príslušníci *I. čs. partizánskej brigády* zastrelili handlovského krčmára Frömmela, jeho šoféra a dvoch závozníkov. Okrem nich tam do polovice septembra partizáni zavraždili 100 až 150 osôb, medzi nimi aj ženy, zväčša nemeckej národnosti z toho okolia.

■ **Partizáni** z jednotky *Za slobodu Slovanov* obsadili **Brezno nad Hronom** a **zavraždili štyroch vedúcich Slovákov**: primátora mesta, poslanca Františka Slameňa, vedúceho notára Alexandra Bothára, obchodníka Valentínyho,

roľníka Dolňana. Ťažko poranili predsedu okresného súdu Dr. Pavla Denka a nadporučika v zálohe, učiteľa a veliteľa HG Júliusa Plška. Svedkom týchto vražd a zranení bol obvodný tajomník HSĽS v Brezne Lukáš Žiak, ktorému sa podarilo zachrániť tak, že po prvej salve s prestelenou nohou vyskočil z korby nákladného auta, ktorým doviezli túto skupinu občanov do lesa, kde ich likvidovali.

■ [27. – 28. augusta] V noci soviety vysadili v chotári Sklabine 19-člennú partizánsku organizátorskú skupinu Teodora Polu.

■ Slovenskí **katolícki biskupi** sa zišli na spoločnej porade v Banskej Bystrici. Vydali *Ohlas k veriacim*, ktorým vyzývali na zachovanie pokoja: „Doteraz sme boli krajinou pokoja a poriadku, a práve preto mohol každý nerušene konať svoje povinnosti a prácu. Vyzývame a napomínáme všetkých veriacich, aby pokoj a poriadok naďalej zachovali a nenarušovali ho, lebo ináč len sami by sme mali z toho škodu.“

■ Na porade moskovského vedenia KSCĽ a Benešových poverencov v Moskve zástupca ilegálnej SNR K. Šmidke sa takto vyjadril o pokuse generála Čatloša kontaktovať najvyššie vedenie Červenej armády: „*Máme-li na mysli, že jde o stmelení všech protiněmeckých sil na Slovensku, nebylo by správné jeho nabídku odmítnat; ovšem, že je to role murína, až ji splní, murín může jít.*“ Podľa Šmidkeho takéto stanovisko zaujala SNR.

■ [28. augusta] Partizáni zadržali v Turčianskom Sv. Martine medzinárodný rýchlik, v ktorom sa vracala z Rumunska **nemecká vojenská misia** na čele s podplukovníkom Walterom E. A. Ottom. Úlisne z vlaku vyľákali všetkých 28 (podľa iných prameňov 24, vrátane 3 žien) členov misie a pri pokuse o ich odzbrojenie na rozkaz sovietskeho partizánskeho veliteľa P. A. Velička ich **všetkých zavraždili**. (Podľa iných prameňov jedna žena a dievča, ktoré boli iba poranené, po ošetrení v nemocnici boli prepustené.) Masakru zavelil vykonať slovenský dôstojník poručík Cyril Kuchta (nositeľ slovenského vojenského vyznamenania Pamätná medaila účastníkov poľského vojnového ťaženia 1939, ako aj nemeckého vyznamenania *Za hrdinstvo*, ktoré dostal 4. júla 1941 v boji proti ZSSR) na rozkaz sovietskeho partizánskeho veliteľa P. A. Velička a proti mienke svojho nadriadeného veliteľa posádky podplukovníka Emila Perku, ktorý predvídal, že by to bola provokácia voči Nemcom. Najnovšie (2005) očitý svedok tej udalosti Martin Horský vypovedal, že nemeckú skupinu tvorilo 24 osôb, z toho dve ženy a dve dievčatá. Jedna žena bola zastrelená, druhá a dve deti boli poranené. Aj niekoľko nemeckých vojakov zostalo iba zranených. Mŕtvych naložili hneď na nákladniak a odviezli k partizánom do Sklabine. Zranených najprv

ošetrili a potom odviezli „na výsluch“ pravdepodobne tiež tam. Aj tých potom partizáni všetkých vyvraždili. Veliteľ Veličko hlásil do Kyjeva na ústredný partizánsky štáb, že „bola likvidovaná nemecká diplomatická misia v počte 32 ľudí“ (*Pravda*, 27. 8. 2005).

■ Takýto čin nemohol nevyvolať tvrdú reakciu Nemeckej ríše. Podobné výčiny Hitler pravidelne pomstil hroznými represáliami, ako desaťnásobnou decimáciou obyvateľstva, alebo aj zrovnaním so zemou celej obce, v ktorej sa to stalo. Štefan M. Sokol to označil ako „nezmyselný anarchistický kúsok (...), za ktorý vinníkov dosiaľ nik nevzal na zodpovednosť“ (*Literárny týždenník*, 21. 8. 1997, s. 20). Zdá sa však, že táto masakra nebola vyvolaná iba príležitostným zmocnením sa nemeckej vojenskej misie, ale pravdepodobnejšie všetko už bolo pripravené zo strany partizánskeho vedenia na začatie masových akcií. V ten istý deň sa totiž uskutočnil celý rad násilných partizánskych akcií na rozličných miestach, pri ktorých zahynulo mnoho obetí, ktorých počet nikdy nebol presne vyčíslený.

■ V Ľubochni partizáni prepadli **20-člennú strážnu jednotku** nemeckých detských táborov, a napriek tomu, že sa im vzdali, všetkých aj s ich telefonistkou **zavraždili** pred hotelom Fatra. Podľa iných prameňov išlo o 18 osôb.

■ V Liptovskom Sv. Mikuláši partizáni zajali a zastrelili asi sedem nemeckých vojakov.

■ Revolučný závodný výbor v železničných dielňach vo Vrútkach vydal vyhlásenie: „Vyhlasujeme našu dielňu **za oslobodené územie Československej republiky** a v mene jej vlády preberá Závodný výbor vedenie dielne do svojej moci.“

■ Na ultimatívne naliehanie nemeckého vyslanca H. E. Ludina prezident **J. Tiso aj vláda SR** teraz už **dali súhlas**, aby na Slovensko prišli nemecké vojenské jednotky na pomoc proti partizánom. V noci **nemecké vojská začali prenikať na územie Slovenska** a bojovať proti partizánom a povstalcom.

■ Náčelník Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia hlásil náčelníkovi generálneho štábu Červenej armády, že veliteľ partizánskeho zjednotenia P. A. **Veličko** spoločne s podplukovníkom J. **Golianom** a náčelníkom posádky Turčianskeho Sv. Martina E. **Perkom** oznamujú, že 28. augusta ukutočnili schôdzku 128 dôstojníkov a uzniesli sa na spoločnom boji proti Nemcom.

■ Vláda SR na svojom večernom zasadaní prijala protipartizánske opatrenia: súbor nariadení na upevnenie disciplíny v armáde, vyhlásila územie SR za frontové operačné územie a prijala hospodárske opatrenia súvisiace s pohybom nemeckej armády na Slovensku.

■ [29. augusta] Nemecké vojenské jednotky postupovali v „očisťovaní Slovenska od partizánskych bánd“. Obsadili Čadcu a tiahli na Žilinu, Považskú Bystricu a Trenčín, kde museli tvrdo bojovať proti povstaleckým vojskám.

■ Keď sa plukovník gen. štábu armády SR **Ján Golian**, ktorý už dávno predtým spolupracoval s československým odbojom a medzitým prijal vymenovanie E. Beneša za náčelníka štábu československej armády na Slovensku, popoludní dozvedel o prenikaní nemeckých jednotiek na Slovensko, nariadil všetkým posádkam bojovú pohotovosť.

■ Minister národnej obrany SR generál **Ferdinand Čatloš** popoludní rozhlasovým prejavom (ktorý zoštylizoval Tido J. Gašpar) informoval dôstojníkov, vojakov, občanov: „Známe je vám všetkým, že nepriateľ v hanebnej forme partizánov zákerne prepadol našu drahú slobodnú vlasť! Dnes k nám zhodení partizáni ničia výstavbu nášho štátu, rumia výsledky našej práce, prepadávajú naše dediny, orabávajú nás o náš národný majetok a zákerne vražia našich ľudí. V tomto zločinnom, pekelnom diele nepriateľ je odhodlaný pokračovať, aby nás celkom zotročil a zničil našu draho vykúpenú slobodu a štátnu samostatnosť. Nepriateľ je zákerný, postupuje bezohľadne a zhadzovaný je k nám znovu a znovu vo veľkom počte. V takomto položení, ktoré nám hrozí najkrvavejším ničením a zotročením, vlastné vojenské sily účinnej obrany nám nedostačujú. V dôsledku tejto skutočnosti prichádzajú na Slovensko jednotky nemeckej armády. (...) Partizáni sú najväčší nepriatelia slobodného a pokojného Slovenska. Kto by s nimi držal, je zradcom svojho rodu i svojej otčiny, ničí všetko, čo je spojené so slovenskou slobodou.“

■ Večer po Čatlošovom prejave podplukovník J. Golian vydal heslo dohodnuté pre začatie povstaleckých akcií „Začnite s vysťahovaním“ s platnosťou od 20. hodiny.

■ Jednotky *1. partizánskej brigády J. V. Stalina*, ktorým velil sovietsky náčelník štábu kapitán Anatolij Pavlovič Ržeckij, sa zmocnili **Banskej Bystrice** a vyhlásili **obnovenie Československej republiky**. Tento deň bol neskôr vyhlásený za začiatok *Slovenského národného povstania*.

■ V Žiline povstalecký veliteľ tamojšej posádky plukovník Jozef Dobrovodský vyhlásil mobilizáciu. V Turčianskom Sv. Martine a v niektorých iných slovenských mestách podobne niektorí slovenskí velitelia, ale aj partizánske okupačné jednotky tiež vyhlasovali mobilizáciu.

■ V Uhrovci miestni komunisti utvorili partizánsky oddiel, ktorý toho istého dňa obsadil Bánovce nad Bebravou.

V Banskej Bystrici to vyzeralo tak, akoby pravá ruka nevedela, čo robí ľavá ruka. (...) Zo sledu udalostí je zrejme, že nacisti sa rozhodli okupovať Slovensko tak či onak. Ale najprv sa pokúsili intervenciu uskutočniť legálne, so súhlasom slovenskej vlády a prezidenta, čo sa im podarilo.

Jozef JABLONICKÝ: *Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 402 – 403.*

■ [30. augusta] Povstalci prenikli do Banskej Bystrice, pričom zavraždili niekoľko Nemcov a dvoch ukrajinských utečencov. Hneď začali používať technické zariadenie Slovenského rozhlasu pod novým názvom *Slobodný slovenský vysielač Banská Bystrica*. Tento vysielač pôsobil až do 27. októbra 1944.

■ Po 11. hodine v prvom vysielaní „slobodného slovenského vysielača“ podplukovník Mirko Vesel prečítal *Výzvu k Slovenskému národnému povstaniu a k boju za obnovenie ČSR*, koncipovanú v noci na Donovaloch Dr. Vavrom Šrobárom a českým lekárom Dr. Ludvíkom Nábělkom spolu s Milanom Veselom a Milošom Markom. Podľa iných prameňov išlo o *Proklamáciu Vojenského ústredia k slovenským dôstojníkom, poddôstojníkom a vojakom*. V nej vyzývali vojakov slovenskej armády, aby sa postavili na odpor nemeckým obsadzovacím jednotkám. Výzva bola vydaná „v zastúpení veliteľa slovenského vojska **ako časti československej brannej moci** generála Viesta“, teda presne podľa rozkazu Benešovho ministra národnej obrany generála S. Ingra z toho istého dňa, ktorého prvým bodom bolo: „*Problaste se za součást čs. armády.*“

■ V tom istom vysielaní Jozef Styk prečítal aj *Proklamáciu predsedníctva ústredného národného výboru*, ktorú koncipoval V. Šrobár a Dr. L. Nábělek. V nej sa jednoznačne prihlásili k **Československej republike** ako „nášmu štátu“. Keďže takýto výbor nikdy neexistoval, túto proklamáciu v Banskej Bystrici „opravil a upravil“ Ján Ursíny. Zo Slovenskej národnej rady vtedy v Banskej Bystrici ešte nebol nikto. Podľa spomienok generálmajora Júliusa Noska „ani sa nevedelo, kde sa jej členovia nachádzajú“.

Najvážnejšia bola otázka obnovenia Československej republiky. My sme ju postavili ako zásadnú otázku, od ktorej nesmieme odstúpiť, aj keby to malo značiť stroskotanie dohody o zjednotení odboja. Vedeli sme, že vtedy komunistický odboj ešte vždy propagoval samostatné sovietske Slovensko.

Jozef LETTRICH: *Odboj a povstanie. In: Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto, Ont., 1976, s. 79.*

■ Podľa pamätí Karola Murgaša, ktorý už 27. augusta došiel do Banskej Bystrice, aby sa pridral k povstalcovi, **Mirko Vesel** vo svojom rádiovom prejave

vyhlásil: „**Nemci zrušili Slovenskú republiku, uväznili prezidenta Dr. Jozefa Tisu a odviekli ho do Malaciek, kde ho majú zastreliť. (...) Maďari už prekročili hranice pri Lučenci.**“ Nič z toho nezodpovedalo pravde, ale táto lož zvedla mnohých, aby išli brániť svoj štát a svojho prezidenta.

■ Ruský vysielateľ *Za slovenskú slobodu* oznamoval, že „**Československá vláda vyhlásila brannú pohotovosť na slovenskom území** a vyzýva všetkých Slovákov, aby nastúpili do boja“.

■ Anglický vysielateľ BBC vo svojom československom programe hlásil: „**Československí vojaci, partizáni a Československej republiky verné obyvatelstvo** bránia rodnú pôdu proti nemeckým votrelcom. (...) Slovensko dokazuje svojím bojovým vystúpením svoju **vernosť Československej republiky.**“

■ Prezident SR **Jozef Tiso** vo svojom rozhlasovom prejave zdôraznil, že „**slovenská štátna samostatnosť sa zrodila z nepopierateľného prirodzeného práva slovenského národa na vlastný život.**“ K povstaniu zaujal toto stanovisko: „Nevyjasnenosť pojmov a cieľov, použitie podvodu a zaskočenia dobromyseľných ľudí, predstieranie dobroprajnosti voči Slovákom boli prvé príznaky rodiaceho sa nového života. Do toho nevyjasneného ovzdušia hodila sa správa, že Nemci obsadzujú Slovensko, že zabil prezident, odviekli vládu, a preto bola pohotovosť výzva: ‚Slováci, podte s nami proti Nemcom!‘ A aby sa všetky duševné zložky slovenského človeka aktivovali, bola rozšírená poplašná správa: ‚Maďari sú vo viacerých prúdoch na postupe proti Slovensku. Slováci, pridružte sa k nám, chytajte zbraň na obranu Slovenska proti Maďarom!‘ (...) Tak sa stalo, že tejto prefikanej taktike podľahli mnohí statoční ľudia a dobrí Slováci nielen v armáde, ale i v radoch civilného obyvateľstva, ktorí nachytaní zvučnými heslami alebo drastickým vystupovaním partizánov dostali sa do spoločnosti ľudí, ktorých ohavnosť spoznali až potom, keď si už uvedomili, že sú v hroznej protive nielen so zákonmi nášho štátu, ale i so životnými záujmami slovenského národa.“

■ Podľa svedectiev niekoľkých pamätníkov sa traja dôstojníci z Golianovej skupiny skutočne pokúsili v tú noc o **atentát na prezidenta Tisu** v jeho paláci, kam chceli vniknúť bočným vchodom zo Štefánikovej ulice. Iba neočakávaný príchod ministra A. Macha mal zmariť ich projekt.

■ Generál **A. Malár** sa v rozhlasovom prejave obrátil na príslušníkov slovenskej armády: „Keď vám môžem úprimne radiť, tak vám volám: Stát! Čelom späť! Pochod do materských posádok k svojim jednotkám! Všetko je prenáhlené, nedomyšlené a môže to naše pekné, dosiaľ vojnovou zhubou len málo dotknuté drahé Slovensko priviesť ta, kde ho nechceme mať, to je

do vojennej vravy. (...) Keď sa rozbijeme, keď zničíme svoje ťažko nadobudnuté hodnoty, či už mravné, alebo materiálne, stratíme vážnosť, stratíme cenu, nebudeme znamenať vôbec nič. (...) Načo nám revolúcia, mládenci? Kto nám čo robí? Myslíte, že nám môže byť lepšie? Boli ste doposiaľ sami pánmi v svojom dome, máme však istotu, že v budúcnosti tiež tak bude? Prečo teda nečakať, až veci samy dozrejú, a potom jednotne, okolnostiam primerane, všetci za jeden povraz ťahať. Tak káže zdravý pud sebazáchovy malého národa.“

■ Okresný náčelník z Topolčian neskôr hlásil: „Po rozhlasovom prejave pána prezidenta o 19.00 hod. nastal v radoch narukovaných veľký zmätok. Mnohí zložili zbrane po obciach, či už na úradoch, alebo v kasárňach, alebo ich zahadzovali a poutekali domov.“

■ Okresný národný výbor v Turčianskom Sv. Martine vyhláškou nariadil **všeobecnú mobilizáciu** zbraneschopných mužov do 45. roku s hrozbou trestu podľa vojnových zákonov.

■ V chotári obce Kriviany (teraz Krivany), okr. Sabinov, partizáni vyhodili do vzduchu osobný motorový vlak. Podľa hlásenia žandárskej stanice Lipiany (teraz Lipany) pritom zahynulo osem ľudí a deväť bolo ťažko ranených.

■ V noci z 30. na 31. augusta plukovník Viliam Talský, ktorý bol určený za veliteľa východoslovenských divízií, opustil svoj post a odletel s celou skupinou 38 najkvalitnejších lietadiel (Me-109) slovenskej armády z letiska Vyšný Šebeš (teraz Šebastová) k veliteľovi 1. ukrajinského frontu maršalovi I. S. Konevovi. Tieto lietadlá počas povstania ZSSR odoprel odovzdať česko-slovenskej paradasantnej brigáde a aj po vojne novozriadenému Česko-Slovensku, lebo ich pokladal za svoju vojnovú korisť.

■ [31. augusta] Šéf nemeckej tajnej polície (Gestapo), minister vnútra a hlavný veliteľ náhradného vojska Nemeckej ríše Heinrich **Himmler** vymenoval za hlavného veliteľa celej operácie na Slovensku generála zbraní SS **Gottloba Bergera**, ktorý bezodkladne prišiel do Bratislavy a predstavil sa prezidentovi Tisovi ako z poverenia *Führera* odteraz jediný reprezentant Nemeckej ríše na Slovensku. Dostal k dispozícii narýchlo zložený „pancierový regiment“ z výcvikovej školy SS v Brne a v Olomúci (2 800 mužov, väčšinou chlapcov predvojenského veku, a 9 ľahkých diel) na uskutočnenie protipartizánskej operácie *Schill*, ktorú začali plánovať iba v prvej polovici augusta.

■ **Vojenské vedenie povstalcov v Banskej Bystrici žiadalo** Československé ministerstvo národnej obrany v Londýne o **bombardovanie Bratislavy**. Žiadalo vyslanie niekoľkých rojov stíhacích lietadiel. Oznamovalo, že „*duch slovenského vojska skvelý – civilného obyvateľstva nejistý*.“

Hlavný partizánsky štáb v Banskej Bystrici bol súčasne podriadený štábu partizánskeho hnutia pri Vojenskom soviete I. ukrajinského frontu maršala Koneva. (...) **Hlavnému štábu v Banskej Bystrici podliehali všetky partizánske oddiely na Slovensku.** Úlohou štábu bolo tiež spolupracovať s veliteľstvom čs. armády na obrane povstaleckého územia. **Štáb, ktorého náčelníkom bol plukovník Osmolov, riadil akcie všetkých partizánskych jednotiek a koordinoval ich s akciami československej armády a v súlade s ofenzívou Sovietskej armády.**

Miroslav HYSKO: Slovenské národné povstanie. Bratislava, SAV, 1954, s. 42.

■ V Trenčíne prešla k povstalcom iba časť slovenských vojakov, kým väčšina ostala verná SR. **Nitrianska posádka** (asi 2 000 mužov) na čele s veliteľom podplukovníkom Jánom Šmigovským ostala celá (s výnimkou podplukovníka Černeka, ktorého uväznili) **verná SR.** K povstaniu sa nepridali ani posádky v Hlohovci, v Topolčanoch, v Novom Meste nad Váhom. Leopoldov a Kežmarok obsadili Nemci. Pri príchode slabej nemeckej skupiny SS trnavská posádka aj s partizánmi z najväčšej časti bez boja opustila mesto. Na povstalecké územie však z nich došla iba asi jedna tretina. V Piešťanoch časť leteckej posádky sa pridala k povstalcom, ostatní sa rozutekali. Podobne to bolo aj v Topolčanoch. V rukách partizánov a povstalcov boli: Turčiansky Sv. Martin, Ružomberok, Liptovský Sv. Mikuláš, Banská Bystrica, Zvolen, Brezno nad Hronom s letiskami Tri Duby a Mokrad' pri Sv. Petre.

■ Okolo 13. hod. nemecké jednotky prenikli od Košíc do Prešova, kde bez odporu obsadili štáb armády a všetky dôležité spoje. Generála A. Malára, ktorý práve priletel z Bratislavy, zaistili a začali systematické **odzbrojovanie dvoch slovenských divízií**, ktoré mali byť jadrom vojenskej sily povstania (išlo asi o 33-tisícovú armádu). Časť vojakov sa rozprchla domov do civilu, iba niekoľko menších jednotiek prešlo k partizánom. Podľa najnovších zistení v Ústrednom štátnom archíve Ukrajiny napríklad zo skupiny približne 1 500 vojakov pod velením plukovníka Markusa došlo na povstalecké územie iba asi 150 mužov. To dokazuje malý záujem a nepopulárnosť povstaleckých hnutí tak medzi slovenskými vojakmi, ako aj v širokých vrstvách slovenského ľudu.

■ Partizáni zo skupiny Čapajev zablokovali železničný viadukt pri Hanušovciach dvoma proti sebe zrazenými rušňami a postrieľali zajatých nemeckých vojakov. O ich počte sa pramene rozchádzajú: niektoré udávajú 27 mŕtvych, iné iba asi 6 mŕtvych.

■ Partizáni z rotý Nováky zavraždili v Handlovej pri výsluchu zdravotnú sestru J. Červeňovú pre podozrenie, či neschováva hľadané osoby v nemocnici.

■ *Národné noviny* prešli na stranu povstalcov. Potom 27. septembra sa presunuli z Turčianskeho Sv. Martina do Banskej Bystrice.

■ **[1. septembra]** Na nemecký diplomatický i vojenský nátlak prezident SR Tiso dal generálovi Čatlošovi príkaz, aby technicky zabezpečil odzbrojenie bratislavskej posádky. Čatloš rozkaz vykonal, a potom v noci dezertoval k povstalcovi.

■ Partizáni zavraždili ďalších 48 obyvateľov Ružomberka nemeckej národnosti.

■ Štáb partizánskej brigády kapitána Nálepku sa usídlil v kúpeľoch Kováčová. Hneď po jeho príchode tam partizáni zavraždili asi desať ľudí, ktorých dovezli z Krupiny, a ich osobné dokumenty spálili. Keď sa nemecké vojsko opäť zmocnilo tohto priestoru, komisia zložená aj zo slovenských lekárov exhumáciou zistila, že tam bolo zavraždených asi 20 mužov a 5 žien.

■ V Oravskom Podzámku a v susednom Medzibrodí povstalci zajali sedem nemeckých vojakov a odviekli ich do sídla partizánskeho oddielu kapitána Tichonova v Lučivnej, kde boli všetci zavraždení. Neskôr tam zastrelili aj niekoľkých ukrajinských utečencov.

■ Komunistický predák Gustáv **Husák** sa dostal do Banskej Bystrice a vypracoval *Deklaráciu SNR*, v ktorej sa ostro odmietajú „samozvanci, čo chceli hovoriť v mene slovenského národa“. Deklarácia vyhlasuje, že **tohto dňa sa utvorila SNR**, ktorá preberá všetku zákonodarnú i výkonnú moc na Slovensku. Končí sa zvolaním: „**Sláva Československej republike!**“ Táto SNR pôsobila ako kolektívny orgán bez zvolenia predsedu, pretože komunistický predák Karel Šmidke sa nachádzal v Moskve. Až po jeho návrate 5. septembra na jeho návrh sa SNR dohodla na tom, že na jej čele budú stáť dvaja predsedovia: Dr. Vavro Šrobár a Karel Šmidke.

■ SNR vydala **Nariadenie o rozpustení politických strán a organizácií**, ktoré postihli HŠLS, DP, Magyar Nemzeti Párt, HG, FS, DJ a všetky ich zložky a pridružené organizácie. Celý ich majetok prepadol v prospech štátu.

Slovenská národná rada – pred 1. septembrom 1944 označovaná ako ilegálna SNR – však v skutočnosti nebola ani vedúcim odbojovým orgánom, a už tobôž tým subjektom, ktorý zorganizoval, či dokonca viedol povstanie. Odbojové a opozičné skupiny na Slovensku sa do vypuknutia povstania nezjednotili napriek tomu, že rokovania prebiehali a bol tu aj silný tlak zo strany Beneša i Moskvy. Proces zjednocovania opozičných skupín bol obzvlášť komplikovaný v občianskom odboji. Skupiny boli navzájom poprepletané, ich príslušníci boli členmi viacerých skupín zároveň, a tak bolo pomerne namáhavé orientovať sa medzi

nimi. Navyše, každá zo skupín sa cítila byť natoľko silná, aby mohla hovoriť v mene ostatných skupín, čo ešte viac komplikovalo situáciu.

Mária ŠEVČÍKOVÁ: Povstalecká Slovenská národná rada. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. Trnava 2003, s. 159 – 160.

■ **Velenie čsl. vojska** v Banskej Bystrici **žiadalo Londýn o bombardovanie** Bratislavy, Veľkých Kostolian, Kežmarku a železničných uzlov Vlára, Kúty, Malacky, Hlohovec, Galanta, Nitra, Levice, Lučenec, Košice.

■ Na Slovensku operovalo 42 partizánskych oddielov v počte 4 600 mužov. Mali v rukách a bránili aj Poprad, Levoču, Podbrezovú, Dolný Kubín a Vrútky. Nemci obsadili Nové Mesto nad Váhom, Dubnicu, Považskú Bystricu, Púchov a Žilinu. **Povstalci žiadali Londýn o bombardovanie Žiliny.**

■ KSS vydala *Prehlásenie robotníkom, roľníkom, pracujúcej inteligencii*, ktorým volá do boja proti hitlerovskému Nemecku a oznamuje „národnorevolučné povstanie a politický prevrat“. Nie je v ňom nikde spomenutá Československá republika, iba pozdrav „bojovníkom v Česku“ a „úprimné želanie, aby slovenský národ a český národ v zhode v novom spoločnom štáte vytvorili podmienky pre lepšiu a šťastnejšiu budúcnosť“. V rituálnych zvolaniach na konci znie: „Sláva víťaznej Červenej armáde! Nech žije súdruh Stalin!“

■ **Klement Gottwald** vo svojej informácii sovietskemu komisariátu zahraničných vecí hlásil: „*Prohlášení londýnské vlády, že ona řídí tento boj, pokládáme za chvostounství a vyhlášení slovenského národního vojska Londýnem za součást československé armády pokládáme za předčasné a škodlivé z politického i vojenského hlediska.*“

■ Boje boli pri Prešove, Poprade, Strečne a na Považí. Nemci sa zmocnili Popradu a rýchlo postupovali smerom na Liptov.

■ Veliteľ 2. slovenskej technickej divízie v Taliansku plukovník J. Veselý vydal osobitný dôverný rozkaz, v ktorom upozorňoval príslušníkov divízie, že „podľa rozhlasových správ mimoriadne pomery na Slovensku nesmú mať vplyv na našu jednotku tu v cudzine. Nikto nech sa nedáva strhnúť k nepredvídaným činom, ktoré by mohli uškodiť celej jednotke“.

■ **[2. septembra]** Vláda Dr. Vojtecha Tuku podala demisiu.

■ V Brezne povstalci zavraždili obchodníčku I. Pokornú, ktorá bola nemeckej národnosti. Nasledujúci deň tam zavraždili aj murára nemeckej národnosti F. Jirmera.

■ Z Koštian nad Turcom partizáni odvliekli starostu J. Šedaja, ktorý bol aj predsedom miestnej HSLS, a veliteľa HG zámočníka J. Matulu. Ich mŕtvolý našli pri neďalekom Dolnom Kalníku. Šedajovo telo nieslo stopy trýznenia.

■ V Kunešove pri Kremnici partizán zastrelil občana I. Rückschlossa.

■ **[3. septembra]** Ťažké boje pri Strečne, ktoré bránila jednotka francúzskych partizánov. Nemecké jednotky napredovali po hornom Považí. Obsadili Kvetnicu s veľkým skladosm munície a zbraní (vyše 40 miliónov puškových a guľometných nábojov, 112-tisíc ručných granátov, 62-tisíc delostreleckých granátov, do 200 ťažkých a vyše 600 ľahkých guľometov, 373 pušiek a 5 766 pištolí).

■ Nemecké lietadlá zničili vysielaciu v Banskej Bystrici.

■ Nemecké vojsko obsadilo Telgárt. Slovenské vojenské jednotky a miestne obyvateľstvo začali opúšťať Červenú Skalu.

■ V Budči pri Zvolene partizáni zastrelili krčmára z Tlmáč K. Šaba so synom a V. Štrbu z Bátoviec s dvoma synmi. Všetkých ich postriekli. Jeden zo Šabovcov bol iba poranený a po odchode partizánov sa zachránil.

■ Už v týchto prvých dňoch septembra začali prechádzať americkí a anglickí piloti, ktorí utekali z tábora v Grinave (teraz Myslenice) cez Novú Lehotu v Inoveckých horách a odtiaľ sa dostávali na letisko Tri Duby. Do konca mesiaca sa tak zachránilo 32 mužov.

■ **[4. septembra]** Minister národnej obrany SR generál F. Čatloš ušiel do Banskej Bystrice a dal sa k dispozícii vedeniu československeho vojska. To ho uväznilo a odovzdalo veliteľovi ruskej partizánskej brigády A. S. Jegorovovi, ktorý ho 14. septembra spolu s generálom J. Turancom deportoval do ZSSR. Tým sa otvoril prúd deportácií Slovákov do ZSSR, ktorý potom postihol niekoľko desaťtisíc občanov SR.

■ Nemecké jednotky obsadili Štrbu a Važec a postupovali na Liptovský Hrádok.

■ Do Banskej Bystrice došli prvé transporty ranených.

■ Československé vojenské jednotky za podpory partizánov zničili 5 tankov a zastavili postup Nemcov z Topoľčian na Nováky. Na Myjavu prišlo asi tisíc Čechov, medzi nimi aj istý počet Slovákov z Protektorátu Česko a Morava, ktorých odkomandovali na stredné Slovensko.

■ **[5. septembra]** Prezident SR Tiso prijal demisiu Tukovej vlády a vymenoval **novú vládu** na čele s dovtedajším predsedom Najvyššieho súdu SR **Dr. Štefanom Tisom**, ktorého poveril *ad interim* aj vedením ministerstva pravosúdia a ministerstva zahraničných vecí. Ďalšími členmi vlády boli: Štefan **Hašík**, Alexander **Mach**, Aladár **Kočíš**, Gejza **Medrický**, Mikuláš **Pružinský** a Ľudovít **Lednár**.

■ Za predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie SR bol vymenovaný František Galan a za šéfa Úradu propagandy Tido Gašpar.

■ Na zasadaní SNR v Banskej Bystrici zvolili šesťčlenné Predsedníctvo SNR: Karel Šmidke, Gustáv Husák za KSS; Daniel Ertl za SDS; Vavro Šrobár, Jozef Lettrich a Ján Ursíny za DS.

■ Hlavné veliteľstvo nemeckej brannej moci vydalo rozkaz, podľa ktorého výkonná moc na území východného Slovenska mala ostať formálne v rukách autorít slovenského štátu, ale vzhľadom na súčasnú vojnovú situáciu a na šarapatenie bánd bola prakticky prenesená na hlavné veliteľstvo skupiny armád *Nord-Ukraine*.

■ Povstalecké a partizánske jednotky pod tlakom Nemcov začali ustupovať do trojuholníka Banská Bystrica – Zvolen – Brezno. Na Tri Duby došli prvé zásilky protitankových zbraní a munície z Ruska.

■ Na povstaleckom území bola vyhlásená všeobecná mobilizácia záložníkov do 35 rokov. Pod vyhrážkou najťažších trestov tak zvýšili počet mobilizovaných na približne 30-tisíc ozbrojencov.

■ Partizáni pod velením Anatolija P. Ržeckého zaútočili na horiaci Telgárt. Nemci sa však v obci zakopali a držali ju až do 22. septembra, keď ich povstalecké vojsko útokom vyhnalo.

■ V Litmanovej pri Starej Ľubovni partizáni prichádzajúci z poľskej strany odvliekli starostu M. Žihala a zavraždili ho.

■ Sovietsky veľvyslanec V. Z. Lebedev informoval E. Beneša v Londýne, že Stalin rozhodol, aby sa nerokovalo so slovenským generálom Čatlošom a s jeho spoločníkmi.

■ V katastri obce Dunajov, v lokalite Skačkov nemecké vojenské jednotky zastrelili 9 partizánov.

■ **[5. – 6. septembra]** Pri Nemeckej Ľupči (neskôr Partizánska Ľupča) partizáni zavraždili 32 osôb, prevažne nemeckej národnosti. Medzi zavraždenými bol aj Ing. E. Klein, riaditeľ bane v neďalekej Dúbrave, ktorý sa politicky neangažoval. (Niektorým obetiam boli vylúpené zlaté zuby.)

■ V Heľpe pri Brezne partizáni zavraždili vedúceho stavby vodovodu Štefana Kobzu a ďalších päť osôb, prevažne z jeho rodiny, medzi nimi sedemročné dievčatko a dvojročného chlapčeka. Všetci pochádzali z Vyšehradného pri Prievidzi a boli nemeckej národnosti. Jedna zo zastrelených bola tehotná žena.

■ **[6. septembra]** Na návrh ministra národnej obrany a podpredsedu vlády Štefana Hašíka vláda SR vydala nariadenie s mocou zákona o prenesení pôsobnosti ministerstva vnútra vo veciach policajných na ministerstvo národnej obrany.

■ Povstalecká **SNR** jedným zo svojich prvých nariadení (č. 5/1944) **poštát- nila školy všetkých kategórií a stupňov od detských opatrovní a útulní až po vysoké školy na Slovensku** a ich majetok previedla do vlastníctva štátu.

■ Povstalecké a partizánske jednotky obsadili Vrútky. Po obranných bojoch však museli ustúpiť z Baťovian. Bez boja ustúpili z Liptovského Sv. Mikuláša, z Ružomberka i z Lubochne. **Povstalecké velenie žiadalo Londýn o bombardovanie letísk Malacky, Žilina, Biskupice, Piešťany a Vajnory.**

■ Veliteľ 1. československej armády na Slovensku generál J. Golian na mieste zbavil plukovníka L. Bodického velenia nad 2. obrannou oblasťou za nerozhodný a zbabelý postup voči nepriateľovi. Na jeho miesto vymenoval pplk. Jána Černeka.

■ Nariadením SNR č. 6/44 boli **zrušené školy všetkých kategórií a stupňov nemeckej a maďarskej národnosti na Slovensku**, okrem ľudových škôl, zriadených do 6. októbra 1938.

■ Na povstalcami kontrolované územie priletela **sovietska vojenská misia**, ktorej velil major Ivan Ivanovič Studenskij-Skripka, určený za náčelníka Hlavného štábu partizánskeho hnutia v Československu.

■ Predsedníctvo SNR vydalo nepravdivú informáciu, že Nemci v Turčianskom Sv. Martine a vo Vrútkach zhadzovali ampulky s baktériami týfusu a červienky.

■ Nemecké jednotky vypálili dolný koniec partizánmi obsadenej obce Priekopa a o tri dni neskôr vypálili aj ďalšiu časť obce zvanú Jordán.

■ **[6. a 7. septembra]** Povstalci v Liptovskom Svätom Jáne v noci vyliekli 46-ročného **katolíckeho farára Rudolfa Schedu** z jeho fary a vo svätotajanskej doline ho hrozne mučili. (Sťahovali mu kožu zo živého tela, dokaličili mu údy a trýznili ho, kým v strašných bolestiach neskončil.)

■ V Liptovskom Svätom Michale 56-ročného **katolíckeho farára Martina Martinku** povstalci výstrelmi z automatov priamo „prepálili“ a vylúpili jeho faru.

■ Podobným spôsobom v priebehu povstania boli **partizánmi a povstalcami zavraždení katolícki kňazi: Anton Šalát**, farár v Hájnikoch, **Ján Nemec**, farár v Lieskovci pri Humennom, klerik **Imrich Teplan**, študent 5. ročníka bohoslovnia. Ba postihli aj blízkych príbuzných kňazov. Tak v obci Kšinná zastrelili mladého stolára, ktorého brat bol kňaz. Na vrchu Zápač nad obcou Omastiná partizáni zastrelili robotníka, ktorý mal syna v reholi. Musel si najprv sám hrob vykopať a potom ho zavraždili strelou do tyla. Podľa ukrajinských archívnych dokumentov „v prvých prevratových dňoch v Banskej Bytrici a na okolí skoro 80 % zo zaistených osôb bolo viac-menej súkromného

charakteru (vybavovanie osobných účtov), čo nemali nič spoločného s vojnovými politickými previnilcami. Ba často sa stalo, že boli udaní a zaistení z čisto osobných dôvodov aj členovia podzemného hnutia. Dokonca bol na smrť odsúdený jeden člen podzemného hnutia z čisto osobných dôvodov a obáv.“ (Ukrajinský ústredný archív, fond 114.)

■ **[7. septembra]** Predsedníctvo SNR vymenovalo za veliteľa partizánskych oddielov na Slovensku českého komunistu Karla Šmidkeho.

■ Nemecké jednotky po tvrdom boji s partizánmi obsadili Baťovany (teraz Partizánske).

■ Pri Liptovskej Lúžnej partizáni zavraždili študenta Surového z Ružomberka, ktorý informoval svojich známych skrývajúcich sa na okolí mesta, že sa už pokojne môžu vrátiť domov.

■ **[8. septembra]** Na Stalinov rozkaz z 3. septembra sa začala tzv. **duklianska operácia**. Išlo o útok 38. sovietskej armády z 1. ukrajinského frontu maršala Koneva cez Duklianský priesmyk smerom na Svidník – Prešov. Zúčastnil sa na ňom aj 1. československý armádny zbor v ZSSR. Bola to jedna z najťažších vojenských operácií druhej svetovej vojny.

■ Banskobystrický župan Dr. Karol Bulla vydal nariadenie, že všetci úradníci okresných úradov a všetci notári musia hneď zložiť **sľub vernosti Československej republike** a poslušnosti Slovenskej národnej rade.

■ Jednotky nemeckých SS vypálili partizánske obce Zlatá Baňa, Petrovce, Hermanovce.

■ **[9. septembra]** Nemecké jednotky prerazili povstaleckú obranu pri Malých Uherciach, pričom padlo asi 300 partizánov. Nemci zajali veliteľa povstaleckých jednotiek kapitána A. Weinholda a vyše 150 mužov. Potom obsadili Oslany.

■ Ústredný výbor KSS začal v Banskej Bystrici vydávať svoj oficiálny orgán *Pravda*. Vychádzal do 25. októbra 1944 v náklade 16 – 18 000 exemplárov.

■ **[10. septembra]** V chotári Hornej Mičinej pri Banskej Bystrici partizáni zavraždili skupinu občanov z Nemeckého Pravna, medzi nimi riaditeľu meštianskej školy R. Zeisela. Vraždy tam pokračovali v takých rozmeroch, že v decembri pri exhumácii tam našli 82 mŕtvych, medzi nimi niekoľko žien a asi 10-ročné dievčatko. Asi 30 týchto obetí bolo však novšieho dáta, išlo teda pravdepodobne o partizánov, ktorých zavraždili Nemci.

■ **[11. septembra]** Povstalecký veliteľ posádky v Ružomberku major Miloš Vesel dal pri Bielom Potoku zastrelieť štyroch povstaleckých vojakov, ktorí sa pokúsili opustiť povstalecké jednotky.

- Pri Zvolene partizáni zastrelili 10 evakuantov z Ukrajiny a 2 Nemcov.
- Na konci druhého týždňa povstania pomer nasadených vojenských síl nemeckej armády a povstalcov bol asi 1 : 3 v prospech povstalcov.
- **[12. septembra]** Pri obci Vyšná Jablonka, kde mala základňu partizánska jednotka *Sergej*, boli vysadené dve sovietske paradesančné skupiny pod velením majorov Nikolaja Vorsenfejeviča Morozova a Semiona Georgejeviča Morozova.
- Nariadením SNR č. 14/1944 bola zriadená **Rada na obranu Slovenska** ako najvyšší kooperatívno-koordinačný orgán na povstaleckom území. Za predsedu bol vymenovaný J. Golian (od 7. októbra 1944 R. Viest) a jeho zástupcom bol K. Šmidke.
- Pri Zvolene partizáni zastrelili 6 miestnych Čechov, ktorí sa po zániku ČSR prihlásili k nemeckej národnosti.
- **[13. septembra]** Nemecké jednotky obsadili Dolný Kubín a vytlačili povstalcov a partizánov z Oravy, kde v Tvrdošíne nechali Nemcom veľké zásoby benzínu.
- Nemecké jednotky prerazili povstalecký front v údolí rieky Nitrica.
- Náčelník štábu veliteľstva Prvej československej armády major **Július Nosko** na základe skúsenosti, že mnoho slovenských vojakov utieklo z povstaleckých jednotiek, vydal veliteľom taktických skupín tajné nariadenie o zriadení vojenskej polície. Za každou podskupinou mala byť pohotová **vojenská polícia** (niekoľko odvážnych a odhodlaných strelcov z automatov), ktorá „**pri úteku jednotlivcov z bojov a od frontu ihneď bez milosti každého potrestá trestom smrti. Len takto možno zabrániť tomu, aby vojaci neutekali bezdôvodne z boja a nevnášali paniku do bojujúcich jednotiek**“.
- Maršal **J. V. Stalin** ako najvyšší veliteľ branných síl ZSSR vyhlásil, že **sovietske vojská prekročili československo-poľské hranice**. Išlo o gardový jazdecký zbor, ktorému velil generálmajor V. K. Baranov a hranicu prekročil severovýchodne od Zborova.
- **[14. septembra]** **Veliteľ československého vojska** na Slovensku **požiadal** Hlavný stan najvyššieho velenia Červenej armády, **aby bombardovali slovenské mestá** Vrútky, Nováky, Zemianske Kostolány, Nitru a Topoľčany a letiská Piešťany, Trenčianske Biskupice, Malacky, Žilinu a Nitru.
- Pri Krásnej Novej Vsi neďaleko Bánoviec nad Bebravou partizáni zväzu *Jan Žižka* mučili a zastrelili dvoch občanov zo Slatiny nad Bebravou: Štefana Vrunku, ktorý bol predsedom miestnej HSES, a Martina Myšáka. Podobne zavraždili starostu Ruskova J. Šimka.

- Nemci dobyli Prievidzu.
- Juhoslovanský občan Ž. Petrovič založil v Liptove partizánsku skupinu *Šabac*.
- Pri obci Opátka v Slanských vrchoch sovieti vysadili 39-člennú skupinu partizánskych organizátorov pod velením kapitána Alexeja Michajloviča Sadilenka.
- Ukrajinský štáb vysadil pri Žabokrekoch 21-člennú partizánsku organizátorskú skupinu, ktorú viedol podplukovník Ilja Danilovič Dibrov. Táto skupina neskôr založila v Bielych Karpatoch **2. československú partizánsku brigádu J. V. Stalina**. Začala vydávať český časopis *Dělník*.
- Americké bombardovacie lietadlo z Bari vysadilo v priestore na sever od Vrútok niekoľkých agentov, medzi nimi aj troch členov židovskej dobrovoľníckej skupiny poverenej akciou *Amsterdam*.
- **SNR** sa počas týchto tvrdých bojov zaoberala aj otázkou radov a čestných vyznamenaní. Vydala **nariadenie o zrušení radov, vyznamenaní, čestných odznakov a medailí**, ako aj z nich plynúcich práv, pokiaľ boli zriadené po 6. októbri 1938. Zároveň tieto vyznamenania zakázala nosiť alebo používať.
- V chotári obce Priekopa, na Rúbani nemecké jednotky zavraždili 11 raných povstalcov.
- **[15. septembra]** V evanjelickom kostole v Lúčkach pri Kremnici partizán 5. oddielu 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika zastrelil tamojšieho učiteľa nemeckej národnosti E. Liehmana (Lehmana).
- **[16. septembra]** Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia ZSSR za súčinnosti SNR dal zriadiť **Hlavný štáb partizánskych oddielov na Slovensku**. Za jeho veliteľa bol vymenovaný komunista K. Šmidke.
- Z Protektorátu Česko a Morava ušlo na Slovensko 17 četníkov, ktorí sa zapojili do povstania.
- Nekomunistické skupiny povstalcov tvorili **Demokratický blok**.
- **V Banskej Bystrici sa konal „zjednocovací zjazd“, na ktorom sa Sociálnodemokratická strana včlenila do KSS. Za predsedu KSS bol zvolený K. Šmidke a za podpredsedov G. Husák a J. Čech.**
- Demokratická strana začala vydávať svoj denník *Čas*. Mal náklad 4 000 exemplárov a vychádzal do 25. októbra 1944.
- Sovietske vojenské lietadlá vysadili v Zolnej pri Zvolene **1. československý stíhací pluk v SSSR**.
- Americko-anglická vojenská misia *Darwies* z talianskej základne pri Pise priletela na Tri Duby a doviezla partizánom množstvo zbraní, streľiva, liekov

a potravín (4 bombardovacie lietadlá). Misiu viedol poručík námorníctva James Holt Green.

■ Týmto lietadlom vyslali na Slovensko aj mladú židovskú dobrovoľníčku Chavivu Reikovú (alias Adu Robinsonovú, úradným menom Martu Martiničovou), pôvodom z Banskej Bystrice, kde bola pred emigrovaním do Palestíny v decembri 1939 členkou židovskej mládežníckej organizácie *Hasomer Hacair*, potom spolupracovala s Gisi Fleischmannovou v Bratislave. Do Bari sa dostala ako príslušníčka komanda *Amsterdam*, ktorému velil agent vojenskej spravodajskej služby Jindrich Grünhut, pôvodom z Bratislavy, ktorý v Palestíne zmenil meno na Zvi ben Yaakov (krycie meno agenta Michael Janay).

■ Himmler odvolal zo Slovenska generála G. Bergera a za jeho nástupcu vo funkcii „nemeckého generála na Slovensku“ vymenoval generála SS Hermana Höfleho, ktorý sa 19. septembra 1944 ujal svojej novej funkcie.

■ [17. septembra] V noci zo 16. septembra na nepodložené udanie Štefana Haverlu partizáni František Molínek a Michal Vasiljevič Golbar z 2. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika zákerným spôsobom zastrelili na moste v Hájnikoch 12 osôb, z nich 9 slovenskej národnosti a 1 Polku. Obrali ich o cennosti, ktoré si medzi sebou rozdelili, a mŕtvolu pohádzali do Hrona. 22. septembra ich všetkých troch ľudový súd odsúdil na trest smrti a verejne boli popravení.

■ Medzi zavraždenými Slovákami bol aj tamojší katolícky farár a poslanec Slovenského snemu **Anton Šalát**, obvodný tajomník HSLS redaktor **Karol Lukáč**, ako aj predseda Obilnej spoločnosti pre Slovensko Ing. **Ján Klinovský**, ktorý mal spojenie s poľským odbojom a účinne chránil a podporoval aj slovenských komunistických predákov.

■ Na letisku Tri Duby pristáli dve „lietajúce pevnosti“ B-17 a vyložili tam šesťčlennú **americkú vojenskú misiu**, ktorej velil námorný poručík James Holt Green. Bol predstaviteľom amerického Úradu strategických služieb pre celé Československo. Vypravilo ho veliteľstvo v talianskom Bari. Neskôr sa misia rozšírila o ďalšiu skupinu (*Houseboat*), ktorej velil John Schwartz (Jan Krizan).

■ Druhé lietadlo vysadilo **vojenskú misiu Veľkej Británie**, ktorá prišla absorbovať Benešovu spojovaciu a spravodajskú skupinu Manganese (*Manganese/Windproof*). Na čele tejto misie stál major H. M. Seymour a jemu boli podriadené všetky ostatné skupiny vyslané z Londýna na Slovensko.

■ [19. septembra] Hlavného veliteľa nemeckej brannej moci na Slovensku Gottloba Bergera vystriedal generál zbraní SS **Hermann Höfle**.

■ V priestore Lučenec – Filákovovo vysadili ďalšiu partizánsku organizátorskú skupinu z Ukrajiny pod velením majora Vasila Michajloviča Kozlova.

■ V Kunerade partizáni zavraždili dvoch slovenských občanov z Turia: Andreja Chovana a Michala Doricu. Na kuneradskom zámku, kde sídlil štáb 2. čsl. partizánskej brigády M. R. Štefánika, sa stratili stopy po asi 20 občanoch. Zistila sa identita hostinského z Bytčice Matúša Kotrbanca, ktorý bol miestnym veliteľom HG, a ženy Martinovej z Rajeckých Teplíc s jej mladým synom. Vraždy dosvedčil J. Očkaják, jeden z odsúdených, ktorému sa podarilo ujsť, keď skupina odsúdencov si musela vykopávať vlastný hrob. V päťdesiatych rokoch bol za to odsúdený na 20 rokov väznia, z ktorých osem prežil v baniach v Jáchymove.

■ Nemci začali evakuovať z východného Slovenska občanov nemeckej národnosti, ktorých vlakmi prevážali na pôvodné územia Nemeckej ríše. Do apríla 1945 takto Slovensko opustilo asi 120 000 osôb.

■ Na tajnom zasadaní SNR, ktoré zvolali po strate vojensky dôležitého Turca, jej predseda Dr. Vavro Šrobár predniesol slávnostnú reč z príležitosti „siedmeho výročia smrti prezidenta Osloboditeľa Tomáša G. Masaryka“. Už tam sa prejavili prvé rozdielnosti v náhľadoch na „budúce usporiadanie vnútropolitických pomerov republiky“.

■ [20. septembra] Štátny sekretariát Sv. stolice diplomatickou nótou protestoval proti vyvážaniu Židov zo Slovenska. To sa však dialo vo výlučnej gescii nemeckých vojenských a policajných orgánov. Ani protesty slovenskej vlády Štefana Tisu nebrali už vtedy Nemci na vedomie.

■ Na schôdzke dôverníkov HG nadhodili otázku, ako je možné, že ľudia, ktorých HG zatkla, boli tak skoro znova prepustení. O. Kubala vyhlásil, že prichádzajú intervencie, ktorým musí vyhovieť. Sú to **v prvom rade intervencie prezidenta Tisu**, ktorý sa zaujímal napríklad o Žida Königsteina z Malaciek, o poslanca Tvrdého zo Žiliny a ešte o iných.

■ Americké vojenské lietadlá opäť bombardovali Bratislavu. Zničili slovenský majetok v hodnote 20 miliónov vtedajších slovenských korún. V ten istý deň bombardovali aj letiská Malacky-Nový dvor a Kuchyňa, pričom zavraždili 6 civilných osôb a 16 ďalších bolo zranených. Bombardovali aj mesto Malacky, Pernek a Lozorno, a to „koberčným spôsobom“: zhodili údajne 24 886 kg. bômb, pri čom zahynulo ďalších 19 osôb a asi 20 bolo ranených, z ktorých viacerí zostali mrzákmi na celý život.

■ Nemecké jednotky vydobyli Sučany a prenikli k Štiavničke, čím prinútili povstalcov opustiť Turiec a utiahnuť sa do údolia Hrona. Bez boja opustili aj priestor Prievidza – Handlová.

■ V Čadci nemecká vojenská jednotka zatkla sedem povstaleckých vojakov, ktorí sa na základe amnestie prezidenta Tisu dobrovoľne vzdali. Nemci ich však odoslali do koncentračného tábora v Osvienčime.

■ V povstaleckej armáde začali pôsobiť „osvetoví dôstojníci“ pod velením npor. Jána Štefánika. Skupinu osvetových dôstojníkov tvorili: npor. Dr. Alexander Hirner, npor. Ján Kováč, npor. Ivan Thurzo, por. Dr. Ján Marták, por. Ján Bukva, rtm. ev. Ľudovít Hruboň. Neskôr (10. októbra) SNR predvolala na tento cieľ ďalších 40 osôb, z ktorých sa však dostavilo iba štrnásť.

■ Skupina „mladých ľudákov“ (F. Ďurčanský, J. Kosorín, A. Macek, Š. Polakovič, J. Mikula, A. Krajčovič, Š. Mikula) adresovala prezidentovi Tisovi memorandum, obsahujúce návrhy na vnútornú obnovu štátu pod heslom „Späť k 14. marcu 1939“.

■ [21. septembra] Sovietska armáda obsadila prvú obec na území Slovenska, Kalinov pri Medzilaborciach. Tým sa prevälil rusko-nemecký front druhej svetovej vojny na Slovensko, ktoré až do povstania bolo takmer úplne ušetrené od vojnových hrôz.

■ Nemecké vojenské jednotky obsadili Turčiansky Sv. Martin.

■ Štátny department USA prostredníctvom apoštolského delegáta A. Ciccognaniho žiadal, aby Sv. stolica intervenovala proti deportáciám Židov zo Slovenska.

■ Fínsko prerušilo diplomatické styky so Slovenskou republikou.

■ Pri železnici vedúcej zo Skleného do Hornej Štubne partizáni Leninského oddielu 1. československej partizánskej brigády J. V. Stalina guľometmi a granátmi **vyvraždili 187 mužov** vo veku od 15 do 59 rokov a okradli mŕtvoly o ich cennosti. Išlo v prevažnej väčšine o slovenských občanov nemeckej národnosti zo Skleného.

■ Nemecké gestapo odvieďlo 27 mužov z obce Holčíkovce. Uväznili ich v školskej budove v neďalekej Veľkej Domaši. Všetci mali byť postrieľaní za čin partizánov, ktorí prepadli dvoch vysokých nemeckých dôstojníkov a jedného z nich, lekára v hodnosti generála, poliali benzínom a živého zapálili. Keď miestny dekan-farár Andrej Kováč prosil Nemcov o milosť pre nevinných občanov a sám sa ponúkol, aby ho zastrelili namiesto nich, nemecký veliteľ, ktorý bol bratom zavraždeného generála, trýznil aj kňaza. Na jeho neprestajné prosby sa konečne obmäkčil a po dvoch dňoch prepustil všetkých. (Podľa svedectva pamätníčky H. Dudiakovej.)

■ Nemecká vojenská spravodajská služba hlásila, že počas bojov na severovýchode Slovenska zajali 40 sovietskych komisárov.

■ Veliteľstvo 1. československej armády vydalo rozkaz na ústup povstaleckých jednotiek z údolia Turca.

■ Poverenie SNR pre veci vnútorné (G. Husák) vydalo obežník s úpravami na **zaisťovanie politických protivníkov**.

■ Rozkazom Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy boli zriadené osobitné **pohotovostné oddiely HG** (POHG). Niektoré z nich sa dostali pod nemecké velenie a spolupracovali na „očisťovacích akciách“.

■ V obci Priekopa, v časti zvanej Pod Jedľovinami, nemecké jednotky pripravili 21 zajatých povstaleckých vojakov a partizánov. Do koncentračných táborov deportovali 43 osôb.

■ **[22. septembra]** Sovietski osvetoví dôstojníci na veliteľstve 1. československej armády vypracovali **Náčrt činnosti osvetových dôstojníkov v československej armáde** podľa osvedčeného stalinského vzoru politických komisárov.

■ Z partizánskeho letiska Tri Duby bolo vyslané bombardovacie lietadlo do Ružomberka s poslaním **zničiť mauzóleum**, v ktorom bolo uložené telo **Andreja Hlinku**. Podobný barbarický čin nezaznamenala kronika druhej svetovej vojny na nijakom inom mieste. Partizánske bomby poškodili mauzóleum a zapríčinili smrť mladého vojaka vysokoškolačka Rudolfa Dobiáša.

■ Pri Handlovej partizáni zavraždili tamojšieho lesníka I. Lihotského spolu s ďalšími 3 alebo 4 osobami.

■ **[23. septembra]** Na zasadaní SNR povereník G. Husák podal návrh požiadať sovietske velenie o vyslanie ďalších **sovietskych** dôstojníkov na Slovensko ako **poradcov** pre riadenie vojenských operácií. Na základe schválenia tohto návrhu Husák a Šmidke požiadali sovietske partizánske vedenie, aby prevzali velenie povstaleckej armády. Sovieti to však odmietli.

■ Svoje zámery G. Husák uverejnil v *Novom slove*: „V bratskom štátnom spoložití s najpríbuznejším národom českým, v najužšej spolupráci a kontakte s ostatnými slovanskými národmi, menovite s veľkým národom ruským, vidíme širšie hranice pre náš národ. Treba si raz otvorene povedať, že náš ľud by nadšene uvítal, keby medzi nami a ostatnými slovanskými národmi, menovite medzi Slováckmi a Rusmi, nestáli hranice a colníci, keby **slovanský človek za svoju vlasť považoval nielen územie od Ašu po Jasínu, ale od Ašu po Vladivostok**.“

■ **[24. septembra]** Z Hnilčíka (okr. Spišská Nová Ves) partizáni odvliekli notára J. Magda a za dedinou ho zastrelili.

■ Nemecké vojenské lietadlá bombardovali partizánske letisko Tri Duby. Zničili mechanické dielne a prístávaciu plochu letiska a guľometmi ostrelo-

vali povstalcov hľadajúcich záchranu v kroví pri Hrone. Výsledkom náletu bolo 20 mŕtvych a 60 ranených.

■ [24. – 25. septembra] *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler navštívil Bratislavu. Vyčítal prezidentovi Tisovi jeho nedôslednosť, najmä vo vzťahu k Židom. Hodil na stôl jeho prezidentské výnimky, ktoré nemeckí vojaci našli u zastrelených a zajatých povstalcov Židov: „Toto všetko ste si boli mohli ušetriť, keby ste sa ich boli včas zbavili!“

■ [25. septembra] Ďalekopisom č. 187 *SS-Hauptsturmführer* H. Hoppe hlásil do Berlína: „Z oslobodených oblastí máme stále nové hlásenia o tom, že **slovenské obyvateľstvo je z väčšej časti v ostrom protiklade k partizánom a radostne víta nemeckú armádu**. Iba myšlienka na návrat bánd negatívne ovplyvňuje obyvateľstvo a vedie k zdržanlivosti.“

■ SNR vyhláškou nariadila **pracovnú povinnosť** mužov vo veku od 17 do 60 rokov.

■ Začal sa letecký presun 2. československej paradasantnej brigády z poľského letiska pri Krosne na letisko Tri Duby. Trval do 16. októbra.

■ [26. septembra] Na povstaleckom území vyhlásili **druhú mobilizáciu záložníkov** do 40 rokov. Prihlásilo sa len málo občanov.

■ Skupina sovietskych partizánov prepadla chatu Trangoška, uniesla dvoch radistov (Jozef Chramec a František Holý) aj s ich vysielacou technikou, ktorú tam práve namontovali, včítane šifier a šifrovacích pomôcok, a poranila niekoľko príslušníkov štábu 2. československej partizánskej brigády spolu s jej veliteľom Ladislavom Kalinom. (Podľa iného prameňa Kalina bol zastupcom veliteľa brigády *Za slobodu Slovanov*.)

■ Partizánska jednotka Ernsta Thälmana, ktorú tvorili nemeckí komunisti z Dolného Spiša, prepadla v Nižnom Medzeve obrannú skupinu slovenských občanov nemeckej národnosti *Heimatschutz* (Ochrana vlasti).

■ Šéf OKW poľný maršál W. Keitel zrušil služobňu nemeckého generála pri MNO SR a jeho kompetenciu zveril nemeckému veliteľovi SS-generálovi H. Höflemu s odôvodnením, že **Slovensko už vypadlo ako spojenecká a vojnu spoluvodúca moc**.

■ Nemci sa zmocnili Žarnovice.

■ [26. – 27. septembra] Sovieti vysadili na východnom Slovensku partizánsky oddiel *Borkaňuk*, ktorému velil Vasil J. Mohorita.

■ [27. septembra] V noci na 27. septembra na železničnej stanici v Banskej Štiavnici **partizáni a povstalci zavraždili asi 71** (podľa iných pra-

meňov 83) **osôb** z transportu civilných občanov nemeckej národnosti, najmä z Píly a z Veľkého Poľa pri Žarnovici. Vlak s nimi zastavili v Banskej Štiavnici, potom utiekli a väzni v dobytčích vágónoch sa udusili alebo zomreli od smädu a hladu.

■ Po nemeckom obsadení Banskej Štiavnice nemecký veliteľ mal pomstiť tento čin popravením každého desiateho občana mesta. Iba intervencia miestneho katolíckeho farára F. Jankoviča, ktorý bol predtým aj poslancom slovenského snemu, zachránila mesto od tejto hrozby.

■ **Podľa nemeckých tajných hlásení „česko-boľševistické hordy bombardovali oslobodené mesto Ružomberok. Dve bomby padli na mauzóleum slovenského bojovníka za slobodu Andreja Hlinku, ktoré bolo ťažko poškodené. Toto bombardovanie sa udialo na 80. narodeniny zomrelého vodcu Slovákov“.**

■ Na zasadaní Benešovej vlády v Londýne Jan Masaryk a Hubert Ripka oznámili, že nemôžu prevziať zodpovednosť za to, čo robí vyslanec Zdeněk Fierlinger v Moskve. Koná celkom samostatne, a to aj výslovne proti inštrukciám z Londýna. Vláda sa uzniesla, aby ho Beneš odvolal. Keď Dr. Feierabend predložil Benešovi toto rozhodnutie, odpovedal mu, že ho „nemôže odvolať, pretože Sověty zasáhly, aby ho neodvolali“.

■ **[28. septembra]** Na žiadosť moskovského vedenia KSČ **Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia vyslal na Slovensko skupinu osvedčených partizánskych veliteľov na čele s plukovníkom Alexejom Nikitičom Asmolvom.** V ten istý deň boli vysadené dve sovietske paradasantné skupiny (Vasil Petrovič **Logvinenko** a Michail Jakovlevič **Saveljev**).

■ Orgán KSS *Pravda* vo svojom úvodníku takto definoval štátoprávne ciele povstania: „Nabudúce nebude môcť nikto tvrdiť, že nám bol spoločný štátny život s Čechmi a Podkarpatskými Ukrajincami nanútený, lebo za nový štát bojujeme.“

■ V noci z 28. na 29. septembra Nemci v Bratislave podnikli mohutnú **akciu proti Židom** bez toho, že by o nej informovali slovenskú vládu.

■ Na druhý deň podával SS-*Hauptsturmführer* Herbert Börsch správu Hlavnému úradu ríšskej bezpečnosti do Berlína: „**Židovská akcia sa uskutočnila na základe nariadenia tunajšieho IV. oddelenia.** Použilo sa pri nej 600 mužov z [nemeckej] domobrany a HG, rota letectva bola nasadená na uzavretie ulíc. Ríšskonemecké miesta sa teda na verejnosti prejavili iba v malej miere. Prečesanie židovskej štvrte malo za následok tisíc zaistených. Individuálnymi akciami boli dodatočne zatknutí aj prominentní pokrstení Židia. Počet

zatknutých je spolu 1 600. Židia sa dnes v noci prevezú do Serede a odtiaľ ďalej do koncentračného tábora v Osvienčime.“

■ [29. septembra] Na rozkaz nemeckého veliteľstva v Trenčíne župan Dr. Vojtech Kállay vydal zákaz ukrývania Židov pod hrozbou trestu smrti.

■ SNR na svojom tajnom zasadaní rokovala o vzájomných vzťahoch medzi vedením domáceho a zahraničného odboja, pričom schválila rozhodnutie, že jej patrí zákonodarná, vládna i výkonná moc na Slovensku. Rozhodla sa vyslať svojich delegátov do Londýna, aby prerokovali túto otázku s exilovou československou vládou Dr. Beneša.

■ Talianska vláda maršala Pietra Badoglio vyhlásila neplatnosť Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže z roku 1938.

■ V Sklabinskom Podzámku partizáni zastrelili jedného nemeckého vojaka a dvoch zajali. Trestná nemecká jednotka na druhý deň obec vypálila a zavraždila jedného občana.

■ V malej obci Sklabiňa na západných svahoch Veľkej Fatry už od januára 1944 podporovali partizánsku základňu v Kantorskej doline. Od júna 1940 sa tam usídlila aj ruská výsadková skupina P. Veličku a francúzsky oddiel G. Lannuriene. Nemecké Einsatzkommando 13 počas „očisťovacej akcie“ dobylo obec a zaistilo 144 občanov. Odviezli ich do väzenia v Turčianskom Sv. Martine.

■ [30. septembra] Nemecké jednotky obsadili Sv. Kríž nad Hronom (teraz Žiar nad Hronom).

■ Diplomatický zástupca Svätej stolice v Bratislave G. Burzio prijal slovenské manželky pokrstených Židov a sľúbil im, že bude intervenovať u prezidenta Tisu v prospech ich manželov.

■ Veliteľ nitrianskej posádky podplukovník **Ján Šmigovský** vo svojej verejnej prednáške v Nitre otvorene vyhlásil, že nikdy nebol germanofilsky založený, že jeho manželka je Češka a mal vždy dobrý pomer aj k československy orientovaným kolegom. Pochopil však, že **povstaním, ktoré vypuklo predčasne, sa nesleduje iba cieľ obnovenia Československej republiky, ale hlavne zboljševizovanie celého stredoeurópskeho priestoru.** Preto konal ako uvedomený Slovák a absolútny protivník bolševizmu, a teraz pomáha organizovať armádu Slovenskej republiky. Citoval zo zápisníc prebehnutých a zajatých povstalcov, z ktorých mnohí po zažitých skúsenostiach vyhlasovali: **„Radšej pod Nemcami než pod bolševickými banditmi.“**

■ Nemecký vyslanec v Bratislave kritizoval túto Šmigovského reč pre jej politicky mimoriadne nežiaduce formulovania.

■ Sovietske vojská po dlhých neúspešných pokusoch podnikli mohutný útok na Svidnícke sedlo (Dukliansky priesmyk). **Karpatsko-duklianska operácia** trvala takmer dva mesiace a vyžiadala si obrovské obete na ľuďoch i na materiáloch. Iba na sovietskej strane – podľa tam prítomného generála Ludvíka Svobodu – padlo 80 000 vojakov. A Nemci tam stratili vyše 50 000 vojakov. Ranených bolo iste aspoň dvakrát toľko. (Ruský vojenský historik A. M. Samsonov udáva na sovietskej strane vyše 21 000 mŕtvych a 89 000 ranených, k tomu približne 6 500 padlých z 1. čs. armádneho zboru.)

■ Z územia bývalého Poľska prešiel na Oravu do okolia Lučivnej špeciálny partizánsky oddiel, ktorému velil skúsený partizánsky organizátor major Vladimír Petrovič Jaromov.

■ Z ruských, srbských a anglických utečencov partizánske velenie vytvorilo osobitnú jednotku, ktorej velil Jozef Bližčík.

■ Koncom septembra partizáni zo zväzu *Jan Žižka* zastrelili v Trebichave pri Bánovciach nad Bebravou niekoľko desiatok ľudí. Podľa dobovej tlače išlo asi o 40 osôb, podľa údajov tamojších obyvateľov ich však bolo oveľa viac.

■ Veliteľ 101. pluku 2. slovenskej technickej brigády v Taliansku J. Kmiciekovič zvolal na vlastnú päsť zhromaždenie veliteľov nižších jednotiek a vyhlásil, že považuje 101. pluk za súčasť povstaleckej armády na Slovensku a nebude brať na vedomie rozkazy z Bratislavy. V nasledujúcich dňoch odišlo k talianskym partizánom asi 150 príslušníkov tohto pluku. Neskôr ich príklad nasledovalo asi 50 vojakov a poddôstojníkov zo 102. pluku.

■ **[1. októbra]** Bol ustanovený **Hlavný štáb partizánskych oddielov na Slovensku** (náčelník štábu Karel Šmidke, politický komisár Rudolf Slánský, člen moskovského vedenia KSČ).

■ **[2. októbra]** **Spolok slovenských spisovateľov** vydal *Oblas*, ktorým zaujal stanovisko k povstaniu. „Prejavujeme nezlomnú vieru v život a budúcnosť slovenského národa, vyznávame jeho osobitnosť, a tým i jeho prirodzené právo na vlastný štát. Nijaké násilné zásahy nemôžu nič meniť na tejto našej prirodzenej základni. **Každý národ má právo na svoj štát, má ho teda i náš národ slovenský, a to na území svojho etnického celku. Voláme národ, aby sa spamätal.** Voláme rozvážnych a spravodlivých kormidelníkov národa, aby ho vyviedli z terajších osudových úskalí k jednote a pokoju.“ Pod ohlas sa podpísali tieto osobnosti slovenského kultúrneho života: Valentín Beniak, predseda SSS, Mikuláš Gacek, podpredseda, Ľudo Zúbek, tajomník, a členovia: Dobroslav Chrobák, Ján Poničan, Andrej Žarnov, Rudolf Dilong, Dr. Henrich Bartek, Ján Smrek, Emil Boleslav Lukáč, Ján Kostra, Karol Strmeň, Dr. Jozef Ambruš, Jozef Antošík.

■ **[3. októbra]** Vláda Spojených štátov amerických požiadala apoštolského delegáta vo Washingtone A. Cicognaniho, aby upozornil prezidenta Tisu, „že si všíma a nezabudne, ako sa podieľa on a jeho spolupracovníci na deportáciách alebo perzekúciách príslušníkov židovskej rasy“.

■ Nemecké jednotky v Turčianskom Sv. Martine podrobili tvrdému výsluchu 144 väzňov zo Sklabine a na odvetu za zavraždených 24 členov diplomatickej misie 48 z nich na mieste popravili. Po prestrelke s partizánmi, ktorí zajali dvoch nemeckých vojakov, Nemci tankami vtrhli do dediny Sklabinský Podzámok, jedného občana zastrelili a celú obec vypálili.

■ V týchto prvých dňoch októbra medzi Jastrabím a Mníchovou Lehotou partizáni obrali a zastrelili mäsiara Štefana Jurička, ktorý bol členom HG. Na lazoch Šváby pri Krupine oddiel partizánov postrieľal 5 osôb, z nich 2 ženy.

■ **[4. októbra]** Tvrdé boje povstalcov s Nemcami pri Čremošnom.

■ *SS-Hauptsturmführer* Hoppe hlásil svojej ústredni v Berlíne: „**HSLS** začína byť aktívnejšia. Pritom **nepostupuje smerom na zblíženie sa k národnému socializmu, ale zdôrazňuje slovenský spôsob života**. Tak 3. 10. oficiálny orgán strany Slovákov uverejnil článok, v ktorom sa zdôrazňuje, že **jedine správnou orientáciou pre Slovákov je kresťanská sociálna spravodlivosť a kresťanské národovectvo**.“

■ Prvá československá partizánska brigáda začala vydávať v Starých Horách denník *Československý partizán* v náklade 400 exemplárov. Redigoval ho sovietsky partizán L. Kumok pod pseudonymom K. Maroš. Denník zanikol 20. 10. 1944.

■ **[5. októbra]** Do Bratislavy znovu prišiel ríšsky vodca SS H. Himmler, aby posúril vojenské operácie s likvidovaním povstania.

■ Nemci vydobyli Sklené, Dolný Turček a Kremničku.

■ Jozef Lenárt z Porúbky, zamestnaný ako chemik u Baľu vo Svite, vo svojom obsiahlom hlásení Hlavnému štábu partizánskych oddielov na Slovensku konštatoval: „Dedinskí občania vo Spiši myslia, že partizáni sú zbojníci, že vraždia, pália a kradnú.“

■ Na Tri Duby priletela druhá časť americkej vojenskej misie a s ňou aj anglický poručík P. R. Willis (vlastným menom Aba Bardichev), ktorý priniesol spojovací a technický materiál pre *Windproof* a pre skupinu židovských dobrovoľníkov *Amsterdam*. Týmto lietadlom odišla do Londýna delegácia SNR (J. Ursíny, M. Vesel, L. Novomeský).

■ Do okolia Myjavy sa zo stredného Slovenska presunula sovietska partizánska skupina podplukovníka Dibrova, ktorý tam utvoril **2. Stalinovu partizánsku brigádu**.

■ V Kremnici vnikol do tamojšej väznice účastník povstania Zamba a zavraždil tam tri ženy nemeckej národnosti.

■ V zostave 38. armády 1. ukrajinského frontu prekročili hranice Slovenskej republiky aj jednotky **1. československého** armádneho zboru. Jeho mužstvo v celkovom počte 16 451 **tvorilo 7 872 Čechov (z toho 88 % občanov ZSSR), 3 326 Ukrajincov a Rusínov. K slovenskej národnosti sa hlásilo iba 3 326 osôb (20 %).**

■ **[6. októbra]** Príslušníci partizánskej brigády Gottwald vyhodili do vzduchu pri Lieskovanoch (okr. Spišská Nová Ves) osobný vlak zo Spišských Vlách, v ktorom sa viezli robotníci do práce. Na mieste zahynulo 5 ľudí a 17 bolo ťažko ranených, z ktorých v nasledujúce dni štyria zomreli.

■ **[7. októbra]** Sovietske armádne veliteľstvo vysadilo na Troch Duboch osobitnú špionážnu a záškodnícku partizánsku skupinu, ktorej velil ruský dôstojník Pavel Vasilievič Fiodorov-Faustov. (Podľa niektorých prameňov táto skupina bola vysadená už v polovici augusta pri Zvolene.)

■ Americké letectvo opätovne bombardovalo otvorené mesto Nové Zámky (vtedy na slovenskom území okupovanom Maďarskom).

■ Americké lietadlo vysadilo na letisku Tri Duby ďalších 14 príslušníkov Úradu strategických služieb (väčšinou dôstojníci) napriek tomu, že poručík J. H. Green krátko predtým žiadal svoje veliteľstvo v Bari, aby poslalo lietadlo na evakuovanie celej americkej misie a ďalších 26 zostrelených letcov. Celá 20-členná americká vojenská misia zostala na Slovensku a pri potlačení povstania 13 z nich na to doplatilo životom.

■ Generál **Rudolf Viest**, vymenovaný E. Benešom za **veliteľa** Prvej československej armády na Slovensku, priletel na Slovensko a prevzal velenie od generála Jána Goliana. Mal k dispozícii 18 práporov pechoty, 27 batérií delostrelectva, 3 pancierové vlaky, asi tucet tankov, 20 bojových lietadiel. Počet jemu podriadených vojakov sa odhadoval na 60-tisíc a 12-tisíc partizánov.

■ Na Slovensko priletel aj Benešov *vládní delegát pro osvobozené území* minister František Němec, ktorému však SNR odmietla odovzdať moc, zatiaľ čo v Londýne ňou vyslaná delegácia (Ladislav Novomeský, Ján Ursíny a Mirko Vesel) mala o tom vyjednávať s Benešom.

■ Pri Súlove-Hradnej (okr. Považská Bystrica) partizáni zavraždili člena HG M. Žilovca.

■ **[8. októbra]** Vojaci prvého, vzorového práporu reorganizovanej slovenskej armády pod názvom *Domobrana* zložili prísahu vernosti Slovenskej republike.

■ Povstalecká komunistická *Pravda* uverejnila Ohlas ÚV KSS, v ktorom vyhlasuje svoje ciele: „Bojujeme za slobodné Slovensko v novom, naozaj demokratickom Československu.“

■ Nemecké Einsatzkommando 13 z Turčianskeho Sv. Martina popravilo 14 obyvateľov obce Necpaly a 20 ľudí deportovalo do koncentračných táborov.

■ V Brezovici nad Torysou štyria partizáni pred kostolom zastrelili dvoch nemeckých dôstojníkov, ktorí tam prišli pripravovať ubytovanie pre svojich vojakov, a po sv. omši jeden z nich, umelec, urobil veriacim krátky organový koncert. Nemecké jednotky následne obsadili obec a sústredili do kostola všetkých chlapov od 15 rokov hore. Ako represálie veliteľ vyhlásil, že bude zastrelený každý tretí zo sústredených mužov. Miestny farár a poslanec Slovenského snemu Juraj Kiššiday sa zúfalo obrátil na prezidenta Jozefa Tisu o pomoc. Vysoké nemecké velenie v Bratislave nariadilo dôsledné vyšetrovanie, ktorého výsledkom bolo zistenie, že dôstojníkov zavraždili partizáni. Následne niektorých občanov zaistili a odviekli do Nemecka, odkiaľ sa nevrátili. Ale všetkých v kostole sústredených mužov prepustili na slobodu. (*Štefan Hrivňák: Animus meminisse horret, rukopis v archíve autora.*)

■ Stav I. československej armády na Slovensku po mobilizačných rozkazoch dosiahol počet okolo 65 000 mužov.

■ **[9. októbra]** Nemecká vláda si vynútila od vlády SR podpísanie **Slovensko-nemeckej dohody o zásobovaní nemeckého vojska na Slovensku** so spätnou platnosťou od 1. septembra 1944, ktorou sa Slovensko zaviazalo hradiť všetky výdavky spojené s prítomnosťou nemeckej armády na Slovensku. Za tie však Slovensko malo po vojne dostať náhradu.

■ Sovietsky vysielateľ *Za slovenskú slobodu* z Moskvy odkazoval Slovákom: „Áno, Rusko ide a s Rusmi idú aj zocelení bojovníci československí.“

■ **[10. októbra]** Nemecké vojenské jednotky obsadili Banskú Štiavnicu.

■ Do tohto dňa pristálo na Slovensku 175 lietadiel s príslušníkmi druhej paradasantnej brigády. Vojaci boli hneď nasadení do bojov pri Jalnej pri Hronskej Dúbrave a na ďalších prístupoch ku Zvolenu a k Banskej Bystrici, neskôr v priestore Krupina – Dobrá Niva – Oremov Laz – Pliešovce, až do potlačenia povstania.

■ Švajčiarsky generálny konzul Max **Grässli** hlásil svojmu ministerstvu zahraničných vecí, že vláda SR zriadila v Marianke osobitný tábor pre Židov, ktorí sa prihlásili ako občania Spojených štátov amerických, ktorý chce držať pod svojím vedením: „**Kým sa títo údajne alebo skutočne americkí Židia nachádzajú v tábore Marianka, majú sa vzhľadom na všeobecnú situáciu**

dobré a sami si neprajú nič iné len to, aby tento stav vydržal až do konca vojny.“

■ Nasledujúceho dňa však Gestapo vtrhlo do tábora v Marianke a pri kontrole dokumentov zistilo, že z asi 180 (podľa iného prameňa 380) tam ubytovaných Židov iba 13 mali platné, nefalšované americké dokumenty. Tých previezli do výmenného tábora v Bergen-Belsene, ostatných sústredili v Seredi a odtiaľ postupne deportovali do Nemecka.

■ V tom istom dokumente švajčiarsky diplomatický zástupca Grässli dodal: **„Tieto opatrenia nevykonávajú azda slovenské úrady, ale Gestapo, ktoré od povstania je tu všemohúce. Sú to teda nemecké orgány, ktoré Židov koncentrujú, v táboroch strážia a rozhodujú, čo sa s nimi stane.“**

■ Postreleniu od partizánov podľahol J. Pavlovič, člen HSLS, ktorého zaisťili v Starej Turej a pri pokuse o útek naňho strieľali.

■ **[11. októbra]** Povstalecké letectvo ostreľovalo z palubných zbraní Trnavu a Bratislavu. Zavraždený bol Dr. Jozef Martinka, predseda legislatívneho odboru predsedníctva vlády SR, a ranených bolo 25 osôb.

■ **[13. októbra]** Podľa svedectva gen. Ferdinanda Čatloša skupina povstaleckých dôstojníkov zo zväzu *Jan Žižka* dala zavraždiť v Lubietovej 6 dôstojníkov slovenskej armády, ktorí zaujali odmietavé stanovisko k povstaniu. Boli to: plukovníci Zverin a Kanák, podplukovník Kľučík, nadporučík Schmidt a Frecer a poručík Kurtha.

■ Vláda SR vydala nariadenie s mocou zákona č. 178/1944 o zabezpečení bytov a bytového zariadenia opustených Židmi.

■ **[13. – 14. októbra]** Tuhé boje v priestore Banskej Štiavnice.

■ Vedúci úradovne SD v Trenčíne dal rekognoskovať masové hroby, ktoré sa našli po vytlačení partizánov zo Sklabine. V prvom hrobe, zistenom 13. októbra, našli 21 mŕtvol, z nich jedna žena. So všetkou pravdepodobnosťou išlo o telá členov nemeckej vojenskej misie z Rumunska zavraždených 28. augusta v Turčianskom Sv. Martine. 14. októbra zistili ďalších šesť masových hrobov a tri jednotlivé hroby spolu so 117 zavraždenými osobami, z ktorých dve tretiny vykazovali znaky trýznenia a boli orabované aj o vrchné šatstvo, takže sa nijako nedala zistiť ich totožnosť.

■ **[14. októbra]** Člen československej vládnej delegácie Bohumil Laušman uverejnil v *Pravde* článok *Ludová demokracia nastupuje*.

■ Predsedníctvo SNR dalo príkaz leteckou cestou dopraviť do Moskvy zlatý poklad SR, uložený v trezoroch Slovenskej národnej banky v Banskej Bystrici. Bolo to: 275 kg a 696,590 g zlata, 569 kg a 91,400 g striebra, 113 kg

a 82,876 g iných drahých kovov. V ten istý deň sa prevoz 21 zaplombovaných debien uskutočnil sovietskym lietadlom z letiska Tri Duby do Lvova a 16. októbra do Moskvy, kde revident SNB Jozef Ševčík, ktorý 29. augusta prešiel k povstalcom a bol Predsedníctvom SNR poverený touto úlohou, poklad odovzdal Komisariátu financií ZSSR. Po skončení vojny Rusi odovzdali túto časť zlatého pokladu Slovenskej republiky Národnej banke československej v Prahe. „Zlatý poklad v Moskve a voľné devízy zachránené vo švajčiarskych bankách boli základom pre hospodárstvo obnovenej ČSR.“ (J. Ševčík)

■ **[15. októbra]** Podľa súhrnného hlásenia nemeckého veliteľa na Slovensku v stredisku povstaleckého hnutia počet zahraničných síl prevyšoval sily slovenského vojska. Slovenské vojsko odhadovali asi na 3 500 mužov a celkovú silu nepriateľa na 7 000 až 8 000 mužov.

■ O slovenskej polícii hlásil do Berlína *SS-Obersturmbannführer* Dr. Josef Witiska: „Ústredňa štátnej bezpečnosti je známa ako protinemecká a nepriateľská voči gardistom a často varovala československé živly, komunistov a Židov pred pripravovaným zatknutím.“

■ *SS-Hauptsturmführer* H. Hoppe hlásil svojej centrále do Berlína, že „Úradný katolícky orgán *Katolícke noviny* po prvý raz konštatuje vo svojom najnovšom čísle z 15. 10. nemeckú pomoc na Slovensku. Úvodník ‚Posudzovatelia‘ polemizuje menovite s *Gardistom*, kde napadli katolíckeho kňaza s uverejnením mena, a poukazuje na to, že nie je ľahostajné, k akému náboženstvu niekto patrí. Žiada zákrok štátu proti tým, ktorí by verejne napadli katolíckych duchovných.“

■ Pri obci Halič prešla 70-členná skupina maďarských vojakov k partizánskej skupine komunistu Ernsta Thälmana.

■ Dr. Gustáv Husák vo svojom časopise *Nové slovo* konštatoval: „Šesť rokov ľudáckeho režimu oslabilo vôľu slovenského národa žiť v spoločnom štáte s českým národom. Ľudácka propaganda, ako aj nie príliš šťastné formulovanie vnútroštátnych problémov londýnskou čs. vládou neurobili nijako populárnou budúcu ČSR v slovenskom obyvateľstve.“

■ **[16. októbra]** V osade Kozinská obce Zázrivá partizáni zastrelili tamjších občanov P. Štiaka a J. Trnovca. V ten istý deň sa našli v osade Plešivá ďalšie 3 mŕtvolky.

■ **[17. októbra]** Minister školstva Dr. Aladár Kočiš vo svojom prejave pred slovenským učiteľstvom vytýčil ako jedinú cestu pre výchovu ideálnu Hlinkovu politiku a označil **Hlinkov kresťanskonacionálny svetonázor** za ideológiu jedine prijateľnú pre Slovákov.

■ Dvaja mládenci z blízkeho Pobedimu, ktorí prišli k partizánom brigády *Boženka* v Novej Lehote pri Piešťanoch, na druhý deň boli zastrelení. Pokušili sa totiž o útek.

■ **[18. októbra]** Začal sa sústredený, rozhodujúci útok nemeckých jednotiek proti oblasti, ktorá ešte bola v rukách povstalcov a partizánov.

■ Študenti, ktorí sa zúčastnili na povstaní, založili **Klub slovenských vysokoškolákov** v Banskej Bystrici a vydali rezolúciu, ktorú zakončili exklamaciami: „Nech žije ZSSR a jeho veľký maršal Stalin! Sláva prezidentovi Dr. E. Benešovi! Sláva Československej republike!“

■ Nemecké vojenské jednotky obsadili Krupinu.

■ V chotári obce Zbory pri Púchove partizáni pri pokuse odzbrojiť policajnú hliadku z Lúk zastrelili policajta M. Kurica.

■ Za nového hlavného veliteľa žandárstva SR bol vymenovaný plukovník Timotej Ištok. Ešte pred potlačením povstania sa mu podarilo získať späť okolo tisíc žandárov, ktorých podviedla povstalecká propaganda alebo dezertovali zo strachu pred boľševickým terorom. Stav mužstva z asi 1 100 žandárov, ktorí ostali verní Slovenskej republike začiatkom septembra, stúpol k 31. decembru na 3 300 mužov.

■ Rudolf Kühne, veliteľ úradovne SD v Turčianskom Sv. Martine, na udanie manželky partizánmi zavraždeného gardistu Müllera, že niektorých v Martine zavraždených partizáni odviezli do Dražkoviec, išiel tam pátrať. V poli našiel štyri hroby a v nich 8 mužských mŕtvol, ktoré všetky dokazovali, že boli zastrelení ranou do tyla. Dve ďalšie mŕtvolky si príbuzní zastrelených už predtým odviezli do Priekopy.

■ **[19. októbra]** Vojenské jednotky nemeckej protipartizánskej akcie sústredili svoj útok na úsek Rimavská Sobota – Tisovec, Hranovnica – Telgárt.

■ Osobný tajomník E. Beneša **Prokop Drtina** vo svojom rádiograme z územia na Slovensku ešte kontrolovaného povstalcami hlásil do Londýna, že **Slováci sa pokladajú za svojbytný národ a na Slovensku už nikomu**, ani len vládnym Čechoslovákom, ako napr. Pavol Blaho, **nie je prijateľná fikcia jednotného československého národa**. V tom istom dokumente upozorňoval, že „s koncepciou československého národa asi už nevystačíme tak, ako je zatknutá v ústave, lebo taký Čechoslovák, ako je Šrobár, používa v reči termín slovenský národ“.

■ V obci Hiadel prebiehali ešte ťažké boje. Nemecké vojenské jednotky po víťazstve vyvraždili mnohých partizánov aj civilné osoby. V marci 1945 sa našlo v masových hroboch 69 obetí, z toho 18 partizánov a povstaleckých vojakov.

■ Nemecké protipartizánske jednotky vo Folkušovej v byte riaditeľa školy Ľudovíta Krasnenca prepadli členov miestneho revolučného národného výboru s niekoľkými partizánmi a všetkých 8 mužov tam vyvraždili.

■ Protipartizánske nemecké jednotky prepadli partizánsku obec Blatnica a zastrelili dvoch občanov: Jána Luptáka a Ondreja Skurhu.

■ **Slovenská liga v Amerike** na svojom 26. kongrese v Pittsburghu zaujala odmietavé stanovisko k organizácii *All-American Slav Congress*, ktorá chcela hovoriť aj za amerických Slovákov, pretože väčšina amerických Slovákov bola proti komunistickému programu a *All-American Slav Congress* bol spojený s Moskvou a komunizmom.

■ V osobitnom *Prehlase o Slovensku* Slovenská liga **zaujala postoj k povstaniu** na Slovensku: „... takzvaná Slovenská národná rada bez zistenia vôle slovenského národa zaraďuje slovenský národ do istého štátneho zriadenia, odoberá mu právo na sebaurčenie, za ktoré my pre slovenský národ bojujeme, a spája slovenský národ s odbojovými akciami, ku ktorým my americkí Slováci neprechováme žiadne sympatie, ani ku ktorým my žiadne vzťahy nemáme a ktoré my pre krajových Slovákov nijako nepovažujeme za prospešné...“

Mená a zloženie tej Slovenskej národnej rady, ako i mená tých ľudí, ktorí s onou Národnou radou spolupracujú, nedávajú nám žiadnu záruku, že záujmy Slovenska dostávajú sa s týmto povstaním do spoľahlivých rúk. Ľudia, ktorých mená sme dosiaľ videli v spojitosti s tým ‚povstaním‘ a s tou Slovenskou národnou radou, nepoživajú našu dôveru, a preto i k ich akcii sa musíme držať opatrne, ak nie celkom záporne.“

■ **[20. októbra]** Podľa nemeckej úradnej správy partizáni a povstalci už z obcí nemeckej národnosti na Slovensku odvliekli alebo zavraždili 2 383 osôb.

■ Pri Drietome (okr. Trenčín) partizáni zajali dvoch nemeckých vojakov zo skupiny, ktorá pomáhala obyvateľom pri oraní pôdy. Obidvoch zastrelili.

■ **[21. októbra]** Nemecké jednotky dobyli Červenú Skalu a Telgárt. Pritom z asi 2 000 príslušníkov povstaleckej armády, ktorí boli postupujúcimi nemeckými jednotkami odrezaní pri Červenej Skale, iba asi 200 až 300 mužov ustúpilo do Brezna a Jasenia. Ostatní zbehli. V priebehu povstania aj na nemeckú stranu zbehlo asi 1 700 povstaleckých vojakov. (*Ukrajinský Ústredný archív*, fond 62.)

■ Benešova vláda v Londýne sa uzniesla, aby sa jej vládna delegácia utiahla z Banskej Bystrice na územie Podkarpatskej Rusi, ktoré už bolo obsadené Sovietmi.

■ **[22. októbra]** Povstalci a partizáni nastúpili do protiútok na postupujúce nemecké jednotky v priestore Pliešovce. Bola to ich posledná organizovaná útočná akcia pred likvidovaním povstania.

■ Velitelia Československej armády na Slovensku sa rozhodli opustiť pozície v mestách a ustúpiť do hôr. To bol začiatok kapitulácie povstalcov pred nemeckou armádou.

■ *Slovenská pravda* uverejnila rozhovor s prezidentom Tisom, ktorého obsah vyjadroval nadpis: *ZSSR – nijaká záruka slovenskej samostatnosti.*

■ Anglický ministerský predseda **Winston Churchill** po svojom stretnutí s J. Stalinom telegrafoval americkému prezidentovi F. D. Rooseveltovi: „**Strýc Jozef (Stalin) chce, aby Poľsko, Československo a Maďarsko tvorili blok nezávislých protinacistických a proruských štátov, z ktorých prvé dva sa možno spoja.**“ Osud týchto štátov bol teda už jasne spečatený.

■ **[24. októbra]** Nemecké vojsko obsadilo Brezno nad Hronom.

■ Partizánska skupina kapitána Leonova z brigády *Za slobodu Slovanov* vo Vyšných Hágoch obrala lesníka E. Polnischa a zastrelila jeho i jeho manželku. Obidvaja boli slovenskí občania nemeckej národnosti.

■ **[25. októbra]** SNR spolu s ÚV KSS opustili Banskú Bystricu a utiahli sa na Donovaly. Letecký pluk povstalcov odvelili k Červenej armáde na Ukrajinu, do Maďarska a Rumunska.

■ Nemecký veliteľ na Slovensku hlásil cez Prahu do Berlína: „Pred divíziou *Tatra* má protivník v prvej línii novoutvorené jednotky československej armády pod českým a ruským velením. Bojová hodnota týchto jednotiek je dobrá. Slovenské jednotky vystupujú už len ojedinele.“

■ Začalo sa návratné prevážanie slovenských vojakov, ktorí boli zajatí na východnom Slovensku a odvezení do Nemeckej ríše. Londýnska propaganda predtým ohlásila, že všetci boli v Nemecku vyvrazení.

■ *SS-Obersturmbannführer* Dr. J. Witiska hlásil v ďalekopise č. 1134 do Berlína: „Katolícka cirkev rozhodujúcou mierou zúčastnená na mierovej propagande v zmysle pápežovho mierového posolstva. Úmysel vydať nový pastiersky list s výzvou usporiadať mierové pobožnosti. Dojem u ľudí veľmi hlboký, pretože slovenský ľud je veľmi nábožný.“

■ **[26. októbra]** Prezident SR Jozef Tiso verejne vyhlásil: „**Kto mi uzná právo na slobodu, právo na vlastný samostatný štát, to je môj priateľ. Kto mi toto právo neuznáva, ba chce ma oň orabovať, je môj nepriateľ. Nemecký národ nám Slovákom nielen uznal právo na slobodný samostatný život, ale nám ho pomohol i uskutočniť.**“

- Povstalci a partizáni bez boja opustili Zvolen a ustupovali smerom na Banskú Bystricu a Staré Hory nad Korytnickú dolinu.
- Príslušníci 2. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina pri Ledniciach neďaleko Púchova zastrelili lesníka R. Nathera, slovenského občana nemeckej národnosti.
- Z Banskej Bystrice ušli do hôr velitelia Československej armády, ako aj Hlavný štáb partizánskych oddielov.
- Nemecký veliteľ na Slovensku hlásil do Berlína: „Slovenské útvary skladajú zbrane a začínajú sa rozkladať. Ojedinelé prípady odporu sú len tam, kde je ruské velenie.“
- Nemecký ríšsky vodca SS Heinrich **Himmler** znovu navštívil Bratislavu.
- Nemecký veliteľ na Slovensku *SS-Obergruppenführer* H. Höfle oznámil slovenskému ministrovi národnej obrany Štefanovi Haššíkovi, že zo žilinskej posádky dezertovalo 30 Slovákov, z ktorých Nemci dvoch zaistili. Höfle žiadal ich bezodkladné zastrelenie príslušníkmi ich jednotky podľa starých vojenských zvyklostí. Haššík to však odmietol urobiť a vydal rozkaz, aby sa prípad prerokoval pred vojenským súdom. Nemecký veliteľ napriek tomu dal tých dvoch zastreliť, a to samými príslušníkmi ich batérie.
- Vatikánsky diplomatický zástupca v Bratislave G. **Burzio** telegrafoval do Ríma: „Kroky na záchranu Židov pred deportáciou ostali bez účinku; deportácia je v prúde a hon na ukrytých Židov pokračuje. **Následkom okupácie zmizli aj zvyšky slovenskej nezávislosti.**“
- V priebehu tejto už čisto nemeckej akcie od 30. septembra 1944 do marca 1945 odišlo z územia Slovenska jedenásť transportov so Židmi: asi 8 000 osôb bolo deportovaných do Osvienčima, okolo 2 700 do Sachsenhausenu a približne 1 600 do Terezína. Predpokladá sa však, že väčšina z nich ostala pri živote.
- **[27. októbra]** Nemecké vojenské jednotky obsadili Banskú Bystricu, a tým zlikvidovali povstanie. Nemecký vojenský veliteľ na Slovensku hlásil do Berlína: „**Československo-sovietske povstalecké hnutie je rozbité.**“ Hlásenie zakončil predbežnou bilanciou: „Na základe predbežných zistení sme od začiatku povstania ukoristili, resp. zničili: 60 lietadiel, 182 diel všetkých kalibrov, 81 tankov, vyše 200 motorových vozidiel všetkých druhov, 68 ťažkých pechotných zbraní, vyše 3 000 pušiek, nezistené množstvo munície všetkého druhu a niekoľko skladov so zásobami. Korisť pohyblivého železničného materiálu sa teraz ešte nedá odhadnúť. Nepriateľove straty sú vyše 2 000 mŕtvych, 820 zajatých v boji a 1 234 prebehľíkov.“

■ Podľa ďalšieho hlásenia spravodajskej služby nemecké víťazné jednotky oslobodili 2 000 odvečených občanov nemeckej národnosti krátko predtým, než povstalcovia stihli vykonať rozkaz, aby ich všetkých vyvraždili.

■ Pri osade Magurka, ktorá patrila k obci Nemecká Lupča, **partizáni zavraždili 69 až 90 občanov** (rozličné pramene udávajú rozličný počet) nemeckej národnosti, ktorých najprv orabovali o všetky cennosti. Boli to civili z Kunešova pri Kremnici a z ďalších blízkych dedín, ktorí sa vracali domov z nútených prác na výstavbe letiska pri Brezne.

■ O 7. hodine ráno povstalecký rozhlas z hotela Šport na Donovaloch skončil svoje vysielanie.

■ **[28. októbra]** Veliteľ ozbrojených síl na území Československa **generál R. Viest vydal rozkaz o zastavení ďalšieho odporu a rozpustení armády**. Potom spolu s generálom J. Golianom pod ochranou *Vysokoškolského strážneho oddielu*, ktorý mal 227 členov, ušli z Donovalov do hôr. Podľa očitého svedka slovenskí vojaci zapálili lietadlo, ktorým sa Viest a Golian chceli útekem zachrániť za frontovú líniu k Červenej armáde.

■ Viestov rozkaz sa však už k väčšine vojenských jednotiek vôbec nedostal, preto sa mnohé jednotky v dezorganizovanom stave rozutekali.

■ Aj SNR, ktorej členstvo sa už zvýšilo na 50 osôb a ktorá evakovala s vojenským velením na Donovaly, rozhodla sa odísť s vojenskými a partizánskymi oddielmi a hľadať spôsob, ako sa zachrániť.

■ Nemecké vojenské jednotky prepadli partizánsku obec Smrečany. Iné nemecké jednotky prepadli osadu Mladoňov v chotári obce Lazy pod Makytou, kde odpočívali partizáni. Partizáni včas ušli, iba štyroch Nemci zajali a spolu s ďalšími šestnástimi občanmi zastrelili. Ostatných občanov vyhnali a celú osadu vypálili. V jednom dome zahynulo štrnásťročná dievča.

■ Na návrh sekretára Kongregácie pre mimoriadne cirkevné veci, Mons. D. Tardiniho **pápež Pius XII.** dal príkaz telegrafovať G. Burziovi do Bratislavy prostredníctvom nunciatúry v Berne: „Nech sa Vaše blahorodie ihneď odoberie k prezidentovi Tisovi, upovedomí ho o hlbokom žiali Svätého Otca nad utrpením toľkých osôb, ktorému sú proti zásadám ľudskosti a spravodlivosti vystavené v tamojšom štáte pre ich národnosť alebo rasu, a v mene Svätého Otca ho vyzve, aby svoje city a úmysly zladil so svojou kňazskou dôstojnosťou a svedomím. Zároveň ho upozorníte, že krivdy spáchané za jeho vlády škodia prestíži jeho vlasti a že protivníci ich využívajú na diskreditovanie kleru a Cirkvi na celom svete.“

■ Do Bratislavy prišiel oficiálny delegát Medzinárodného komitétu Červeného kríža **Georges Dunand**, vyslaný jeho predsedom, ktorým bol vtedy prof. Max Huber. Jeho hlavnou úlohou bolo zistiť, aká je situácia Židov.

■ Dunand sa usadil v „prezidentskom apartmáne“ hotela Carlton. Vláda SR mu priznala diplomatické výsady a hneď v nasledujúcich dňoch ho prijal ministerský predseda Štefan Tiso, potom minister vnútra Alexander Mach, podpredseda vlády a minister národnej obrany Štefan Haššík a iní vysokí štátni funkcionári. Dunand priniesol na Slovensko 210 000 švajčiarskych frankov (neskôr sa vrátil do Ženevy po ďalšie peniaze) pre dôverníkov americkej organizácie na pomoc prenasledovaným Židom (*Joint*). Na Slovensku potom pôsobil až do konca júla 1945.

■ [29. októbra] Za veliteľa Hlavného štábu partizánskeho hnutia v Československu bol vymenovaný ruský dôstojník Alexej Nikitič **Asmolov**, ktorému bolo podriadené celé územie Československa.

■ [30. októbra] V Banskej Bystrici veliteľ nemeckých vojenských jednotiek *SS-Obergruppenführer* H. Höfle organizoval oslavy víťazstva nad nepriateľom, na ktoré pozval aj prezidenta Jozefa Tisu a členov vlády SR. Tiso (ako vždy a všade, keď sa v nedeľu zúčastňoval na verejných manifestáciách) slúžil tichú sv. omšu v katedrále. Potom na výslovnú predbežnú žiadosť Höfleho (ktorý mu predložil aj osnovu, pripravenú prof. Raschhoferom, ale ktorú Tiso nepoužil) povedal na námestí prejav k vojakom i obecnstvu:

„Ťažko hovoriť ústami vtedy, keď je obťažené srdce citmi hlbokého bóľu nad tým, čo sa na Slovensku odohralo, citmi hlbokého zármutku nad všetkými mŕtvymi, ktorí padli za obeť zákerného útoku na našu štátnu samostatnosť. Večný Boh nech je odmenou týmto padlým slovenským obetiam a naša spomienka nech je len malou splátkou vďačnosti za veľký útok smrti, ktorý oni podstúpili len preto, že položili život za svoje verné, vytrvanlivé vyznávanie sa a priznávanie sa k slovenskému národu a štátu. (...) Najväčší nepriateľ slovenského národa a, samozrejme, aj slovenského štátu – Beneš – vedel, že sa tu dva štáty nepomestia. Odstrániť slovenský štát zdalo sa mu hračkou. Naštváť však Slovákov proti vlastnému štátu vedel, že je absurdum. Za päť rokov skúsil každý Slováka, čo znamená pre Slováka slovenský štát. Od robotníka počnúc až po najvyššieho inteligenta všetci Slováci videli, že len slovenskému štátu môžu ďakovať za svoj chlieb a existenciu. Beneš dobre vedel, že to nepôjde, takto presvedčených Slovákov chcieť dostať proti slovenskému štátu. Preto nemohol vydať heslo: Do boja proti slovenskému štátu! Heslo, ktoré vydal, bolo práve argumentom za slovenský štát. Preto dal heslo: Slováci, do boja, lebo Nemci vám zavraždili prezidenta! Hľa, tu je dôkaz, keď hovorím k vám, ako ma zavraždili! (...) Mali sme nielen rozum, ale aj pocit zodpovednosti voči slovenskému štátu, keď sme

vo vedomí, že proti cudzincom tu nazhadzovaným sami nestačíme, požiadali Veľkonemeckú ríšu, aby nás chránila. A česť nášmu ochrancovi Adolfovi Hitlerovi, sláva jeho armáde, jeho všetkým spolupracovníkom, zbraniam SS, sláva tu prítomnému pánu generálovi a ostatným veliteľom divízií, že nám prišli pomôcť, a ako ste počuli z úst pána generála, prišli nám znovu nastoliť samostatný slovenský štát. **Slovenský štát nie je likvidovaný a nie je pochovaný ani slovenský národ.** Keď sa nám vytýka zo strany nepriateľa, že sa tak stalo vďaka cudzej pomoci, vtedy sa ja pýtam: Vy ste čou pomocou išli na slovenský národ? Keď sem prišli Česi, Francúzi, Srbi a príslušníci rozličných kmeňov z celého Ruska, to nebol nápor cudzích proti slovenskému štátu? Je však jeden rozdiel, že kým my sme sa starali o záchranu svojej, vy ste išli za korisťou, ktorá mala byť krvavou a pre Slovákov smrteľnou. V tom je veľký rozdiel.“

■ Takto Tiso videl a chápal povstanie. Nakoniec po prehliadke víťazného vojska udelil vojenské vyznamenania nemeckým dôstojníkom a vojakom.

Aktívny účastník povstania s odstupom 44 rokov napísal: „Opozičným skupinám v ilegale možno priznať právo povstať proti vláde Slovenskej republiky, proti jej systému a proti politickému spojenectvu s hitlerovským Nemeckom. Ako my, tak aj budúce slovenské generácie nebudú vedieť pochopiť politiku revolúcie, ktorá sa zriekla štátnej samostatnosti ako zvrchovaného práva každého suverénneho národa. Tým povstalci prehrali pred národom a jeho dejinami. V kontexte protihitlerovského odboja má miesto aj slovenské povstanie. Žiaden pardon mu však nemôžu dať tie veľké zásady, na ktorých sa v roku 1918 zrodila slovenská sloboda: samourčovací právo národa a demokracia. Sloboda sa nedobíja nastoľovaním neslobody. A ľudová demokracia bola atrapou demokracie i slobody. Táto politika bola „slepota sama!“ (V. Černý), ktorá čoskoro odhalila neschopnosť poznania stalinského komunizmu a falošnú hru s národom i s demokraciou. Záverečným aktom toho debaklu bolo zbabele prepustenie moci v štáte komunistom a útek predstaviteľov demokratických strán do exilu a putovanie do žalárov tých, ktorí zostali doma. Táto revolta komunistov a čechoslovákov, s jej tragickými následkami pre národ, vniesla do slovenského života nový rozkol, najväčší od reformácie.“

Imrich KRUŽLIAK: Slovenská dilema. In: Slovenská otázka v 20. storočí. (Ed. Rudolf Chmel), Bratislava 1988.

■ Keď sa potom mnohí pohoršovali, ako mohol Tiso vyznamenávať nemeckých vojakov, ktorí bojovali proti Slovákom, jeden z jeho blízkych spolupracovníkov a člen Štátnej rady SR Dr. **Ján Balko** vydal toto svedectvo: „Krátko

pred obsadením Banskej Bystrice nemeckým vojskom prišli za mnou dve deputácie, z Banskej Bystrice a z Turčianskeho Sv. Martina, väčšinou účastníci povstania. Prosili, aby som ich uviedol k Tisovi, lebo ho chcú požiadať o intervenciu na záchranu obidvoch tých miest, ktoré vraj Nemci idú zrovnať so zemou ako Lidice. Pán prezident nás prijal ihneď po ohlásení. Povedal, že už síce nemá žiadnu moc, ale že sa pokúsi intervenovať u generála Höfleho a u vyslanca Ludina. Jeho zákrok dosiahol priaznivý výsledok, a preto Tiso neodmietol pozvanie zúčastniť sa na oslave nemeckého víťazstva, aby si nezavrel možnosť ďalších intervencií v prospech Slovákov.“

■ Aj komunistický historik Samo Falťan zaregistroval plurietnický charakter povstania, keď udal, že v ňom bojovalo 3 000 sovietskych vojakov, 1 000 Čechov, 700 Maďarov, 200 Francúzov, 200 Nemcov, 150 Poliakov, Bulharov a Juhoslovanov, 50 Rakúšanov a navyše 2 000 Vlasovcov a 5 000 maďarských zajatcov. (S. FALŤAN: *Partizan war in Slovakia in the period 1944 – 1945*. In: *Studia historica slovacae*, V. Bratislava 1967, s. 86.)

■ Nemecký veliteľ na Slovensku hlásil, že na niektorých miestach v Liptove „sa nepriateľ tvrdošijne stavia na odpor. Sú to zväčša banditi českej a ruskej národnosti. Slovenské jednotky sú v rozklade“. O vlastnej situácii hlásil: „Počet zajatcov a množstvo koristi naďalej stúpa. Dodnes sme zajali vyše 10 000 ľudí, ukoristili asi 80 diel, 1 nákladný vlak, 300 koní a slovenskú štátnu pokladňu s hotovosťou 2,8 miliardy korún.“

■ Nemecké vojenské jednotky vypálili obec Vinné.

■ V obci Nemecká (okr. Brezno) nemecké jednotky Bezpečnostnej služby a Einsatzkommando 14 začali vraždiť a páliť vo vápenke uväznených partizánov, povstalcov a Židov z Krajskej väznice v Banskej Bystrici. Do 11. januára 1945 tam zahynulo podľa odhadov okolo 900 osôb.

■ V obci Blatnica nemecké jednotky popravili 6 partizánov.

■ Na povstanie sa zúčastnilo asi 70- až 80-tisíc osôb ruskej, slovenskej, českej, francúzskej, nemeckej, poľskej, ukrajinskej, maďarskej národnosti a ešte celého radu – spolu 27 alebo 28 – iných národností. Na jeho potlačenie Nemci nasadili 34 000 vojakov. Na obidvoch stranách bojovali mobilizovaní príslušníci armád, falošnými heslami podvedení slovenskí vojaci a dobrovoľníci, zaniatení idealisti aj alibistickí a oportunistickí špekulanti, ale nechýbali ani zaslepení vyznávači najradikálnejších, proti sebe stojacích zhubných ideológií hitlerovského národného socializmu a leninsko-stalinského bolševizmu, ktorí sa nešťítali ani tých najhroznejších zločinov a neľudských zverstiev nielen proti nepriateľovi, ale aj proti bezbrannému civilnému obyvateľstvu bez rozdielu veku a pohlavia, aké Slovensko nikdy predtým nezažilo. O par-

tizánoch vydal jeden z nich Pavol Hrivík, ktorý vykonával spravodajskú službu v partizánskom oddiele Za vlasť, toto svedectvo: „Skutočných partizánov, ktorí nasadzovali vlastný krk, bolo tak 30 %; tí ostatní len drancovali, zabíjali, znásilňovali ženy a dievčatá a opíjali sa.“

■ Povstanie si vyžiadalo desaťtisíce obetí na životoch občanov Slovenska. Nikto ich doteraz presne nespočítal, ale odhady sa pohybujú okolo 20-tisíc (hoci napr. plukovník Otto Klement hovoril až o 80 000 obetiach), teda asi osemkrát toľko, než bolo Slovákov padlých v celej vojne predtým. Iba za tieto dva mesiace III. odbor Husákovho povereníctva vnútra podľa úradného dokumentu vykonával „zatýkanie a zneškodňovanie Nemcov a fašistov“. Vyše 18 000 „fašistov a nepriateľov demokracie“ bolo zaistených, mnoho z nich trýznených, ba i zavraždených. Na porovnanie môžu slúžiť aspoň tieto dokumentované údaje z jednej charakteristickej slovenskej obce. Z obce Čierny Balog počas prvej svetovej vojny padlo na frontoch 138 občanov. Počas druhej svetovej vojny do armády Slovenskej republiky dostalo povolávací rozkaz 500 Baločanov. Na východnom fronte padli z nich dvaja; všetci ostatní sa vrátili. Počas povstania narukovalo 630 mužov, z ktorých padlo 53, teda takmer dvanásťkrát viac, než počas celej vojny na východnom fronte.

■ Počas povstania boli zničené materiálne hodnoty, ktoré tiež ešte neboli vyčíslené. Iba v sektore obytných domov bolo úplne zničených 30 000 bytových jednotiek a ďalších 60 000 bolo ťažko poškodených. Ale podľa údajov Štatistickej ročenky z roku 1947 celkové vojnové škody na slovenskom národnom majetku predstavovali 114 461 miliónov slovenských korún, čo zodpovedalo približne trojročnému národnému dôchodku Slovenska. Určite viac než polovicu z nich priamo zapríčinilo povstanie. A nepriamo aj vojnu na Slovensko pritiahlo práve povstanie, ktoré podstatne podmienilo jej priebeh.

■ Tak po prechode frontu Slovensko vykazovalo z ustáleného množstva koní stratu 23 %, z hovädzieho dobytku stratu 16 %, z ošípaných stratu 26 %. Hydina bola ešte väčšmi postihnutá. Počet sliepok vykazoval stratu 51 %, husí 42 %, kačíc 35 % a moriek 60 %. Komunikačná sieť Slovenska po prechode frontu bola z veľkej časti zničená. Nedalo sa používať 987 km ciest a 1 504 mostov. Poškodených bolo ďalších 2 417 km ciest a 482 mostov. Ešte koncom augusta 1944 bolo na Slovensku okolo 8 000 osobných a nákladných áut, z ktorých po prechode frontu zostalo v premávke iba 900. Takisto bola poškodená aj železničná doprava. Z celkovej dĺžky 3 506 km tratí bolo zničených 1 651 km a z celkového počtu 6 431 výhybiek zostalo pojazdných iba 2 038, teda menej ako jedna tretina. Podobne boli zničené dve tretiny železničných mostov a tunelov. Najhoršie však bol postihnutý park

železničných vozidiel. Z parných lokomotív chýbalo celých 96,7 %, z motorových vozňov 74 %, z osobných vagónov 71,1 % a z nákladných vagónov 77 % pôvodného stavu slovenských železníc. Škody na priemyselných závodoch sa odhadovali na 5 až 6 miliárd korún. Výrobná kapacita slovenského priemyslu v porovnaní s rokom 1943 dosahovala iba 45 %.

■ Pred povstaním podľa spomienok Dr. Imricha Karvaša mala Slovenská republika uložené vo Švajčiarsku a v Štátnej banke v Moskve rezervy v zlate a v devízach v hodnote takmer pol miliardy slovenských korún. Odborný pracovník SNB Ján Valach presne vyčíslil hmotnosť v zahraničí uloženého zlata SR na 7 492,423 kg. Podľa švajčiarskych prameňov iba vo Švajčiarsku mala SR uložených 7 100 kg zlata v hodnote 44 miliónov vtedajších švajčiarskych frankov, plus na clearingovom konte 3,5 milióna frankov, teda spolu 47,5 milióna frankov. Tohto slovenského štátneho pokladu sa po vojne zmocnila pražská vláda.

■ O všeobecnej situácii po prechode frontu iba jeden konkrétny príklad za nespočetný rad iných. *Slovenská sloboda* v Prešove 14. marca 1944 mohla písať: „Keď sa dnes poobzeráme po Stropkove, zbadáme vybudované chodníky, opravené domy, upravené námestie, zriadený park, renovované kostoly. Mesto dostalo novú tvár. Zo stránky hospodárskej v meste a na jeho okolí dostali sa podniky a podnikanie do rúk slovenských. Hospodársky ruch pulzuje mestom a široké jeho okolie má dosť úrodnej pôdy, aby mesto živila pri intenzívnom hospodárení.“ O tom istom meste *Hlas ľudu* 11. decembra 1945 písal: „Hej, bol som v Stropkove a chcelo sa mi plakať, keď som videl toto kedysi pekné a živé mestiečko také zničené. Chcelo sa mi plakať, keď som videl holé a bosé deti, starých šedivých starcov, ktorí ešte aj dnes, v decembri, spávajú v stohoch slamy; keď som videl otrhané ženy, čo žobrujú o kúsok chleba. Toto je Stropkov, toto a taký je celý kraj na okolí Ondavy.“

■ Ak cieľom povstania bolo oslobodiť Slovensko od Nemcov, tak nielenže sa mu to nepodarilo, ale naopak, zapríčinilo okupáciu Slovenska nemeckou armádou, od ktorej Slovenská republika bola až do povstania ušetrená. Ak malo za hlavný cieľ obnovenie Československej republiky alebo zriadenie Slovenskej sovietskej republiky, ani tento cieľ nedosiahlo, lebo ho Nemci tvrdo likvidovali. Ak cieľom povstania bolo odstrániť národný a kresťanský autoritatívny režim Slovenskej republiky, to sa mu čiastočne podarilo, ale iba v tom zmysle, že Hitlerovým národným socialistom dalo zámienku, aby oslabili ideologický odpor Slovákov a uvalili na vládu SR ešte tvrdšiu nemeckú kontrolu.

■ Nestranný zahraničný diplomat a priamy pozorovateľ udalostí na Slovensku, **švajčiarsky generálny konzul v Bratislave Max Grässli** 11. novem-

bra 1944 hlásil svojej vláde: „Je bolestné a trápne konštatovať, ako **Slovensko, ktorému sa podarilo, vďaka múdrej, ale aj konjunkúrou podporovanej politike, po celých päť rokov vykázat pozoruhodné výsledky výstavby, následkom tohto nešťastného, príliš predčasne vypuknutého, a navyše ešte zle organizovaného povstania upadlo na úroveň, alebo dokonca i pod úroveň postavenia Protektorátu.** Vláda je voči nemeckej ‚pomoci‘ jednoducho bezmocná a v tej svojej bezmocnosti iba hromadí chyby na chyby, ktoré kompromitujú krajinu a jej budúcnosť v očiach ostatného sveta. Vedúce kruhy sú si toho asi aj vedomé.“

■ Iba dve politické sily vyťažili z povstania: bezprostredne z povstania ťažil Eduard **Beneš**, ktorému povstanie dalo do rúk silný argument pre západných spojencov, že aj Slovensko súhlasí s jeho politikou obnovenia Československej republiky (**„Fakticky to byl první velký bojový čin československého lidu doma.“**). Keď však v októbri 1944 premiér Winston Churchill referoval pred anglickým parlamentom o situácii vo svete a nezmenil sa ani slovom o povstaní na Slovensku, Beneš bol nemilo prekvapený. Ale ani v celom uplynulom vyše polstoročí svetová historiografia o druhej svetovej vojne – s výnimkou sovietskej, českej a slovenskej – nijako zvlášť nehodnotila, ba neraz vôbec nezaznamenala toto povstanie na Slovensku. Často sa považuje za nič viac ako jeden z taktických momentov sovietskeho vojnového prenikania do strednej Európy. Aj popredný sovietsky historik akademik A. M. Samsonov, ktorého syntetická práca *Krach fašistickej agresie 1939 – 1945* (vyše 600 strán) z roku 1980 venuje necelé dve strany povstaniu na Slovensku, na záver konštatuje: „Slovenské národné povstanie **prispelo k rozkladu slovenského štátu** a stalo sa začiatkom národnej a demokratickej revolúcie v Československu, vzniku novej republiky Čechov a Slovákov – dvoch rovnoprávných národov na jeho území.“

■ **Najväčší úžitok však povstanie prinieslo Komunistickej strane Československa**, ktorá za pomoci svojej sovietskej centrály tak upevnila svoje pozície vo vojsku, v československej vláde, v administratívnych úradoch, v zmonopolizovaných odboroch i v samosprávach obcí, že mohla systematicky pripravovať úplné uchvátenie moci, ktoré uskutočnila vo februári 1948.

■ Federalisticky orientovaný slovenský historik, pracovník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, PhDr. **Anton Špiesz**, CSc., v roku 1990 napísal: „To, čo sa o udalostiach na Slovensku na konci druhej svetovej vojny podáva v rôznych prácach, je plné lží, poloprávd a prekrucovania. Korumu tomu všetkému nasadil Gustáv Husák vo svojej knihe *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Už len samotná koncepcia tohto prekonala svoj

vývoj a odráža postoje tých, ktorí boli práve pri moci. **V podstate to nebolo ani slovenské, ani národné povstanie a nestála za ním väčšina slovenského národa, ale iba menšina, a to komunisti, Čechoslováci a na Beneša orientovaní ľudia. Masa slovenského obyvateľstva šla za slovenskou vládou a jej prezidentom Dr. Tisom.**“ (*Rukopis vo vlastníctve autora.*)

■ Český historik Milan Otáhal v roku 1990 takto zhrnul svoje hodnotenie povstania: „Slovenským národným povstaním **začala v Československu ľudové demokratická revolúce, ktorá postupne zbořila dosavadní strukturu spoločnosti.** Tato revolúce, i keď bola svázaná s postupom Rudé armády, vznikla již pred jej prítomnosti na slovenském území, ale v době, kdy si KSS rozdělila moc s demokraty a stala se hegemonem v národně osvobozenec-kém boji.“

■ Argument, ktorým mýtus o SNP odôvodňoval jeho potrebu, že totiž povstaním sa Slovensko zaradilo medzi víťazné štáty a ušetrilo si neblahé politické i ekonomické následky toho, že vo vojne proti víťazným Spojencom stálo po boku Nemeckej ríše, z historicko-politického hľadiska je bez akejkoľvek reálnej podstaty. Pre západné mocnosti a pre ZSSR od samého začiatku vojny Slovensko bolo aj medzinárodnými zmluvami odpísané Benešovmu Československu, ku ktorému by bolo nevyhnutne pripadlo tak so SNP, ako bez neho. Ibaže bez povstania by si bolo pravdepodobne ušetrilo drvivú časť škôd na životoch a na národnom majetku, ktoré mu povstanie zapríčinilo. Politická karta povstania mala vplyv jedine na Košický vládny program dohodnutý v Moskve, ktorého podstatné obsahy však pražská vláda v krátkom čase nanútenými zmluvami tak „vytunelovala“, že z neho zostal iba historický dokument bez akéhokoľvek štátoprávneho dosahu na politický stav Slovenska. Dokázali to aj roky 1968 – 1969 a potom definitívne 1989 – 1992.

Vyvrátili sme svoj vlastný štát, ktorý nebol iba fašistickým, ale aj slovenským. (...) Iné však je tiež, že **o všetkých základných veciach, ktoré sa nás mali týkať pri povojnovom usporiadaní Európy, bolo rozhodnuté už pred povstaním.** Vojenská porážka Nemecka a s ňou aj pád fašistických režimov v Európe boli už iba otázkou krátkeho času. Obnovenie Československej republiky na čele s prezidentom Benešom, s uvedením reprezentatívnej vlády, zloženej z londýnskej i moskovskej emigrácie, do funkcie, bolo veľmocami protihitlerovskej koalície garantované. A navyše zabezpečené aj československo-sovietskou zmluvou. Keby Slováci neboli prstom pohli, toto všetko by sa bolo stalo aj bez nich a Slovensko by bolo do republiky jednoducho začlenené.

Roman KALISKÝ: Rok narodenia 1944. In: Konfrontácia. Bratislava 1967, s. 166 – 167.

- **[31. októbra]** Nemecké jednotky popravili v Blatnici 6 zajatých partizánov.
- **[1. novembra]** Z tábora v Seredi Nemci vyviezli do Osvienčima tisíc Židov.
- Partizáni vyhodili do vzduchu osobný vlak pri Nádaši (teraz Trstín, okr. Trnava), pričom zahynuli železničiari J. Mikulka a J. Lysák a neskôr zraneniam podľahol aj občan J. Prochádzka.
- Pri pátraní po veliteľoch povstania nemecké jednotky v doline Sopotnica pri Svätom Ondreji zastrelili dvoch príslušníkov anglickej vojenskej misie (rotmajster F. Bíroš a čatár aspirant D. Vaňura), ktorých chytili 28. októbra na úteku do hôr.
- **[2. novembra]** **Delegácia SNR** v Londýne odovzdala E. Benešovi memorandum o postavení Slovenska v obnovenom Československu. Podľa tohto úradného dokumentu SNR povstalci „išli do tohto boja s najväčším odhodlaním **za obnovenie demokratickej Československej republiky**“.
- Jednotky 14. divízie SS *Galizien* (z najväčšej časti ukrajinskej národnosti) zablokovali dopravné spojenie medzi Breznom a Kráľovou Lehotou. Tak mohli obsadiť všetky podhorské obce na severnej strane Nízkych Tatier.
- Pri Brezovej pod Bradlom partizáni vyhodili do vzduchu osobný motorový vlak. Pritom zahynulo 6 cestujúcich a asi 10 bolo ťažko ranených, z ktorých dvaja zomreli.
- **[3. novembra]** Pri „očisťovacích akciách“ proti zvyškom partizánov nemecká hliadka *Einsatzkomanda 14* v Bukovci našla v kope sena na povale sedliackeho domu generálov R. Viesta a J. Goliana v civile a s falošnými osobnými dokumentmi. Vzdali sa a hliadka ich zajala a uväznila. Boli vypočúvaní v Bratislave, pričom sa správali statočne. Potom ich deportovali do Nemecka. V zajateckom tábore Eberswald padli do rúk agentov sovietskej okupačnej armády a boli odvečení do Ruska, kde na nútených prácach začiatkom päťdesiatych rokov zomreli.
- Nemecké vojenské velenie dalo odtransportovať do táborov v Nemeckej ríši 5 484 zajatcov.
- Vo Veľkom Chochole (západná časť Nízkych Tatier) nemecké jednotky našli v masovom hrobe asi 45 zavraždených osôb (muži, ženy a deti), ktorých telá boli v takom stave, že sa nedali identifikovať.
- *SS-Obersturmbannführer* Dr. J. Witiska hlásil svojej centrále do Berlína: „Prešovský **biskup Dr. Jozef Čársky** vydal pastiersky list. Pastiersky list zahŕnuje štyri hlavné časti: I. Konštatovanie, že Slovensko ostalo donedávna

ušetrené od vojnových hrôz. Teraz zažilo všetky hrôzy. Útecha a útočisko je možné vo viere, ktorá vzpružuje. Dobrý katolík si ani v najťažších dobách nezúfa. 2. Bezbožnosť zvoláva na seba potrestanie samým Bohom. Z tohto dôvodu vojna ako trest hriešnych národov. 3. Výzva k veriacim, aby teraz pestovali kresťanskú lásku k blížnemu a uposlúchnutím úradných nariadení prispievali k zmierneniu chaotických pomerov. 4. Výzva k veriacim, aby sa modlili za záchranu kresťanstva a skorý mier.“

■ [5. novembra] Sovietsky plukovník Alexej Nikitič **Asmolov**, náčelník HŠPH, hlásil do Moskvy: „**Slovenský ľud Viestovi, Golianovi a ich londýnskym predstaveným neodpustí neschopnosť a zbabelosť, s akou riadili povstalecký ľud a armádu, ich zločinné rozkazy zastaviť odpor a rozpustiť armádu. Partizáni odišli do hôr a pokračujú v boji.**“

■ Edvard **Beneš** v Londýne zaujal stanovisko k pripomienkam delegácie SNR o povojnom štátoprávnom usporiadaní Československej republiky: „*Nikdy jsem nikomu netajil a netajím ani dnes, že já jsem vždy hájil a hájím stanovisko jednotného národa československého. Je to mé stanovisko vědecké, sociologické. Češi a Slováci jsou mi dvě rovnocenné, rovnoprávné a stejně plně vyspělé části jedného a téhož národa.*“

■ Do nemeckého zajateckého tábora bolo odoslaných ďalších 1 600 zajatcov zo Slovenska.

■ Nemecké vojenské oddiely vypálili partizánske obce Uhrovec, Poruba, Košarovce.

■ V Kremničke nemecké jednotky opätovne vraždili uväznených povstalcov z Banskej Bystrice až do januára 1945. Ostalo po nich 5 masových hrobov s pozostatkami 747 obetí.

■ Pri Šterusoch, neďaleko Piešťan, partizáni zastrelili dvoch robotníkov J. Ilenčíka a J. Huňavého, potom aj jedného Žida, ktorý nebol identifikovaný.

■ **SS-Obersturmbannführer** Dr. J. Witiska hlásil do Berlína o novom časopise *Domobrana*: „V prvom čísle úvodník prezidenta Tisu a ministra Haššíka. V žiadnom z článkov ani slovo o slovensko-nemeckej spolupráci, bratstve v zbrani a podobne. Tiso hovorí o nacionalizme, kresťanskom a národnom duchu, ktorý má oživiť novú armádu. Haššík zdôrazňuje všeobecnú vojenskú cnosť, ktorými sa Domobrana musí vyznačovať.“

■ V nasledujúcej správe Dr. J. Witiska hovoril o prednáške, ktorú mal bývalý minister Dr. Ferdinand Ďurčanský k slovenským akademikom: „**Ďurčanský doslovne povedal: Spojenectvo s Nemeckom bolo teda iba prostriedkom k dosiahnutiu cieľa: slovenskej samostatnosti.**“

■ Podľa úradnej správy **nemeckej Pohotovostnej skupiny H** bolo na Slovensku **zaistených 12 937 osôb**, z toho 9 653 Židov, 3 409 partizánov a 2 136 prebehlíkov. Na mieste bolo **popravených 2 237 osôb**. Do nemeckých koncentračných táborov bolo prevedených 8 957 Židov a 530 osôb iných národností.

■ Pretože **Himmler**, ktorý bol od apríla 1943 aj ministrom vnútra, **2. novembra 1944 nariadil zastaviť vraždenie Židov v koncentračných táboroch**, Židia odtransportovaní zo Slovenska ostali pravdepodobne nažive.

■ **[7. novembra]** Dr. J. Witiska hlásil do Berlína: Zvyšné sily v priestore Ďumbiera boli rozbité. Získali sme ďalších 500 zajatcov, ukoristili sme jedno poškodené lietadlo, 1 protitankový kanón, 15 ton výbušnín, 1 000 000 kusov pechotnej munície, väčší zásobovací sklad a iné zbrane. Podľa predbežného prehľadu stratil protivník v tomto priestore vyše 4 000 mŕtvych a 15 000 zajatcov. Celková korisť vykazuje 2 obrnené vlaky, 309 diel, 94 lokomotív a 2 000 železničných vozňov, ako aj veľa lietadiel a tankov.

■ Hlavné veliteľstvo nemeckej armády vydalo vyhlásenie o úspešnom potlačení povstania na Slovensku, v ktorom konštatuje: „Pokus prepadnúť náš front od chrbta stál povstalcov vyše 4 000 mŕtvych a k tomu viac než 15 000 zajatých. Podľa predbežných zistení ukoristili sme 2 obrnené vlaky, 267 lietadiel, 104 tanky, 309 diel a všetky zásoby povstalcov.“

■ **[8. novembra]** Prezident SR Jozef **Tiso** poslal list pápežovi **Piovi XII.**, v ktorom odpovedal na jeho odkaz z 28. októbra 1944: „Nám nepriateľská propaganda zveličuje chýry o krutých opatreniach vlády Slovenskej republiky, protiviacich sa princípom ľudskosti a spravodlivosti, voči osobám pre ich národnosť a rasu. Naproti tomu je pravda, že v priebehu piatich rokov trvania našej nezávislosti nebol vynesený ani jeden rozsudok smrti. Politické zmeny tak zo 6. októbra 1938, ako aj zo 14. marca 1939, ale aj posledné inkriminované opatrenia vlády sa uskutočnili bez preliatia jednej kvapky krvi. To, že vláda poslala domov Čechov, ktorí boli na Slovensku zbytoční, a že Židov uvoľnila na práce do Nemecka, kde poslala na práce aj veľký počet Slovákov, nemožno pripísať vláde na ťarchu. (...) Treba ešte poznamenať, že Česi a Židia, ktorí sa mali počas piatich rokov existencie Slovenskej republiky dobre, koncom augusta tohto roku sa otvorene spojili s nepriateľskými parašutistami rôznych národností, ktorých zhodili na Slovensko zo vzduchu, a začali otvorenú vzburu proti Slovenskej republike. Malé, nečakane a nespravodlivo napadnuté Slovensko, neschopné ubrániť sa samo, požiadalo o pomoc svojho ochrancu, vládu Nemeckej ríše. Preto od tých čias majú akcie na Slovensku vojenský, vojnový charakter, odohrávajúc sa mimo sféry moci slovenskej vlády, a takisto mimo jej zodpoved-

nosti. Dokazuje to znenie verbálnej nóty slovenskej vlády zaslanej nemeckej vláde vo veci akcií.“

■ [10. novembra] Vláda SR verbálnou nótou protestovala u nemeckej vlády proti postupovaniu nemeckých jednotiek pri očisťovaní územia, lebo pokladali za vojnovú korisť povstalcami rekvirované predmety najrozličnejšieho druhu, ktorých sa povstalci násilne zmocnili zo slovenského verejného alebo súkromného majetku.

■ Podľa hlásení slovenskej Lekárskej identifikačnej komisie v masovom hrobe pri Kováčovej našli 20 mŕtvol.

■ Najväčší **masový hrob** podľa vtedajšej tlače bol zistený pri Hornej Turckej (teraz Turecká), neďaleko Starých Hôr, kde sídlil štáb 1. Stalinovej brigády. Tam sa našlo okolo **900 zavraždených obetí**. Táto hrozná, až ťažko uveriteľná správa by si vyžadovala úradné preverenie, podobne ako všetky zachované správy o mnohých iných masových hroboch obetí partizánov a povstalcov, o ktorých sa neskôr zanovito mlčalo.

■ [11. novembra] V oblasti zaniknutej obce Valaškovce pri Humennom partizáni povraždili asi 150 príslušníkov 2. maďarskej horskej brigády, ktorí sa im vzdali.

■ [12. novembra] Náčelník nemeckej Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby *SS-Obersturmbannführer* Dr. J. Witiska v tajnom hlásení najvyšším policajným a bezpečnostným orgánom Nemeckej ríše oznamoval, že „doteraz sa našlo **34 masových hrobov**“.

■ [14. novembra] Delegácia povstaleckej SNR, ktorá sa nachádzala v Londýne, odletela do Moskvy k E. Benešovi, aby vyjasnila svoj vzťah k jeho londýnskej „vláde“. Beneš vyslovil svoje rezervované stanovisko voči povstaniu, lebo sa nezačalo podľa jeho predstáv. Slovenskí delegáti vyhlásili, že sú za obnovenie Československa, ale nemôžu prijať Benešove plány, že to bude obnovenie stavu z roku 1937.

■ [15. novembra] Nemecká vojenská polícia vykonala v Žiline **verejnú popravu** funkcionára KSČ Antona Sedláčka, ktorý bol zajatý ako politický komisár 2. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika. Bol obžalovaný z mnohých vražd slovenských občanov v okolí Žiliny. Bol to prvý civilný rozsudok smrti.

■ Na zasadaní ministerskej rady E. Beneša v Londýne Jan Masaryk informoval, že v Podkarpatskej Rusi sovietska armáda plagátmi vyzývala obyvateľstvo, aby vstúpilo do Červenej armády. Mnohí občania túto výzvu poslúchli. Správu dostal od vojenského atašé plukovníka Heliodora Píku z Moskvy,

lebo vyslanému vládne mu delegátovi F. Němcovi Rusi nedovolili posilať správy priamo do Londýna, ale iba cez Moskvu.

■ Podľa čiastočného prieskumu súčasnej tlače boli koncom októbra a v prvých týždňoch novembra objavené tieto masové hroby: Sklabiňa 186 mŕtvol, Sklené 118 mŕtvol, Mičinská dolina 107 mŕtvol, Kováčová 95 mŕtvol, Kunerad 80 mŕtvol, Dražkovce asi 30 mŕtvol.

■ Pri Prochoti partizáni brigády kapitána J. Nálepku zavraždili gardistu Bevilacqua z Banskej Štiavnice a ďalších troch gardistov, ktorí ho sprevádzali.

■ **[16. – 17. novembra]** V nočných hodinách sa partizáni vlámali do farskej budovy v Lieskovci pri Humennom a prepadli **mladého farára Jána Nemca**, ktorého hrozne týrali, potom uviazali za koňom a v blate vliekli cez polia a lesy štyroch chotárov až do Žalobína. Potom ho odviezli ku Girovciam a tam dvoma strelami a rozsekaním lebky ho zavraždili. Mŕtvolu vyzliekli zo šiat a hodili do rieky Olky. Neľudský zločin vykonalí ôsmi partizáni zo skupiny Čapajev.

■ **[17. novembra]** SS-Obersturmbannführer J. Witiska ďalekopisom hlásil do Berlína: „Postoj slovenských úradov je typický aj pri nemecko-slovenskej vyšetrovacej komisii pre identifikáciu obetí bánd. Vedúci slovenskej delegácie, český profesor súdneho lekárstva Dr. Herman Krsek opustil komisiu už v prvý deň. Komisia je veľmi zle vybavená, má aj finančné ťažkosti. Členovia komisie sú ustrašení, vyhýbajú sa pozitívnej práci. Doteraz vybrali **150 mŕtvol** na identifikovanie z **masových hrobov v Kremnici, vo Zvolene, v Banskej Bystrici**. Práca pokračuje pomaly, pretože Slováci si vôbec nevyšimajú jednotlivé hroby.“

■ V tom istom hlásení písal, že zástupcu Medzinárodného Červeného kríža **Georgesa Dunanda** prijal prezident Tiso a prihovárал sa v prvom rade za prepustenie vyše 60-ročných Židov, detí zo zmiešaných manželstiev, židovských lekárov a chorých Židov. Tiso s Dunandovými požiadavkami súhlasil.

■ V Slatvine pri Spišskom Podhradí partizáni prepadli miestnu faru. Občania pribehli farárovi na pomoc. Partizáni do nich strieľali a zavraždili O. Kandrika.

■ **[18. novembra]** Nemecká vojenská jednotka zo Zliechova spolu s oddielom *Heimatschutzu* prepadla prieskumnú skupinu komunistických partizánov nemeckej národnosti Ernsta Thälmana pod velením Wilhelma Müllera. V boji zahynulo 17 partizánov a veliteľ oddielu.

■ **[19. novembra]** Nemeckí agenti hlásili do Berlína, že nemecké vojenské velenie chce dať v Bratislave verejne popraviť povstaleckých generálov

R. Viesta a J. Goliana. Prezident Tiso je však proti tomu a s ním je aj väčšina členov vlády SR.

■ Nemecké vojenské jednotky obklúčili partizánsku obec Tokajík, vnikli do obce a zaisťovali všetkých mužov nad 16 rokov. Bolo ich spolu 34. Všetkých ich guľometmi postrieľali. Zachránili sa iba dvaja, ktorí sa včas vrhli na zem a robili sa mŕtvymi. Obec potom celú vypálili.

■ Podpredseda vlády a minister obrany Štefan Haššík zastavil vydávanie časopisov *Elán*, *Tvorba* a evanjelického časopisu *Cirkevné listy*, ktoré sa postavili na stranu povstalcov.

■ **[22. novembra]** Vo Vysokej nad Uhom sovietsky vojak v prítomnosti rodičov zavraždil ich šestnásťročnú dcéru Annu Kolesárovú, pretože odpovala jeho pokusu o znásilnenie.

■ Na porade vedúcich činiteľov nemeckej Bezpečnostnej služby na Slovensku prof. **Raschhofer** z pražskej univerzity vyhlásil: „Stále sa zdôrazňuje viesť a spravovať! My sme na Slovensku nerobili ani jedno, iba sme sa diplomaticky stýkali. Takto možno iba s veľmocou ako Anglicko, nie však so závislou krajinou, ktorú treba skôr viesť; fakticky sme ju ani len nespravovali.“

■ **[25. novembra]** V Kamenici (okres Sabinov) partizáni zajali starostu J. Šoltísa, ktorý chránil obec pred ich lúpežnými vpádmi. Odvliekli ho do susednej Livovskej Huty a tam ho zastrelili.

■ **[26. novembra]** V osade Ošmek na Podolských kopaniciach partizán zo skupiny *Boženko* zastrelil J. Babulica zo susednej obce Krajné, ktorý spolupracoval s partizánskou skupinou *Hurban*. Na tom istom mieste bolo zavraždených niekoľko Židov z Piešťan, ktorí sa tam skrývali.

■ V lese Cibislavka (pri Bánovciach nad Bebravou) jednotky nemeckého Gestapa zavraždili 44 obyvateľov a zajatých partizánov z okolia.

■ **[30. novembra]** V obci Cimenná (okr. Bánovce nad Bebravou), ktorá bola zázemím partizánov, po jej dobytí nemecké jednotky vypálili 7 domov a 6 mužov popravili.

■ **[2. decembra]** Na kopaniciach Vrzávka pri Bzinciach pod Javorinou partizáni z oddielu *Hurban* zajali asi 10-člennú gardistickú hliadku z Nového Mesta nad Váhom, ktorej členov postrieľali.

■ **[3. decembra]** Protipartizánska nemecká jednotka Klocker zajala v Hornej Maríkovej osem príslušníkov amerických leteckých síl, ktorí sa tam schovávali medzi partizánmi.

■ **[5. decembra]** Nemeckí vojaci zadržali na samote Halgaš pri Nemeckej 8 Židov, ktorých potom v Nemeckej zavraždili.

- **[6. decembra]** Nemecké gestapo uväznilo v Turčianskom Sv. Martine asi 180 povstalcov, z ktorých sa mnohí nevrátili živí domov. Pravdepodobne boli zavraždení a pochovaní v masovom hrobe pri Turčeku, v ktorom sa našiel podobný počet mŕtvych.
- Americké a anglické vojnové letectvo bombardovalo predmestia Bratislavy.
- V Novej Lehote pri Piešťanoch po krutom mučení na štábe brigády *Boženko* zavraždili občana zo susednej Starej Lehoty M. Dvorského.
- **[7. decembra]** Nemecké Einsatzkommando z Považskej Bystrice počas trestnej výpravy prepadlo partizánsku obec Pružina. Predviedli na vyšetrovanie všetky mužské osoby od 15 do 60 rokov.
- **[8. decembra]** Veliteľ 2. československej paradessantnej brigády plukovník Vladimír Prikryl, ktorý velil zvyškom československých vojenských jednotiek v horách, telegrafoval do Londýna: „... Sme v nebezpečí, je ťažké získať z dedín zásoby. (...) Vojaci chcú bojovať po boku Červenej armády, nie však s partizánmi, ktorí sú nepopulárni.“ K tejto správe pridal major Seymour: „Táto správa sa nezmieňuje o rozkaze maršala Koneva plukovníkovi Prikrylovi reorganizovať brigádu. Starší ruský partizánsky veliteľ nariaduje premenovať brigádu na druhú samostatnú partizánsku brigádu a každý, kto odmietne sa vrátiť, bude považovaný za zradcu.“
- **[12. decembra]** V Dražkoviach pri Turčianskom Sv. Martine úradne exhumovali osoby zavraždené partizánmi. Spolu s hromadnými hrobmi v Sklabini bolo nájdených 140 mŕtvol, časť z nich si občania odviezli a pochovali v ich rodných obciach. V Turčianskom Sv. Martine pochovali 128 osôb, z nich 102 civilných občanov a 26 vojakov.
- **[13. decembra]** Vláda SR vydala nariadenie, ktorým podriadila príslušníkov HG, HM a Slovenskej pracovnej služby vojenskej súdnej právomoci.
- Veliteľ partizánskej brigády *Boženko A. Snežinskij* (vlastným menom Anatolij Aroneckij) v Novej Lehote **dal zastreliť 16 zbehov**, ktorí sa pridali k jeho brigáde, a to pre podozrenie, že mohli byť nemeckými agentmi a chceli otráviť členov štábu brigády.
- **[16. decembra]** Nemecká trestná jednotka Klocker vypálila partizánske osady Marek a Studená patriace do obce Bodiná.
- **[18. decembra]** Slovenská národná banka vydala bankovku v hodnote päťtisíc korún slovenských. Bol na nej obraz kniežata Mojmíra, zakladateľa prvej dynastie slovenských vládarov.
- **[19. decembra]** Sovietske letectvo bombardovalo slovenské mestá Nitru, Zvolen a Brezno.

■ [20. decembra] **Sovietske lietadlá** 197. leteckého pluku ukrajinského frontu **bombardovali Prešov** podľa mapky s označenými objektmi, ktoré im pripravil istý rusínsky farár. Asi 150 lietadiel zhodilo okolo 3 000 trhavých bômb, pričom zahynulo asi 130 občanov uväznených nemeckým gestapom a asi toľko nič netušiacich civilov, medzi nimi chlapec narodený 1. decembra. Celkový počet obetí sa odhaduje na približne 200 mŕtvych a vyše sto ranených. Bolo to jedno z najkrvavejších bombardovaní na Slovensku. Materiálne škody – 230 úplne zničených domov a iných budov, 3 503 ťažko poškodených objektov – sa odhadovali na 20 miliónov vtedajších slovenských korún. Bombardovanie pokračovalo aj v nasledujúce dva dni, pričom lietadlá ostreľovali záchrancov z palubných zbraní. Iné pramene udávajú počet mŕtvych a ranených až okolo 600.

■ V Dobšinej jednotky SS na námestí popravili maďarského komunistu Karola A. Petöfiho z partizánskej jednotky *Matyás Rákosi*.

■ [22. decembra] Slovenská národná banka podala ministerstvu financií správu s vyčísleným rozsahom škôd, ktoré jej vznikli počas povstania. Bolo to spolu 486 miliónov a 220 051 vtedajších korún.

■ V chotári obce Klenovec partizáni zavraždili 11 alebo 12 občanov maďarskej národnosti, ktorí sa nechceli dať nasadiť do boja. Ich masový hrob oznámil notársky úrad v Klenovci až 12. júna 1946.

■ [23. decembra] Jednotka maďarského vojska v počte 196 mužov prešla k partizánom zo Slovenskej Ľupče.

■ Podľa poslednej správy anglického veliteľa vojenskej misie majora H. M. Seymoura do Londýna: „Všeobecný tunajší názor je, že **väčšina dôstojníkov aj mužstva slovenskej armády v počte asi 15 000 mužov sa zachovala veľmi zle; rozutekali sa domov, zbavia sa uniforiem a zbraní, bez akejkoľvek snahy bojovať**. Čestnou výnimkou boli len jednotky majora Staneka.“

■ [25. decembra] Veliteľ partizánskeho oddielu J. Žižku zastrelil troch miestnych činiteľov HSLS v Klaku pri Sv. Kríži nad Hronom. Jeden popravu prežil, dvaja zomreli: J. Hudeček a M. Zúbek.

■ [26. decembra] Nemecká protipartizánska jednotka *Abwehrgruppe 218* prepadla **základne americkej aj britskej vojenskej misie** na Veľkom Boku a neďaleko Polomky a zajala všetkých jej príslušníkov. Previezli ich do Bratislavy, kde ich vypočúvali, a potom asi 7. januára 1945 ich deportovali do koncentračného tábora Mauthausen. 24. januára boli všetci popravení.

■ Nemecké jednotky vypálili obce Pohorelá a Bacúch.

■ [28. decembra] Partizáni ostreľovali obec Hraničné, pričom zabili občana P. Leščáka.

■ V obci Donovaly, do ktorej Nemci podnikli niekoľko trestných výprav, zavraždili štyri osoby a v dome K. Bullovej upálili sedem osôb. Potom 16. januára 1945 vypálili ešte dva domy a zavraždili 19 občanov.

■ **[31. decembra]** Vo väznici gestapa v Banskej Bystrici pre sabotážny čin zničenia telefonického vedenia bolo zadržaných 10 slovenských rukojemníkov. Miestnym rozhlasom vyhlásili, že všetci budú na mieste popravení, ak sa neprihlásia pôvodcovia sabotážneho činu. Člen Štátnej rady SR, poslanec Dr. Ján Balko s rizikom vlastného života sa dostal do Bratislavy, intervenoval u prezidenta Jozefa Tisu, ktorý dosiahol od nemeckého generála Höfleho a vyslanca Ludina, že popravu zrušili tak, že verejnosti vyhlásili, že sabotéri boli zaistení.

■ V roku 1944 začali v Molnoši (od r. 1948 do 1960 Mlynárce, teraz časť mesta Nitry) so stavbou trojloďovej svätyne, ktorá mala byť strediskom úcty k sv. Cyrilovi a Metodovi. Stavbu dokončili v roku 1947.

■ Na zasadaní Štátnej rady E. Beneša v Londýne vystúpil jej člen, dlhoročný predák Sociálnej demokratickej strany a viacnásobný minister v Prahe **Rudolf Bechyně**, ktorý tam vyhlásil, že **Beneš nie je hlavou štátu, pretože sa dobrovoľne vzdal, ale pritom sa často mieša do vecí, ktoré patria vláde. Vláda je kočovná spoločnosť, ktorá nemá doma v podzemí žiadnu oporu a v exile nijaký program. Jej politika voči Slovensku je katastrofálna, pretože stále bráni čechoslováctvo, hoci nijaký československý národ neexistuje, ale sú iba Česi a Slováci.** (Prítomný minister L. Feierabend vo svojich spomienkach.)

■ Koncom roka *Hlavné veliteľstvo Hlinkovej mládeže* v Bratislave organizovalo osobitný kurz pre dobrovoľníkov, ktorí by boli ochotní vykonávať spravodajskú činnosť pre slovenskú vládu v zahraničí po obsadení Slovenska sovietskou armádou. Prihlásilo sa asi 120 mladých ľudí, ktorí boli vyškolení na **Slovenskú tajnú ochranu (STO)**.

1945

■ **[1. januára]** Pri obci Pribylina v okolí Liptovského Hrádku partizáni zastrelili asi 25 zajatých maďarských vojakov, medzi nimi K. Tótha z Nededu.

■ **[2. januára]** Delegáta Medzinárodného komitétu Červeného kríža Georgesa Dunanda prijal prezident SR Jozef Tiso a Dunand mu odovzdal osobný list prezidenta MKČK Maxa Hubera. V liste Huber žiadal prezidenta Tisu, aby zastavil deportácie Židov zo Slovenska a aby dovolil delegátom Červeného kríža vstup do slovenských táborov.